KUR

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ

κατὰ τὸν τελευταῖον παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας προκηρυχθέντα διαγωνισμὸν

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

6161

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1894

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν κάτωθι ὑπογραφήν μου θεωρεῖται κλοπιμαῖον καὶ καταδιώκεται κατὰ τὸν νόμον.

Α. Δημάδης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριθ. Πρωτ. 13090 / Διεκπ. 11528

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. **Α. Δ. Κυριακόν**

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τοὺς νόμους ᾹΜΒ' τῆς 22 Ἰουνίου 1882, ᾹΧΙ' τῆς 20 Δεκεμβρίου 1887 καὶ ,ΒΡΛ' τῆς 14 Ἰανουαρίου 1893, τὰ σχετικὰ Βασιλικὰ Διατάγματα περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς οἰκείας ἐπιτροπείας, δηλοῦμεν ὑμῖν, ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβληθεῖσαν **Χριστιανικὴν Ἠθικήν,** ὅπως εἰσαχθῇ ἐπὶ ἓν σχολικὸν ἔτος ἤτοι τὸ προσεχὲς 1894—1895 ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, δημοσίων, δημοσυντηρήτων καὶ ἰδιωτικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως ἐκτελέσητε τὰ ὑπὸ τῶν εἰρημένων νόμων καὶ Β. Διαταγμάτων ὑπαγορευόμενα καὶ τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ἀναγραφομένας παρατηρήσεις.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ἰουλίου 1894.

Ὁ Ὑπουργὸς

Δ. Μ. ΚΑΛΛΙΦΡΟΝΑΣ

Ἀλκιβιάδης Ἡλιάδης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀριθ. Πρωτ. 3,045
Διεκπ. 558

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν Κον Ἀναστάσιον Δ. Κυριακοῦ
Καθηγητὴν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἡ Σύνοδος ἐπιστρέφουσα ὑμῖν τὰ ὑποβληθέντα αὐτῇ χειρόγραφα τῆς ὑφ' ὑμῶν συνταχθείσης **Χριστιανικῆς Ἠθικῆς** καὶ **Κατηχήσεως** ἐγκρίνει τὴν δημοσίευσιν τούτων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12 Μαΐου 1876.

† Ὁ Ἀθηνῶν **ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ** Πρόεδρος
† Ὁ Νάξου **ΠΑΡΘΈΝΙΟΣ**
† Ὁ Καρυστίας **ΜΑΚΑΡΙΟΣ**
† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας **ΑΝΘΙΜΟΣ**

Ὁ Β' Γραμματεὺς
(Τ. Σ.) Ἀρχιμ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1

Τί εἶναι χριστιανικὴ ἠθική;

Χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἠθῶν τῶν εἰς τὸν χριστιανὸν πρεπόντων κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς. Ἡ χριστιανικὴ δηλ. ἠθικὴ ἔχουσα ὡς κυριώτατον αὐτῆς ὁδηγὸν τὰς Γραφάς, ἐξετάζει ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι ὁ βίος τοῦ χριστιανοῦ, τίνας κανόνας ἠθικοὺς πρέπει νὰ ἀκολουθῇ, τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν, τίνας ἀρετὰς πρέπει νὰ ἀσκῇ καὶ τίνας κακίας νὰ φεύγῃ, ἵνα ἦναι ἀληθὴς χριστιανός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 2

Τίς ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς;

Ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς δεικνύεται 1) ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς. Δὲν ὑπάρχουσι σπουδαιότερα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ζητήματα ἢ ταῦτα· τίς εἶναι ὁ νόμος, ὅστις πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου· πότε ὁ ἄνθρωπος πράττει κατ' ἀρετὴν καὶ σύμφωνα πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα καὶ πότε κακῶς· τί εἶναι δίκαιον, τί εἶναι ἄδικον· τί ἀγαθόν, τί κακόν· τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν. Πάντα δὲ ταῦτα εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. 2) Ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς. Σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ἐκεῖνο μὲν παριστῶσα καὶ δεικνύουσα ὡς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν ἡμῶν, τοῦτο δὲ ὡς παρεκτροπὴν καὶ ἀποπλάνησιν. Τίς ἄλλη ἐπιστήμη ἐπιδιώκει ἱερώτερον σκοπόν; 3) Ἐκ τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀγνοίας τῆς ἠθικῆς. Πόσοι χριστιανοὶ καλούμενοι, ἀγνοοῦντες τίς εἶναι ὁ ἀληθὴς τοῦ χριστιανοῦ προορισμὸς καὶ τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ καθήκοντα, ζῶσι βίον ὅλως ἀπάδοντα πρὸς χριστιανούς! Δὲν ἀρκεῖ μὲν βεβαίως ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ ὅπως ἦναί τις ἐνάρετος, καὶ μεταξὺ τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς πράξεως αὐτοῦ ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις, ἀλλ' ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι πάντοτε ὁ πρῶτος ὅρος τῆς πράξεως αὐτοῦ. Πῶς δύναμαι νὰ πράττω πάντοτε τὰ καθήκοντά μου, ὅταν ἢ ἀγνοῶ ἐντελῶς αὐτά, ἢ γνωρίζω αὐτὰ κακῶς; Καὶ ναὶ μὲν ἡ ὅλη χριστιανικὴ ἀνατροφὴ ἡμῶν καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη θρησκευτικὴ ἡμῶν μόρφωσις ὁδηγεῖ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἠθικῶν ἡμῶν καθηκόντων, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι τὸ θρησκευτικὸν ἐκεῖνο μάθημα, τὸ ὁποῖον ὡς κύριον αὐτοῦ ἔργον ἔχει νὰ δώσῃ ἡμῖν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν καθηκόντων ἡμῶν, καὶ νὰ διδάξῃ ἡμᾶς, ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι ὁ βίος ἡμῶν ὡς χριστιανῶν (*).

§ 3

Πῶς διαιροῦμεν τὴν ἠθικήν;

Τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν διαιροῦμεν εἰς δύο μέρη, τὸ Γενικόν, ἐν ᾧ ἐκθέτομεν τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς Ἠθικῆς καὶ ἐξετάζομεν γενικῶς τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ χριστιανοῦ, δηλ. τίς εἶναι ὁ ὕψιστος ἠθικὸς νόμος, καθ' ὃν πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ πράττῃ, τί εἶναι καθῆκον, τί δικαίωμα, τί συνείδησις, τί ἐλευθέρα θέλησις, τί ἀρετὴ καὶ τί κακία, καὶ τὸ Εἰδικόν, ἐν ᾧ ἐξετάζομεν εἰδικῶς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν. Ἐκθέτοντες τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πραγματευόμεθα περὶ πίστεως, ἀγάπης καὶ ἐλπίδος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ περὶ προσευχῆς καὶ καλῆς χρήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ταῦτα διαιροῦμεν εἰς τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον· τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ζωήν, τιμὴν καὶ περιουσίαν τοῦ πλησίον· τῆς φιλαληθείας πρὸς

(*) Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς Κατηχήσεως, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δεκαλόγου, ἐκτίθεται ἡ χριστιανικὴ ἠθική, ἀλλ' ὅ,τι ἐκεῖ διδάσκεται συντόμως καὶ ἄνευ ἐπιστημονικῆς τάξεως, ἀναπτύσσεται ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἠθικῇ κατὰ πλάτος καὶ εὐμεθόδως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὸν καὶ τῆς καθοδηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένου ὡς μέλους τῆς οἰκογενείας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Τέλος τὰ πρὸς ἑαυτὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου διαιροῦμεν εἰς καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωήν, τιμὴν καὶ περιουσίαν ἑαυτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

§ 4

Τίς ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ;

Ἵνα γνωρίζωμεν, τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ, πῶς ἐν γένει ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ κανονίζῃ τὸν βίον του, πρέπει νὰ εὕρωμεν τὸν ὕψιστον ἠθικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἀκολουθῇ καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ παράγωνται ἀναγκαίως πάντα τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἐν ταῖς διαφόροις σχέσεσιν αὐτοῦ καὶ ταῖς ποικίλαις περιστάσεσι τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸν ἠθικὸν τοῦτον νόμον δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, τίς εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς οὓς κυρίως ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα αὐτοῦ.

Ὁ Θεός, καθὼς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κόσμου ἐν γένει, ὅστις δὲν ἠδύνατο αὐτομάτως νὰ προέλθῃ (τοῦτο θὰ ἦτο ἄλογον νὰ παραδεχθῇ τις), οὕτως εἶναι καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὡς ἡ κορωνὶς τῆς κτίσεως, κατ' εἰκόνα Θεοῦ (Γεν. α', 26. β', 7), ὡς ὄν δηλ. πνευματικόν, τ. ἔ. λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν προορισμὸν διὰ τῆς δυνατῆς τελειοποιήσεώς του νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἑνώσει εὑρίσκει τὴν πλήρωσιν τῶν ὑψίστων ἑαυτοῦ πνευματικῶν πόθων ἢ τὴν ἑαυτοῦ μακαριότητα· διότι ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ἄκρον ἢ ὕψιστον ἀγαθόν. Οὐ μόνον δ' ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ προικίσας αὐτὸν διὰ τοσοῦτον ὑψηλῶν δώρων ὑπέδειξεν αὐτῷ τοσοῦτον μέγαν προορισμόν, ἀλλὰ καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ πατρικῶς, ὢν πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτόν. Διὰ τοῦτο καλεῖ αὐτὸν ἡ Γραφὴ «πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε', 16). Εἰς τὸν Θεὸν λοιπὸν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος τὴν ὕπαρξίν του καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀγαθόν· αὐτὸς εἶναι δι' αὐτὸν τὸ πρότυπον πάσης τελειότητος, πρὸς ἣν πρέπει νὰ σπουδάζῃ, τὸ ἄκρον ἀγαθόν, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ τείνῃ, ὁ πατήρ, ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται. Ὁ δὲ πλησίον, τ. ἔ. πᾶς ἄνθρωπος εἶναι πλάσμα τοῦ Θεοῦ ὅμοιον ἡμῖν, φέρον τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὂν λογικὸν καὶ ἐλεύθερον μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς τελειοποιήσεώς του καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἡ Γραφὴ θεωρεῖ πάντας τοὺς ἀνθρώπους προελθόντας ἐκ τῆς αὐτῆς πρωτοπλάστου οἰκογενείας. «Ἐποίησε, λέγει ὁ Παῦλος, ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Πράξ. ιζ', 24). Ὡς λογικοὶ καὶ ἐλεύθεροι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσης ἀξίας. Κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην ἀξίαν δὲν διαφέρει κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολον ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ Ἕλλην, ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, τὸ ἄρσεν καὶ τὸ θῆλυ (Γαλ. γ', 28), ἀλλὰ πάντες εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀδελφοί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ ταῦτα ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μὲν τὸν Θεὸν εἶναι σχέσις πλάσματος πρὸς τὸν πλάστην, υἱοῦ πρὸς πατέρα, πρὸς ὃν ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν του καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀγαθόν, καὶ πρὸς ὃν ὡς πρὸς τὸ ἄκρον ἀγαθὸν δέον νὰ τείνῃ, πρὸς δὲ τὸν πλησίον σχέσις πρὸς ὅμοιον πλάσμα πεπροικισμένον μετὰ τῆς αὐτῆς ἀνθρωπίνης, δηλ. λογικῆς ἀξίας, ἤτοι σχέσις ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφόν (*).

§ 5

Τίς ὁ ἠθικὸς νόμος ὁ ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης ἐκπηγάζων;

Ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ αὐτοῦ ἢ ὁ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτὸν πατήρ, ὁ δὲ πλησίον εἶναι ἀδελφός, πλάσμα ὅμοιον αὐτῷ, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀξίας πεπροικισμένον, ὡς ἠθικὸς νόμος (**) τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὃν ὀφείλει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, δύναται ἀναγκαίως νὰ ἐξαχθῇ οὗτος· Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἐχαρακτήρισεν ὡς ὕψιστον ἠθικὸν νόμον αὐτὸς ὁ Κύριος εἰπών, ὅτι ἐν ταῖς ἐντολαῖς «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου» καὶ «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου

(*) Ὅτι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἶναι κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ὑγιᾶ λογικὴν τοιαύτη, τοῦτο ἀναπτύσσεται καὶ ἀποδεικνύεται ἐν τῇ Κατηχήσει. Ὅρα ἡμετέρας Χριστιανικῆς Κατηχήσεως §§ 18 καὶ 19.

(**) Ἠθικὸν νόμον καλοῦμεν τοῦτον, διότι κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ ῥυθμίζωνται τὰ ἤθη ἢ αἱ πράξεις ἡμῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὡς σεαυτόν,» ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται (Ματ. κβ', 40). Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνώτατον ἠθικὸν νόμον πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ ῥυθμίζῃ τὸν βίον του, πράττων μὲν πᾶν ὅ,τι εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ὡς ἀγαθόν, ἀποφεύγων δὲ πᾶν ὅ,τι ἀπᾴδει ὡς κακὸν ἢ ἁμαρτίαν. Πᾶσαι ἐν γένει αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δύνανται νὰ κανονισθῶσι κατὰ τὸν καθολικὸν τοῦτον νόμον. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ πράττῃ, ὅ,τι ἡδύνει ἁπλῶς τὰς αἰσθήσεις του καὶ ὑπαγορεύεται αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του, ὅπερ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἡδονικῶν, ἢ ὅ,τι ἁπλῶς συμφέρει ἡμῖν καὶ κολακεύει τὸν ἐγωϊσμὸν ἡμῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐγωϊστῶν, ἀλλ' ὅ,τι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ὑπαγορεύεται ὡς καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, ὡς σύμφωνον δηλ. πρὸς τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπην· αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καθαρᾶς ἠθικῆς. Ἡ ἀρχὴ τῶν ἡδονικῶν ἀποκτηνόνει τὸν ἄνθρωπον, καθιστῶσα ἀνίκανον πρὸς τὴν ἀρετήν, ἥτις πολλάκις ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν τῆς ἰδίας εὐπαθείας. Καὶ ἡ τῶν ἐγωϊστῶν δὲ ἀρχὴ ἡ δεχομένη ὡς ὕψιστον νόμον τοῦ βίου τὸ συμφέρον ἐξευτελίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ καθιστᾶ ἀδύνατον τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν τὴν ἀπαιτοῦσαν πολλάκις τὴν αὐταπάρνησιν. Μόνη ἡ ἠθικὴ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἶναι ἀξία τοῦ ὀνόματος καὶ ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον, ὁδηγοῦσα εἰς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς αὐτοθυσίας. Βεβαίως καὶ ἡ πρὸς τὸ ἡδὺ καὶ εὐάρεστον τάσις, εἰς ὃ κινοῦσιν ἡμᾶς αἱ ἐπιθυμίαι, καὶ ἡ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῶν τάσις ἐδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ πλάστου, ἵνα ὑποβοηθῶσι τὴν συντήρησιν τῆς σωματικῆς ἡμῶν ζωῆς καὶ ἀσφαλίζωσιν αὐτήν, ἀλλὰ τὰ ταπεινότερα ταῦτα ἐλατήρια πρέπει νὰ ὑποχωρῶσιν ἀπέναντι τοῦ ὑψηλο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέρου ἐλατηρίου τοῦ ἠθικοῦ νόμου τοῦ ἐπιβαλλομένου τῷ ἀνθρώπῳ ὡς πνευματικῷ ὄντι. Ὁ ἄνθρωπος κέκτηται μὲν καὶ σῶμα, ἀλλ' εἶναι κυρίως πνευματικὸν ὄν. Διὰ τοῦτο ἡ σωματικὴ ζωὴ ἐν αὐτῷ πρέπει νὰ ὑπόκηται τῇ ἐν αὐτῷ πνευματικῇ ζωῇ, τὸ σῶμα τῷ πνεύματι (Ματθ. κζ', 41). Τὰ σωματικὰ ἄρα ἐλατήρια δέον νὰ ὑπόκηνται τῷ πνευματικῷ ἐλατηρίῳ. Ἡ ἐπιδίωξις τοῦ εὐαρέστου καὶ τοῦ συμφέροντος ἐπιτρέπονται μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκειται τῷ ὑψίστῳ ἠθικῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, τῇ ἀγάπῃ δηλ. πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον.

§ 6

Πῶς δεικνύεται ὅτι εἶναι ἔμφυτος ὁ ἠθικὸς νόμος τῷ ἀνθρώπῳ ;

Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἔμφυτος ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ. Διότι πᾶς ἄνθρωπος αἰσθάνεται, ὅτι εἶναι ὑπόχρεως νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἔχει ἔμφυτον τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ· ἡ συνείδησίς του ὑπαγορεύει αὐτῷ ὡς πρακτέον μὲν τὸ ἀγαθόν, φευκτέον δὲ τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο καλεῖ ὁ Παῦλος τὸν νόμον τοῦτον «γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν» (Ῥωμ. β', 16). Ὁ Θεὸς αὐτὸς ἐνέγραψεν αὐτὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· διὰ τοῦτο ἐκφράζει τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα. Ὁ κατ' αὐτὸν πράττων, πράττει κατ' αὐτὸ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα. Τὸν ἠθικὸν τοῦτον νόμον πάντοτε ἀνεγνώριζεν ὁ ἄνθρωπος· ὅ,τι ὑπαγορεύει ἡμῖν σήμερον ὡς ὀρθὸν καὶ δίκαιον, ὑπηγόρευε τοῖς ἀνθρώποις ὡς τοιοῦτο καὶ πρὸ χιλιάδων ἐτῶν, καὶ θέλει ὑπαγορεύει ὡς τοιοῦτο καὶ μετὰ χιλιάδας ἐτῶν. Τὸ κλέπτειν πάντοτε ἦτο κακόν, καὶ θὰ θεωρῆται πάντοτε ὡς τοιοῦτο· τὸ εὐεργετεῖν τοὐναντίον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καλόν· τὸ σέβεσθαι τὸ θεῖον ἀρετή· ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια κακία. Ἂν ὑπῆρξαν δὲ ἢ ὑπάρχουσιν ἐντελῶς βάρβαροι καὶ ἄγριοι λαοί, παρ' οἷς ἐπικρατοῦσιν ἠθικαὶ ἰδέαι διεστραμμέναι, τοῦτο δὲν διαψεύδει τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, διότι ἀνερευνῶντες τὴν ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει νὰ λάβωμεν αὐτὸν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀγριότητος καὶ βαρβαρότητος, ἥτις εἶναι παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποθηρίωσις, ἀλλ' ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡμερότητος, ἥτις εἶναι ἡ κανονικὴ κατάστασις αὐτοῦ, ἀπαραλλάκτως, ὅπως ἐρευνῶντες τὰς ἰδιότητας φυτοῦ τινος πρέπει νὰ λάβωμεν αὐτὸ ἐν τῇ κανονικῇ του ἀναπτύξει, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ καταστάσει μαρασμοῦ. Ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ διαφθορά, ἥτις ἀπὸ τῶν πρωτοπλάστων κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἀρξαμένη διεδόθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐξησθένισε μὲν καὶ διέστρεψε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὴν φωνὴν τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀλλὰ μόνον ἐξησθένισε, δὲν ἀπέπνιξεν ὅλως αὐτήν. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη κατὰ τὸν Παῦλον «φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐποίουν» (αὐτόθι). Καὶ αὐτοὶ οἱ βαρβαρώτατοι ἄνθρωποι ἔχουσιν ὅπως δήποτε ἠθικάς τινας ἐννοίας. Διὰ τοῦ θείου φωτὸς τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. καὶ Κ. Δ. καὶ διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατροφῆς ὁ ἠθικὸς νόμος ἀποκτᾷ ἐν τῷ ἀναγεγεννημένῳ ἀνθρώπῳ πᾶσαν τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ καθαρότητα καὶ ἰσχύν.

§ 7

Μετὰ ποίας διαθέσεως πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ὁ ἠθικὸς νόμος;

Ὁ ἠθικὸς νόμος πρέπει νὰ ἐκπληροῦται μετ' εἰλικρι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοῦς διαθέσεως, ἐξ ἀγάπης δηλ. πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ δὲ δι' ἄλλους σκοπούς. Ὅταν πράττω ἀγαθήν τινα πρᾶξιν οὐχὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς ὃν ἀναφέρεται ἡ πρᾶξις, ἀλλ' ἢ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ χάριν κέρδους ἢ ἐκ φόβου, τότε ἡ ἀγαθὴ αὕτη πρᾶξις οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρετὴ τῶν Φαρισαίων, ἣν σφοδρότατα διὰ τοῦτο ἐλέγχει ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, οἵτινες τὰ πάντα ἐποίουν «πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις» (Ματθ. ϛ', 1). Μόνον ὅταν τὸ ἐλατήριον τῆς πράξεως ἦναι ἀγαθόν, τότε ἡ καθ' ἑαυτὴν ἢ οὐσιωδῶς ἀγαθὴ πρᾶξις εἶναι καὶ ἠθικῶς (ὡς πρὸς τὸν πράττοντα) ἀγαθή. Ὅταν τοὐναντίον ὁ σκοπὸς ἦναι κακός, δύναται ἡ οὐσιωδῶς ἀγαθὴ πρᾶξις νὰ μεταβληθῇ εἰς ἠθικῶς κακήν. Ὅταν πρόχ. δίδω χρήματα εἰς ἐνδεᾶ τινα, ἵνα μεταχειρισθῶ αὐτὸν πρὸς πονηρόν τινα σκοπόν, ὅπως ψευδομαρτυρήσῃ ὑπὲρ ἐμοῦ λ. χ, τότε μεταστρέφω τὴν εὐεργεσίαν πρὸς αὐτὸν εἰς ἠθικῶς κακὴν πρᾶξιν. Δὲν συμβαίνει ὅμως καὶ τἀνάπαλιν· δηλ. οὐσιωδῶς ἢ καθ' ἑαυτὴν κακὴ πρᾶξις δὲν δύναται νὰ μεταστραφῇ εἰς ἠθικῶς ἀγαθήν, διότι δῆθεν ὁ πράττων τὴν κακὴν πρᾶξιν εἶχεν ἴσως ἀγαθὸν σκοπόν, καθότι ὁ σκοπὸς δὲν ἁγιάζει τὰ μέσα, ὅπως κακῶς ἐδίδασκον οἱ Ἰησουῖται. Δὲν δύναμαι νὰ φονεύσω τινὰ ἢ νὰ ἀφαιρέσω τὴν περιουσίαν του, ὅπως εὐεργετήσω ἄλλον· διότι τὸ κακὸν μένει πάντοτε κακὸν καὶ διότι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ὀφείλεται πρὸς πάντας. Ἡ πρᾶξις λοιπὸν ἵνα ἦναι ἀγαθή, πρέπει καὶ κατ' οὐσίαν ἢ καθ' ἑαυτὴν καὶ κατὰ τὸν σκοπὸν ἢ ἠθικῶς νὰ ἦναι ἀγαθή. Οὕτω πρέπει νὰ ἐκπληροῦται ὁ ἠθικὸς νόμος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 8

Τί εἶναι καθῆκον καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ καθήκοντα ;

Καθῆκον λέγεται πᾶσα πρᾶξις ἐπιβαλλομένη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης. Π. δ. χ. ὁ ἠθικὸς νόμος μοὶ ἐπιβάλλει νὰ ἐλεῶ τοὺς πτωχούς. Τὸ ἐλεεῖν τοὺς πτωχοὺς εἶναι καθῆκόν μου. Τὰ καθήκοντα δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς ἀποφατικὰ καὶ εἰς θετικά· ἀποφατικὰ εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπαγορεύουσί τι, οἷον μὴ κλέψῃς· θετικὰ τὰ ἐπιβάλλοντά τι, οἷον ἐπαίνει τὰς καλὰς πράξεις τῶν ἄλλων. Ἔπειτα διαιροῦνται τὰ καθήκοντα εἰς ἀπόλυτα ἢ γενικὰ καὶ εἰς σχετικὰ ἢ εἰδικά. Καὶ ἀπόλυτα μὲν ἢ γενικὰ λέγονται τὰ καθολικὰ καθήκοντα παντὸς ἀνθρώπου, οἷον· ἀγάπα τὸν Θεόν, τήρει τὰς ὑποσχέσεις σου. Σχετικὰ δὲ ἢ εἰδικὰ λέγονται τὰ καθήκοντα τὰ γεννώμενα ἐκ σχέσεων, ἃς ἡμεῖς οἰκειοθελῶς συνήψαμεν, ἢ αἵτινες δὲν ἐπιβαρύνουσιν ἀπολύτως πάντα ἄνθρωπον ὡς ἄνθρωπον, οἷον τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα τῶν ἑταίρων ἑνὸς συλλόγου. Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρόσωπον, πρὸς ὃ ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, δύνανται ταῦτα νὰ διαιρεθῶσιν εἰς καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν (Μὴ λατρεύῃς τὰ εἴδωλα· μὴ ἐπιθυμῇς τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα· φρόντιζε περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νοός σου καὶ τῆς διαπλάσεως τῆς καρδίας σου). Ὡς πρὸς δὲ τὸν σκοπόν, πρὸς ὃν ἀποβλέπουσι τὰ καθήκοντα, διαιροῦνται εἰς δικαιοσύνης καὶ εἰς φιλανθρωπίας καθήκοντα· καὶ ἐκεῖνα μὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ μὴ βλάπτῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλησίον του (μὴ φονεύσῃς), ταῦτα δὲ εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ αὐτόν (σῶ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζε τὴν κινδυνεύουσαν ἀδίκως ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου)· ἐκεῖνα ἐκβιάζονται καὶ διὰ τῶν πολιτικῶν νόμων· ταῦτα ἀφίνονται εἰς τὴν συνείδησιν ἑκάστου ἀνθρώπου, διότι εὐεργεσία βεβιασμένη δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀληθὴς εὐεργεσία. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ εἶναι ἐπίσης σπουδαῖα καθήκοντα, διὰ τῆς ἐκπληρώσεως δὲ τῶν δευτέρων δεικνύεται ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὁ ἀληθὴς χριστιανός· διότι τὰ πρῶτα δύνανται νὰ τηρῶνται καὶ παρὰ τῶν κακῶν ἐκ φόβου μόνον τῶν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων ἀπειλουμένων τιμωριῶν· τὰ δὲ δεύτερα προϋποθέτουσι πάντοτε ἀγαθὴν διάθεσιν, σέβας πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τὴν μέλλουσαν περιγράφων κρίσιν, κηρύττει ἀξίους ἀνταμοιβῆς οὐχὶ τοὺς μὴ ἀδικήσαντας ἁπλῶς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τοὺς θρέψαντας τοὺς πεινῶντας, ποτίσαντας τοὺς διψῶντας, συναγαγόντας τοὺς ξένους, περιβαλόντας τοὺς γυμνοὺς καὶ ἐπισκεφθέντας τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ (Ματθ. κε', 31—46).

§ 9

Πῶς διακρίνονται τὰ καθήκοντα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ἀξίαν;

Τὰ καθήκοντα ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν των διαφέρουσι κατὰ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀπαιτουμένου πράγματος, κατὰ τὴν ἀξίαν τοῦ πρὸς ὃ ἀναφέροντα προσώπου, κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὴν χρείαν τῶν πρὸς οὓς ἔχομεν τὰ καθήκοντα. Ὅσῳ εἶναι σπουδαιοτέρα ἡ ἰδιότης τοῦ ἀπαιτουμένου πράγματος, τοσοῦτον σπουδαιότερον εἶναι καὶ τὸ καθῆκον. Πδχ- τὸ καθῆκον τοῦ μὴ ἀφαιρεῖν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον εἶναι πολὺ μεγαλήτερον τοῦ καθήκοντος τοῦ μὴ ἀφαιρεῖν τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περιουσίαν τοῦ ἄλλου· διότι ἡ ζωὴ εἶναι μεγαλήτερον ἀγαθὸν τῆς περιουσίας. Ὅσον εἶναι μεγαλητέρα ἡ ἀξία τοῦ προσώπου, πρὸς ὃ ἀναφέρεται τὸ καθῆκον, τόσον μεγαλήτερον εἶναι καὶ τὸ καθῆκον. Π.δ.χ, τὸ καθῆκον τῆς ὑπακοῆς εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον εἶναι ἀνώτερον τοῦ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς· διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἡμῖν τοσοῦτον σεβαστοὶ ὅσον ὁ Θεός. Καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων, πρὸς οὓς ἀναφέρονται τὰ καθήκοντα, ἐξαρτᾶται ἡ σπουδαιότης αὐτῶν· διὰ τοῦτο ἡ εὐεργεσία πρὸς πολιν ὅλην εἶναι μεγαλητέρα τῆς πρὸς ἄτομον· διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐεργετουμένων μείζων. Τέλος καὶ ἡ μεγαλητέρα χρεία καθιστᾷ σπουδαιότερον καθῆκόν τι. Π.δ.χ. ἡ βοήθεια πρὸς κινδυνεύοντα εἶναι μεγαλήτερον καθῆκον τῆς πρὸς δυνάμενον καὶ ἄλλοθεν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας του· διότι ἡ χρεία τοῦ πρώτου εἶναι μεγαλητέρα. Τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν καθηκόντων κατὰ τὴν ἀξίαν πρέπει νὰ λαμβάνῃ τις ἐπιμελῶς ὑπ' ὄψιν, διότι πολλάκις ἐν τῷ βίῳ συμβαίνει σύγκρουσις καθηκόντων, ὥστε εἶναί τις ἠναγκασμένος τὸ μὲν νὰ πράξῃ, τὸ δὲ νὰ παραλείψῃ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ προτιμῶνται τὰ σπουδαιότερα τῶν ἥττον σπουδαίων.

§ 10

Τί εἶναι δικαίωμα καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ δικαιώματα;

Δικαίωμα εἶναι ἡ πρός τι ἐξουσία, ἣν παρέχει ἡμῖν ὁ ἠθικὸς νόμος. Καθὼς δηλ. ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἡμῖν καθήκοντα πρὸς τοὺς ἄλλους, οὕτως ἐπιβάλλει καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνάλογα καθήκοντα πρὸς ἡμᾶς, ὧν τὴν ἐκπλήρωσιν δικαιούμεθα νὰ ἀπαιτῶμεν. Ἡ ἐξουσία πρὸς τὸ ἀπαιτεῖν τι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ οὕτως ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου διδομένη εἶναι δικαίωμα ἡμῶν. Πδχ. καθὼς ἔχω ἐγὼ τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, οὕτως ἔχω παρὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτῶ, οἱ ἄλλοι νὰ σέβωνται τὴν ζωήν μου, ἔχω δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς μου. Καὶ τὰ δικαιώματα δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς ἀπόλυτα (ἢ φυσικὰ) καὶ εἰς σχετικὰ (ἢ ἐπίκτητα). Τὰ πρῶτα ἔχομεν ἐκ φύσεως. Ἔχω λ. χ. τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερασπίζω τὴν ζωήν μου. Τὰ δεύτερα γεννῶνται ἐκ σχέσεων, ἃς ἡμεῖς οἰκειοθελῶς συνήψαμεν, οἷον· δικαιοῦμαι νὰ μετέχω ἀναλόγως τοῦ κέρδους κοινῆς τινος ἑταιρείας. Τὰ δικαιώματα ἔπειτα εἶναι ἢ προσωπικά, ὅταν ἀναφέρωνται εἰς τὸ πρόσωπον, ἢ πραγματικά, ὅταν ἀναφέρωνται εἰς πράγματα. Τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς τιμῆς ἡμῶν εἶναι προσωπικόν· τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας ἡμῶν εἶναι πραγματικόν. Ἄλλη διαίρεσις τῶν δικαιωμάτων εἶναι ἡ εἰς ὡρισμένα, τοιαῦτα δηλ. τὰ ὁποῖα ὁριζόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου δύνανται νὰ ἐκβιασθῶσι, καὶ εἰς ἀόριστα, τοιαῦτα τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται διὰ νόμων νὰ ὁρισθῶσι καὶ νὰ ἐκβιασθῶσιν, ἀφινομένης τῆς τηρήσεως αὐτῶν εἰς τὴν συνείδησιν ἑκάστου. Τὰ μὲν πρῶτα σκοποῦσι νὰ ἀποσοβήσωσιν ἀφ' ἡμῶν πᾶσαν βλάβην καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης, τὰ δὲ δεύτερα σκοποῦσι νὰ ἑλκύσωσι πρὸς ἡμᾶς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἄλλων καὶ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας. Παράδειγμα ὡρισμένου δικαιώματος· δικαιοῦμαι νὰ κατέχω τὴν περιουσίαν μου· ἐάν τις δὲν θέλῃ νὰ σεβασθῇ τὸ δικαίωμά μου τοῦτο, καὶ θέλῃ νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν περιουσίαν μου, δύναμαι ἐπικαλούμενος ὑπὲρ ἐμαυτοῦ τοὺς πολιτικοὺς νόμους νὰ διεκδικήσω τὸ δικαίωμά μου, καὶ νὰ ἐκβιάσω τὸν σεβασμόν του παρὰ τοῦ ἄλλου. Παράδειγμα ἀορίστου δικαι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ώματος· δικαιοῦμαι νὰ ἀπαιτῶ πάντες νὰ μὲ ἐπαινῶσι καλῶς πράττοντα· δὲν δύναμαι ὅμως καὶ νὰ ἐξαναγκάσω αὐτοὺς πρὸς τοῦτο. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν δύναται εἰμὴ μόνον νὰ ἀπαιτῇ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν εἰς ταῦτα ἀνταποκρινομένων ὡρισμένων δικαιωμάτων. Μόνον δηλ. τὴν πρὸς ἄλλους βλάβην ἀποκρούει ὁ πολιτικὸς νόμος, τὴν πρὸς αὐτοὺς εὐεργεσίαν καὶ φιλανθρωπίαν καταλείπων εἰς τὴν συνείδησιν ἑκάστου· διότι ἡ φιλανθρωπία, ὡς ἐρρήθη καὶ ἀνωτέρω, δὲν θὰ ἦτο φιλανθρωπία, καὶ δὲν θὰ εἶχεν οὐδεμίαν ἀξίαν, ἐὰν ἐξεβιάζετο ὑπὸ τῶν νόμων.

§ 10

Τί εἶναι δίκαιον καὶ τί ἄδικον, τί δικαιοσύνη καὶ τί ἀδικία, τί ἐπιείκεια καὶ τί αὐστηρότης ;

Δίκαιον εἶναι ἡ συμφωνία τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, ἄδικον δὲ ἡ ἀσυμφωνία πρὸς αὐτά. Δικαιοσύνη δὲ εἶναι ἡ σταθερὰ γνώμη ἢ ἕξις τοῦ σέβεσθαι τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων· ἀδικία τοὐναντίον ἡ ἕξις τοῦ περιφρονεῖν καὶ καταπατεῖν τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Τὴν δικαιοσύνην διακρίνομεν εἰς δικαιοσύνην ἐνστενοτέρᾳ ἐννοίᾳ ἢ πολιτικὴν καὶ αὐστηρὰν καλουμένην, ἥτις περιορίζεται εἰς τὸν σεβασμὸν μόνον τῶν πολιτικῶς ἐκβιαζομένων δικαιωμάτων, καὶ εἰς δικαιοσύνην καθολικὴν ἢ χριστιανικὴν τὴν ἐκτεινομένην καθόλου εἰς πάντα τὰ δικαιώματα, εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τῶν μὴ ἐκβιαζομένων ἢ τῶν ἀορίστων δικαιωμάτων, ἥτις ἀπαιτεῖται παρὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπηγόρευσεν οὐ μόνον τὸ φονεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὀργίζεσθαι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ δυσμενῶς διάκεισθαι πρὸς τὸν πλησίον, οὐ μόνον τὸ μὴ ἐπιορκεῖν ἢ ψευδορκεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἁπλῶς ψεύδεσθαι (Ματθ. ε', 21). Ἡ ἀδικία ἢ ἡ προσβολὴ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων, ἐὰν ἦναι μικρά, καλεῖται ἁπλῶς ἀ δ ί κ η μ α, ἢ πλημμέλημα, κ α κ ο ύ ρ γ η μ α δέ, ὅταν ἐπιφέρῃ μεγάλην βλάβην. Ἐ π ι ε ί κ ε ι α εἶναι τὸ ἀποβλέπειν ἐν τῇ χρήσει τῶν δικαιωμάτων ἡμῶν πάντοτε πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ μὴ δεικνύειν ὑπερακρίβειαν ἐν ταῖς ἀπαιτήσεσιν ἡμῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων. Ἡ δικαιοσύνη δηλ. πρέπει νὰ ἦναι πάντοτε συνδυασμένη μετὰ τῆς φιλανθρωπίας. Πρδχ. ὅταν τις ἐξ αἰτίας ἀνωτέρας, ἐκ περιστάσεων ἀπροόπτων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ ὑποχρέωσίν τινα πρὸς ἡμᾶς, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας δικαιούμεθα, ἐὰν ἤμεθα φιλάνθρωποι, πρέπει νὰ δείξωμεν ἐπιείκειαν, καὶ νὰ μὴ ἀπαιτήσωμεν μετὰ μεγάλης ἀκριβείας τὸ δικαίωμα ἡμῶν. Ἄλλως θὰ φανῶμεν σκληροὶ καὶ ἀπάνθρωποι. Ἡ ἐπιείκεια ἰ σ χ ύ ε ι κ α ὶ ὡ ς π ρ ὸ ς τ ὴ ν ἐ κ π λ ή ρ ω σ ι ν τ ῶ ν πρὸς τοὺς ἄλλους κ α θ η κ ό ν τ ω ν ἡ μ ῶ ν. Οὐ μόνον δηλ. δέον νὰ ἐκπληρῶμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἐφ' ὅσον ἡ αὐστηρὰ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ νὰ πράττωμεν καί τι πλέον, ὅταν ἡ χρεία ἢ ἡ ἀσθένεια τῶν πρὸς οὓς τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἀναφέρονται, ἀπαιτῶσι τοῦτο. Ἡ ἐπιείκεια λοιπὸν πρέπει νὰ συνοδεύῃ πάντοτε τὴν δικαιοσύνην· ἄλλως ἡ ἄκρα δικαιοσύνη καταντᾷ ἄκρα ἀδικία (*). Πρέπει ὅμως ἡ ἐπιείκεια νὰ δεικνύηται μετὰ συνέσεως, ὅταν δέῃ καὶ πρὸς οὓς δεῖ· διότι δύναται ἡ μεγάλη καὶ ἀλόγιστος ἐπιείκεια νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλα κακά, μάλιστα ὅταν ἐφαρμόζηται οὕτως ἀσυνέτως πρὸς ὑφισταμένους ἢ πρόσωπα, ὧν ἀνέλαβέ τις τὴν παιδαγωγίαν καὶ μόρ-

(*) Summum jus summa injuria.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φωσιν. Ἡ αὐστηρότης εἶναι ἡ ἄνευ ἐπιεικείας δικαιοσύνη, τὸ μὴ λαμβάνειν ὑπ' ὄψιν δηλ. μήτε ἐν τῇ χρήσει τῶν δικαιωμάτων μήτε ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόντων μηδόλως τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἢ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φιλανθρωπίας.

§ 12

Τίς εἶναι ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων ;

Τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα συνδέονται στενότατα πρὸς ἄλληλα. Πᾶν καθῆκον συνυπονοεῖ καὶ δικαίωμά τι. Εἰς τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχει τις ἐπὶ τῆς ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας του, ἀντιπαράκεινται τὰ ἀνάλογα καθήκοντα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ζωήν, τιμὴν καὶ περιουσίαν του, καὶ ἀντιθέτως εἰς τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα αὐτοῦ ἀντιπαράκεινται τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Ἀντιπαράκεινται δὲ πάντοτε τὰ ὁμοειδῆ καθήκοντα καὶ δικαιώματα, ὥστε γνωρίζων τις καθῆκόν τι δύναται νὰ εὕρῃ καὶ τὸ ὁμοειδὲς δικαίωμα, καὶ τἀνάπαλιν.

§ 13

Τί εἶναι συνείδησις ;

Συνείδησις λέγεται ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τοῦ νοός, καθ' ἣν κρίνομεν πρᾶξίν τινα ἡμετέραν, ἂν εἶναι σύμφωνος ἢ οὔ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἡ σωτηριώδης αὕτη φωνὴ τῆς συνειδήσεως δικαίως φωνὴ Θεοῦ καλεῖται, διότι παρὰ τοῦ πλάστου ἐνετέθη ἡμῖν ὡς ὁδηγὸς ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν καὶ αὐτοῦ τὸ ἅγιον θέλημα ἐξαγγέλλει. Ἡ συνείδησις πρὸ μὲν τῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πράξεως προτρέπει μὲν ἡμᾶς πρὸς αὐτήν, ἐὰν ἦναι ἀγαθή, ἀποτρέπει δ' ἀπ' αὐτῆς, ἐὰν ἦναι κακή· καὶ τότε λέγεται προηγουμένη συνείδησις· μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως, ἐὰν μὲν ἡ πρᾶξις ἦτο καλή, ἐπαινεῖ ἡμᾶς καὶ συγχαίρει ἢ παρέχει ἡμῖν τὴν καλουμένην ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, ἢ ψυχικὴν γαλήνην, ἐὰν δὲ κακή, ψέγει καὶ ἐλέγχει, ἢ γεννᾷ ἐν ἡμῖν τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεως, καὶ τότε λέγεται ἑπομένη. Ἡ χαρὰ τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἠθικὴ ἱκανοποίησις εἶναι ἡ βάσις τῆς ἀληθοῦς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου, ἣν καὶ τὰ μεγαλήτερα ἐξωτερικὰ δυστυχήματα δὲν δύνανται νὰ καταστρέψωσιν. Ὁ ἔχων γαλήνην συνειδήσεως, συναισθάνεται, ὅτι εἶναι ἀγαπητὸς τῷ Θεῷ, ὅστις ἀγαπᾷ καὶ βραβεύει τὸ ἀγαθόν, καὶ εἶναι ἡνωμένος μετ' αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τῷ Θεῷ, ὡς τῷ ἄκρῳ ἀγαθῷ, εὕρηται ἡ τελεία εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου. Τοὐναντίον μακρὰν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἔχθρᾳ πρὸς αὐτὸν εἶναι δυστυχὴς ὁ ἄνθρωπος. Ἡ τύψις τῆς συνειδήσεως, ἥτις βεβαιοῖ τὸν ἄνθρωπον, ὅτι πράττων τὸ κακὸν εἶναι ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποστρεφομένου τὸ κακὸν καὶ τιμωροῦντος αὐτό, καθιστᾷ δυστυχῆ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγίστων ἐξωτερικῶν εὐτυχιῶν. Διὰ τοῦτο πρέπει πρὸ πάντων νὰ ζητῶμεν τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως πράττοντες τὸ ἀγαθόν. Δύναται δὲ ἡ συνείδησις νὰ ἐπισκοτισθῇ ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ ἁμαρτίας καὶ διαστραφῇ. Διὰ τοῦτο διακρίνουσι πολλὰ εἴδη συνειδήσεως· τὴν εὐλαβῆ ἢ ὑγιᾶ, ὅταν ὀρθῶς κρίνῃ τὰς πράξεις ἡμῶν τάς τε μεγάλας καὶ τὰς μικρὰς ἀναλόγως τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας αὐτῶν· τὴν εὐρεῖαν, ὅταν μόνον τὰ λίαν μεγάλα ἀδικήματα αἰσθάνηται καί, δι' αὐτὰ μόνον ἐλέγχουσα τὸν ἄνθρωπον, συγχωρῇ αὐτὸν διὰ πολλὰ ἄλλα ἱκανῶς σπουδαῖα ἀδικήματα· τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐλαστικήν, ὅταν ὁτὲ μὲν ἦναι αὐστηρά, ὅταν δηλ. δὲν πρόκηται περὶ μεγάλου συμφέροντος, ὁτὲ δὲ ἐπιεικής, ὅταν παρουσιάζηται σπουδαῖόν τι συμφέρον· εἰς περιδεᾶ, ὅταν περὶ μικροῦ λόγου ἀξίας πραγμάτων θορυβῆται καὶ εὑρίσκηται πάντοτε ἐν ἀμφιβολίαις· καὶ τέλος εἰς φαρισαϊκὴν συνείδησιν, ὅταν περὶ μόνα τὰ μικρὰ ἐπιδείξεως χάριν δεικνύῃ μεγάλην αὐστηρότητα, περὶ δὲ τὰ μεγάλα ἦναι ἀδιάφορος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος λέγεται φαρισαϊκὴ συνείδησις ἐκ τῶν Φαρισαίων, οἵτινες, καθὼς λέγει ὁ αὐτοὺς ἐλέγξας Κύριος, διύλιζον τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον κατέπινον καὶ ἐκαθάριζον τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἐνῷ τὸ ἔσωθεν ἦτο μεστὸν πάσης ἀκαθαρσίας (Ματθ. κγ', 24). Ὁ τὴν ὑγιᾶ συνείδησιν κεκτημένος ὀνομάζεται εὐσυνείδητος ὁ τοιοῦτος οὐδὲν πράττει παρὰ συνείδησιν, πάντοτε σπουδάζων σύμφωνα πρὸς τὴν φωνὴν αὐτῆς νὰ ζῇ κατὰ τὸν ἠθικὸν νόμον ἢ νὰ πράττῃ μόνον ὅ,τι εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Ὁ ἀσυνείδητος εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ εὐσυνειδήτου· ὁ τοιοῦτος ἀδιαφορεῖ πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως. Ἡ ἀσυνειδησία αὕτη ἐπιτεινομένη δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναλγησίαν, ἥτις εἶναι ἡ ἠθικὴ κατάστασις ἐκείνου, ὅστις καὶ διὰ βαρύτατα ἐγκλήματα δὲν αἰσθάνεται ἄλγος ἢ τύψιν συνειδήσεως. Ἔτι δὲ χείρων εἶναι ἡ κατάστασις τῆς πωρώσεως τοῦ νοός, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος δὲν τύπτεται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως πράττων βαρύτατα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ χαίρει εἰς τὸ κακόν. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι εὐτυχῶς σπάνιοι ἐν τῷ κόσμῳ, εἶναι τέρατα, ἐν οἷς οὐδὲ ἴχνος σχεδὸν συνειδήσεως διασώζεται. Τὴν συνείδησιν τοῦ πρέπει νὰ σπουδάζῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ διατηρῇ καθαρὰν καὶ ζωηράν· εἰς τοῦτο δὲ τὰ μέγιστα δύ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νανται νὰ συντελέσωσιν ἡ μελέτη τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐν γένει ὠφελίμων θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν βιβλίων, ἡ ἀκρόασις τοῦ θείου λόγου καὶ ἐν γένει ἠθικῶν ὁμιλιῶν, καὶ ἡ μετὰ εὐσυνειδήτων ἀνθρώπων συναναστροφή. Ἐν τῷ βίῳ ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τὰ ἑξῆς πρακτικὰ παραγγέλματα.

Μέλλων νὰ πράξῃς τι, ἐρώτα προσεκτικῶς τὴν συνείδησίν σου, ἂν εἶναι ἀγαθὸν ἢ κακόν.

Ποτὲ μὴ πράξῃς ὅ,τι ἡ συνείδησίς σου σοὶ λέγει ὅτι εἶναι κακόν.

Πράττε μόνον ὅ,τι σοὶ λέγει ἡ συνείδησίς σου ὅτι εἶναι ἀγαθόν.

§ 14

Τί εἶναι ἡ ἐλευθέρα θέλησις ;

Ἡ συνείδησις ἐν ἡμῖν δὲν ἤθελεν ἐπαινεῖ μὲν ἡμᾶς, ὅταν πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, ψέγει δὲ ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, ἐὰν δὲν ἤμεθα ἐλεύθεροι, ἐὰν ὅ,τι πράττομεν, δὲν ἦτο προϊὸν τῆς ἡμετέρας ἐκλογῆς. Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τῆς λογικότητος ἔλαβε παρὰ τοῦ πλάστου καὶ τοῦτο τὸ δῶρον, νὰ ἐκλέγῃ ἐλευθέρως τὸ πρακτέον (Σοφ. Σειρ. ιε΄, 14—20) (*). Τοῦτο εἶναι ἡ καλουμένη ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως. Ἐπ' αὐτῆς

(*) «Αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ διαβουλίου αὐτοῦ· ἐὰν θέλῃς, συντηρήσεις ἐντολάς, καὶ πίστιν ποίησαι εὐδοκίας. Παρέθηκέ σοι πῦρ καὶ ὕδωρ, οὗ ἐὰν θέλῃς, ἐκτενεῖς τὴν χεῖρά σου· ἔναντι ἀνθρώπων ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὃ ἐὰν εὐδοκήσῃ, δοθήσεται αὐτῷ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὲ στηρίζεται ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὰς πράξεις του· ἄνευ αὐτῆς οὐδεμία πρᾶξις εἴτε καλὴ εἴτε κακὴ ἠδύνατο νὰ καταλογισθῇ τῷ ἀνθρώπῳ· ὁ ἠθικὸς δὲ βίος τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ὁ ἄνθρωπος καθὸ ἐλεύθερον ὄν εἶναι ὄν ἠθικόν. Διὰ τοῦτο τὰ κτήνη ὡς μὴ ἐλεύθερα, ἀλλ' ὡς πράττοντα κατὰ ἔνστικτα ἢ ὁρμέμφυτα τυφλῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, δὲν εἶναι ἠθικὰ ὄντα· αἱ πράξεις των δὲν ἔχουσιν ἠθικὴν ἀξίαν ἢ ἀπαξίαν· δὲν εἶναι οὔτε ἀξιέπαινα οὔτε ἀξιόμεμπτα ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτῶν. Τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπιρρεάζουσι διάφοροι αἰτίαι, ὁτὲ μὲν αἱ ἐπιθυμίαι, ὁτὲ δὲ ὁ ἐγωϊσμός, ὁτὲ δὲ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἀλλ' εἰς πάσας τὰς περιστάσεις ταύτας ὠθεῖται μὲν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ δὲν ἐξαναγκάζεται. Ἄλλως ἤθελε παύσει ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἔχει πάντοτε τὴν συναίσθησιν, ὅτι εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του. Ἐὰν ἐνικήθη ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του, ἢ ἐὰν ἐνέδωκεν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωϊσμοῦ του καὶ ἔπραξε κακόν τι, ψέγει ἑαυτὸν καὶ αἰσθάνεται τύψεις συνειδότος. Ἐὰν τοὐναντίον ὑπήκουσεν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐπαινεῖ ἑαυτὸν καὶ αἰσθάνεται ἠθικὴν ἱκανοποίησιν. Τοῦτο προϋποθέτει, ὅτι πάντοτε ἦτο ἐλεύθερος νὰ πράξῃ ἢ νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὸν ὄν πρέπει νὰ ρυθμίζῃ τὴν θέλησίν του σύμφωνα πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεώς του, καὶ νὰ μὴ ἀφίνῃ ἑαυτὸν νὰ σύρηται ὑπὸ τῶν τυφλῶν παθῶν ἢ τοῦ ἐγωϊσμοῦ. Εἰς τοῦτο αἰσθάνεται ἕκαστος ἐσωτερικῶς ὅτι εἶναι ὑπόχρεως. Ὅταν δὲ συνειθίσῃ τις νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἡ θέλησίς του οὕτως ἀσκουμένη καὶ κρατυνομένη, λαμβάνει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ροπήν, καθὼς φέρεται πρὸς τὸ κακόν, ὅταν ἐθίσῃ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τις ἑαυτὸν εἰς τὸ πράττειν τοῦτο. Τότε ἡ θέλησις εἶναι πράγματι ἰσχυρά, ὅταν ἐκλέγῃ ὅ,τι πρέπει, οὐχὶ δὲ ὅταν ὑπὸ τῶν παθῶν σύρηται αἰχμάλωτος εἰς ὅ,τι δὲν πρέπει.

§ 15

Ἡ ἁμαρτία ἐξήλειψε τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ;

Ἡ ἁμαρτία ἡ ἀπὸ τῶν πρωτοπλάστων διαδοθεῖσα καὶ γενικευθεῖσα ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἐξήλειψε τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καθὼς δὲν κατέστρεψε καὶ τὸ λογικὸν αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔμεινε καὶ μένει ἄνθρωπος, ἐλεύθερον ὄν, ὑπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις του. Τοῦτο συναισθάνεται πᾶς ἄνθρωπος, καὶ περὶ αὐτοῦ βεβαιοῦται ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας συνειδήσεως. Πρὸς τούτοις πάντα τὰ παραγγέλματα τῆς Γραφῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους περὶ μετανοίας καὶ ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς, προϋποθέτουσι τὴν ἐλευθέραν ταύτην θέλησιν. Ὅταν ὁ δεκάλογος (Ἐξοδ. κ΄) παραγγέλλῃ· οὐ φονεύσεις· οὐ κλέψεις κτλ. προϋποποιεῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐκλέγῃ μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Ἡ ἐλευθέρα θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζεται, καὶ ὅταν ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγεν· «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν» κτλ. (Ματθ. ιϛ΄ 24). Ἡ δὲ Σοφία Σειρὰχ ῥητῶς λέγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐὰν θέλῃ τηρεῖ τὰς ἐντολὰς καὶ εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, τὴν ζωὴν ἢ τὸν θάνατον (ιε΄, 14). Ὅ,τι ἔπαθε μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μόνον, ὅτι ἐξησθένησεν, ὅτι ἐνῷ δυσκόλως πράττει πᾶν ὅ,τι ὡς πρέπον ὑπὸ τοῦ λόγου ὑποδεικνύεται, ῥέπει εὐκόλως, παρασυρομένη ὑπὸ τῶν παθῶν, πρὸς πᾶν ὅ,τι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐγγεγραμμένου ἠθικοῦ νόμου (Ῥωμ. ζ', 21). Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως, διὰ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως κρατύνεται ἐν τῷ ἀγαθῷ ἡ θέλησις ἡμῶν, ἀποκτῶσα τὴν ὑγιᾶ αὐτῆς κατάστασιν. Τὴν πεπλανημένην γνώμην, ὅτι ἡ ἁμαρτία ἐξήλειψεν ἐντελῶς τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἶχεν ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Αὐγουστῖνος καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδίδαξαν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ.

§ 16

Τί εἶναι καταλογισμὸς τῶν πράξεων.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὂν ἐλεύθερον καὶ πράττει οὐχὶ κατὰ βίαν καὶ ἀνάγκην ἀλλ' ἐλευθέρως, φέρει τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του. Ἡ ἀπόδοσις τῆς εὐθύνης πράξεώς τινος εἴς τινα λέγεται καταλογισμὸς τῆς πράξεως. Περὶ τοῦ καταλογισμοῦ τούτου παρατηροῦμεν τὰ ἑπόμενα· 1) Ἐκεῖνο μόνον τὸ ἔργον δύναται νὰ κατολογισθῇ τινι, τὸ ὁποῖον οὗτος ἔπραξεν ἐλευθέρως. Ἐὰν κατὰ λάθος τὸ ὁποῖον μοὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ προΐδω, ἢ ἐξαναγκασθεὶς παρ' ἄλλου, ἔβλαψά τινα παρὰ τὴν θέλησίν μου, δὲν δύναται ἡ βλάβη αὕτη νά μοι καταλογισθῇ. 2) Ὅσῳ μικροτέρα ἡ ἐλευθερία, τοσοῦτον μικρότερος καὶ ὁ καταλογισμός. Τὴν ἐλευθερίαν ἐξασθενοῦσι καὶ σμικρύνουσιν ἡ ἄγνοια, ὁ φόβος, τὰ πάθη, ἡ συνήθεια. Διότι ὁ ἐν ἀγνοίᾳ εὑρισκόμενος ἢ τελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου ἢ πάθους τινός, ὀργῆς πδχ., ἢ παρασυρόμενος ὑπὸ ἐπικρατούσης κακῆς συνηθείας δὲν πράττει ἐντελῶς ἐλευθέρως. 3) Ὅσῳ μεγαλητέρα ἡ ἐλευθερία, τοσοῦτον ὁ κα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τ α λ ο γ ι σ μ ὸ ς μ ε γ α λ ή τ ε ρ ο ς. Τοῦτο ἐννοεῖται εὐκόλως ἐκ τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρου. 4) Ὁ κ α τ α λ ο γ ι σ μ ὸ ς εἶναι ἀ ν ά λ ο γ ο ς τ ῆ ς σ π ο υ δ α ι ό τ η τ ο ς τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ὑ π ο χ ρ ε ώ σ ε ω ς. Ὁ ὑβρίζων π.δ.χ, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἁμαρτάνει βαρύτερον τοῦ πράττοντος τὸ αὐτὸ ἁμάρτημα πρὸς ξένον τινά. 5) Ὁ καταλογισμὸς εἶναι ἀ ν ά λ ο γ ο ς τ ῶ ν δ υ σ χ ε ρ ε ι ῶ ν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου. Πδχ. ὁ κατατρυχόμενος ὑπὸ πενίας καὶ ὅμως τίμιος δεικνυόμενος ἐν τῇ διαχειρήσει ξένων χρημάτων εἶναι μᾶλλον ἀξιέπαινος τοῦ τιμίου πλουσίου.

§ 17

Τί εἶναι ἀρετή;

Ἀ ρ ε τ ὴ εἶναι ἡ σταθερὰ γνώμη ἢ ἕξις τοῦ πράττειν πάντοτε τὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, πρὸς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἡ ἀκριβὴς πλήρωσις πάντων τῶν καθηκόντων ἡμῶν καὶ ὁ σεβασμὸς πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων. Ἡ ἀ ρ ε τ ὴ ὁ δ η γ εῖ τ ὸ ν ἄ ν θ ρ ω π ο ν εἰς τ ὸ ν ἀ λ η θ ῆ ἀ ν θ ρ ω π ι σ μ ό ν, διότι ἀληθὴς λογικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁ μὴ κινούμενος ὑπὸ μόνων τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων ὅπως τὰ κτήνη, ἀλλ' ἀκολουθῶν ὡς ὕψιστον ὁδηγὸν τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ ὡς ὕψιστον ἐλατήριον τῶν πράξεών του τὸν ἠθικὸν νόμον τῆς ἀγάπης Διὰ τῆς ἀρετῆς ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἁπλῶς σωματικῆς, κτηνώδους ζωῆς εἰς τὴν πνευματικήν, ἠθικήν, ἀληθῶς ἀνθρωπίνην ζωήν. Ἡ ἀρετὴ ἵνα ἦναι ἀ λ η θ ὴ ς πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἑπόμενα ἰδιώματα· 1) Πρέπει νὰ ἦναι π ε ρ ι λ η π τ ι κ ὴ π ά ν τ ω ν τ ῶ ν κ α θ η κ ό ν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τ ω ν. Διότι δὲν ἀρκεῖ τὰ μὲν τῶν καθηκόντων νὰ πράττῃ τις, τῶν δὲ νὰ ἀμελῇ, νὰ ἦναι πδχ. καλὸς πατήρ, ἀλλὰ κακὸς πολίτης. Ἡ τελεία καὶ ἀληθὴς ἀρετὴ δὲν εἶναι μονομερής. 3) Πρέπει νὰ ἦναι ἀ μ ε τ ά β λ η τ ο ς καὶ κ α ρ τ ε ρ ι κ ή. Μία ἀγαθὴ πρᾶξις ἅπαξ γενομένη δὲν συνιστᾷ ἀρετήν· αὕτη δεικνύεται πάντοτε· εἶναι τοιαύτη καὶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ· πράττεται οὐ μόνον ὅταν ἦναι εὔκολος, ἀλλὰ καὶ ὅταν μεγάλαι δυσχέρειαι πρέπῃ νὰ ὑπερνικηθῶσιν · ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος ἀπέκτησε τὴν ἕξιν τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ εἶναι ἐνάρετος καὶ ὅταν πρόκηται νὰ ὑποστῇ μεγάλας ὑλικὰς ζημίας. 3) Πρέπει νὰ ἦναι ἐ ν ε ρ γ ό ς, νὰ δεικνύηται δηλ. δι' ἀγαθῶν ἔργων· ἡ ἐν λόγοις ἀρετὴ δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν· τὸ νὰ λαλῇ τις ἐνθουσιωδῶς ἐνώπιον ἄλλων περὶ ἀρετῆς καὶ νὰ πλέκῃ λαμπρὰ ταύτῃ ἐγκώμια, οὐ μόνον δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὴς ἔνδειξις ἀκραιφνοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρετήν, ἀλλ' ἐνίοτε μαρτυρεῖ μᾶλλον τοὐναντίον· διότι φαῦλοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁμιλοῦσι πλειότερον περὶ ἀρετῆς. Τὰ ἀγαθὰ ἔργα λοιπὸν εἶναι τὰ μαρτυροῦντα τὴν ἀληθῆ ἀρετήν. « Ἐὰν ἀδελφὸς ἢ ἀδελφή, λέγει ὁ Ἰάκωβος (β', 15) γυμνοὶ ὑπάρχωσι καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέρου τροφῆς, εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν, Ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε, καὶ χορτάζεσθε, μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώματος, τί τὸ ὄφελος ;» 4) Πρέπει νὰ ἦναι κ α θ α ρ ά, δηλ. νὰ γίνηται ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὅταν ἡ ἀρετὴ γίνηται διὰ φόβον ἢ δι' ὠφέλειαν ἢ διὰ δόξαν, τότε δὲν ἔχει ἀξίαν τινά. Τότε ἡ ἀρετὴ καταβιβάζεται εἰς μέσον ἁπλοῦν τῶν σκοπῶν ἡμῶν. Τοιαύτην ἀρετὴν δύνανται νὰ ἀσκῶσι καὶ οἱ χείριστοι τῶν ἀνθρώπων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 18

Εἶναι δυνατὴ τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελεία ἀρετή;

Ἡ τελεία ἀρετὴ εἶναι ἀνέφικτος τῷ ἀνθρώπῳ, οὖσα ἰδιότης τοῦ Θεοῦ, ὅστις κατὰ τὴν Γραφὴν εἶναι ὁ μόνος ἀληθῶς «ἀγαθός» (Μάρ. ι', 18). Ὁ ἄνθρωπος σπεύδει μόνον καὶ ὀφείλει νὰ σπεύδῃ πρὸς τὴν τελείαν ταύτην ἀρετήν. Ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ τῆς ἀρετῆς ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰ προσκόμματα, ἰδίως δὲ πρὸς τὰς σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ πρὸς τὴν φιλαυτίαν ἑαυτοῦ. Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρὶν μορφωθῇ ἐπικρατοῦσιν αἱ κτηνώδεις ὁρμαὶ τῆς φιλαυτίας καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες σκοπὸν ἔχουσι τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ γένους, κατὰ μικρὸν δὲ καὶ μετὰ δυσκολίας ἀναπτύσσεται καὶ ἐπικρατεῖ ὁ πνευματικὸς βίος ἢ τὸ κράτος τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἐννοοῦντος τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἀνήκει καὶ εἰς ἀνώτερον ἠθικὸν κόσμον, οὗ τοὺς νόμους τοὺς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ὑπαγορευομένους αὐτῷ πρέπει νὰ τηρῇ. Αἱ ἐπιθυμίαι πολλάκις ἑλκύουσι τὸν ἄνθρωπον ἐναντίον τοῦ καθήκοντος, δύνανται δέ, ἐάν τις παραδοθῇ τυφλῶς εἰς αὐτάς, νὰ ἀποκτήσωσι μέγα κράτος ἐπ' αὐτοῦ καὶ νὰ ὑποδουλώσωσιν ἐντελῶς αὐτόν. Ἡ ἐγκράτεια διὰ τοῦτο, τὸ νὰ ἦναί τις κύριος τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ καὶ χαλινόνῃ ταύτας συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἢ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἶναι ἐκ τῶν πρωτίστων ἀρετῶν. Καὶ ἡ φιλαυτία σύρει πολλάκις τὸν ἄνθρωπον εἰς πράξεις κακὰς καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἀρετῆς. Ἀρετὴ εἶναι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, τὸ πράττειν πάντοτε κατὰ τὸν ἠθικὸν νόμον· ὁ ἐγωϊστὴς τοὐναντίον καὶ φίλαυτος ὡς κανόνα τῶν πράξεών του

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔχει τὸ ἴδιον καὶ μόνον τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἡ αὐταπάρνησις εἶναι ἡ ἀρετὴ ἡ σώζουσα ἀπὸ τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλαυτίας. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι τὰ κυριώτατα τῆς ἀρετῆς προσκόμματα παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, αἱ ἐπιθυμίαι, ὅταν δὲν δαμάζωνται ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη, ὅταν ὑπερβαίνῃ τὰ πρέποντα ὅρια, τ. ἔ. ἡ φιλαυτία. Τὰς δυσχερείας τῆς ἀρετῆς ἐξέφραζον οἱ ἀρχαῖοι λέγοντες, ὅτι «κόποις τὰ καλὰ κτῶνται», ἡ δὲ Γραφὴ τοῦτο σημαίνουσα, λέγει ὅτι εἶναι «πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς, στενὴ δὲ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ζωήν» (Ματθ. ζ', 13). Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος ὡς ἀγῶνα περιγράφων τὴν ἀρετήν, παραγγέλλει τοῖς χριστιανοῖς νὰ «ἀναλάβωσι τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀντιστῶσι τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν αὐτῶν ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐνδυσάμενοι τῶν θώρακα τῆς δικαιοσύνης» (Ἐφεσ. ϛ', 16). Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ τῆς ἀρετῆς μεγάλως ἐνισχυόμεθα ἐκ τῶν παραδειγμάτων ἐξόχου ἀρετῆς, ὧντινων μνημονεύει ἡ ἱστορία, καὶ μάλιστα ἡ ἱερά. Ἰδίως δὲ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν τελειότατον τῆς ἀρετῆς τύπον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, «ὅστις ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» καὶ ὅστις χάριν τοῦ θελήματος τοῦ οὐρανίου Πατρὸς ἐθυσίασεν ἑαυτὸν πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου, «ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ ἐπακολουθήσωμεν» (Α' Πέτρ. β', 21). Κατορθοῦται δὲ ἡ τῷ ἀνθρώπῳ ἐφικτὴ ἀρετή, ἐάν τις οὐ μόνον διδαχθῇ τί εἶναι τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐθισθῇ καὶ ἀσκηθῇ εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθόν. Διὰ τῆς ἀσκήσεως ταύτης ἐθίζε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταί τις νὰ περιστέλλῃ τὰς ἑαυτοῦ ὁρμὰς καὶ ἀνθίσταται εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἡ δὲ θέλησίς του λαμβάνει τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ῥοπήν. Εἰς τὴν ἀρετὴν εἶναι κατὰ ταῦτα ἀναγκαία οὐ μόνον ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ στήριξις ἐν αὐτῷ, ἡ ἔμπνευσις τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτό, ἡ καλὴ διάθεσις. Καὶ ἡ μὲν γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιτυγχάνεται διὰ καλῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ δὲ ἕξις ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἄσκησις ἐν αὐτῷ ἀποκτᾶται πρὸ πάντων διὰ καλῆς οἰκιακῆς ἀνατροφῆς καὶ διὰ συναναστροφῆς μετὰ εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων ἀνθρώπων.

§ 19.

Τί εἶναι κακία καὶ τίνα τὰ ἐνισχύοντα αὐτήν;

Κακία εἶναι ἡ σταθερὰ γνώμη ἢ ἡ ῥοπὴ πρὸς τὸ πράττειν πάντοτε τὸ κακόν. Ἡ κακία εἶναι τὸ ὅλως ἀντίθετον τῆς ἀρετῆς. Μία μόνη κακὴ πρᾶξις λέγεται ἁμαρτία. Ἡ κακία εἶναι ὑποδούλωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ ἐντελὴς ἀδιαφορία πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ὁ κακὸς ὡς κανόνα τῶν πράξεών του ἔχει τὸ ἡδύνον τὰς αἰσθήσεις του ἢ τὸ συμφέρον ἐν γένει, κωφεύει δὲ ἐντελῶς πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἥτις ἐπιβάλλει αὐτῷ τὸ καθῆκον. Διὰ τῆς κακίας καταπίπτει τις εἰς ἀποκτήνωσιν, διότι τὰ κτήνη τὰ στερούμενα λογικοῦ κινοῦνται μόνον ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ὁ ἐν κακίᾳ ζῶν ζῇ μόνον τὴν κατωτέραν, σωματικὴν ζωήν, ἀγνοεῖ δὲ τὴν ἀνωτέραν, πνευματικήν, ἠθικὴν ζωήν. Τὰ κρατύνοντα τὴν κακίαν εἶναι κυρίως τέσσαρά τινα, ἡ κακὴ ἀγωγή, ἡ ἔλλειψις τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας, ἡ κακὴ καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διεστραμμένη ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ τὰ κακὰ παραδείγματα ἢ αἱ κακαὶ συναναστροφαί. 1ον Ἡ κακὴ ἀγωγὴ δύναται νὰ βλάψῃ μεγάλως τὸν ἄνθρωπον· διότι ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς εἶναι λίαν εὔπλαστος, καὶ καθὼς πλάσσεταί τις ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, τοιοῦτος συνήθως γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ. Ὁ παῖς μὴ ἔχων ἀνεπτυγμένην τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πράττει, καθὼς βλέπει, καὶ τὰ παραδείγματα τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός του εἶναι τὰ πρῶτα καὶ σπουδαιότατα μαθήματα τῆς ἠθικῆς, τὰ ὁποῖα λαμβάνει. Ὅταν λοιπὸν βλέπῃ κακὰ παραδείγματα ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, δὲν δύναται εἰμὴ νὰ διαφθαρῇ. Μάλισπα δὲ εἶναι μεγίστη ἡ ἐπιρροὴ τῆς μητρός, ὑφ' ἧς τὴν παιδαγώγησιν τελεῖ κυρίως ὁ παῖς. Διὰ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον, ὅτι ἀνδρῶν φημισθέντων ἐπ' ἀρετῇ μητέρες ὑπῆρξαν ἁγιώταται γυναῖκες, οἷον τοῦ Χρυσοστόμου ἡ Ἀνθοῦσα, τοῦ Αὐγουστίνου ἡ Μόνικα, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἡ Νόννα καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας ἡ Ἐμμέλεια. Τοὐναντίον πολλῶν περιβοήτων κακούργων αἱ μητέρες ὑπῆρξαν κακοῦργοι. Εὐτυχεῖς ὅσοι ἐμπνέονται ἐκ παιδικῆς ἡλικίας παρὰ τῶν μητέρων αὐτῶν τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐν γένει ἀγάπην. 2ον Ἡ ἔλλειψις ἔπειτα τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας κρατύνει ἐν τῇ κακίᾳ. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἦναί τις εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος, ὅταν οὐδέποτε ἐδιδάχθη τὰ καθήκοντα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ὅταν οὐδέποτε προετράπη εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπετράπη ἀπὸ τοῦ κακοῦ ; Ἡ διδασκαλία τοῦ λαοῦ εἶναι εἰς χεῖρας τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν σχολείων. Ἡ ἐκκλησία, εἰς ἣν εἶναι κυρίως ἀνατεθειμένη ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ, ἔχει καθῆκον μέγιστον νὰ κηρύττῃ πρὸς αὐτὸν τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας καὶ νὰ ὁδηγῇ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὸν εἰς τὴν ἀρετήν. Καὶ ἐν τοῖς σχολείοις δὲ πρέπει νὰ θεωρῆται πρώτιστον μέλημα οὐχὶ ἁπλῶς ὁ πλουτισμὸς τοῦ νοὸς τῶν μαθητῶν διὰ γνώσεων, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ μόρφωσις τοῦ ἤθους αὐτῶν, τὰ δὲ μαθήματα τὰ κυρίως τείνοντα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον (τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ) δέον νὰ τιμῶνται ὡς τὰ πρώτιστα. Ὅταν ἡ ἐκκλησία σιγᾷ, ὅταν τὸ κήρυγμα δὲν ἀκούηται καὶ ὁ λαὸς μένῃ θρησκευτικῶς ἀμόρφωτος, ὅταν τὰ σχολεῖα δὲν στηρίζωσιν εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετήν, τότε οὐδόλως παράδοξον, ὅτι οἱ λαοὶ διαφθείρονται καὶ ἡ κακία θριαμβεύει. Ζον Καθὼς βλάπτει ἡ ἔλλειψις τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, οὕτως ἐπιβλαβὴς εἶναι καὶ ἡ κακὴ ἢ διεστραμμένη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διδασκαλία. Ἡ χειρίστη, ἀλλὰ καὶ συνηθεστάτη διαστροφὴ τῆς θρησκείας εἶναι, ὅταν παρίσταται αὕτη ὡς σύνολον ἐξωτερικῶν τελετῶν καὶ ἐθίμων, ὧν ἡ ἁπλῆ τήρησις νομίζεται, ὅτι ἀρκεῖ, ἐνῷ ἡ θρησκεία εἶναι ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα, ἡ ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς δεικνυομένη, καὶ μόνον ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης εὐσεβείας εἶναι ἡ λατρεία καὶ πᾶν ὅ,τι ὡς ἐξωτερικὸν ἔθιμον συνεδέθη μετὰ τῆς θρησκείας. Ἡ ἐκδοχὴ τῆς θρησκείας ὡς ἁπλῆς ἐξωτερικῶν τύπων συνηθείας συνεπάγεται τοῦτο τὸ μέγιστον ἄτοπον, ὅτι πολλοὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς εὐσεβεῖς καὶ θρήσκους, διότι ἁπλῶς καὶ μηχανικῶς τοὺς τύπους τῆς θρησκείας ἐκτελοῦσιν, εἶναι ἄλλως ἄνθρωποι ἄσπλαγχνοι καὶ ἄδικοι. Ὁ ἀληθῶς εὐσεβὴς πρῶτον πρέπει νὰ δείξῃ τὴν εὐσέβειάν του διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἔπειτα ἔχουσιν ἀξίαν αἱ προσευχαὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι «οὐχὶ ὁ λέγων, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ ἐν οὐρανοῖς» (Ματθ. ζ', 21). Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει ἡ Γραφὴ ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ «ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (Ματθ. θ', 13). δηλ. πρὸ πάντων ζητεῖ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα φιλανθρωπίας καὶ τότε εἶναι δεκταὶ καὶ αἱ δεήσεις αὐτῶν. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ λησμονήσωσιν οἱ διδάσκαλοι τῆς θρησκείας. 4ον Τέλος τὰ κακὰ παραδείγματα καὶ αἱ κακαὶ συναναστροφαὶ*) ἐννοεῖται ὅτι διαφθείρουσι μεγάλως τὸν ἄνθρωπον· διότι τὸ παράδειγμα, λαλοῦν εὐγλωττότερον πάσης ῥητορικῆς τέχνης, ἀσκεῖ μεγίστην ἐπιρροὴν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀπειροτέρων καὶ ἀκριτοτέρων ἀνθρώπων, οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ καλὸν τοῦ κακοῦ, μιμοῦνται πᾶν ὅ,τι βλέπουσι, παρὰ τῶν ἄλλων πραττόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπειροτέρων καὶ συνετωτέρων. Διότι ὅταν τις εὑρίσκηται πάντοτε μετὰ διεφθαρμένων ἀνθρώπων, οἱονεὶ φθείρεται ἐκ τῆς μεμολυσμένης ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ ζῇ. Κατὰ μικρὸν ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον βλέπει καταπατούμενον καὶ περιυβριζόμενον παρὰ τῶν περὶ αὐτόν, ψυχραίνεται· ἡ εὐσέβεια ἐκλείπει· ἡ ἀρετὴ σαλεύεται καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέρχεται τὸ πλῆρες ἠθικὸν ναυάγιον. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. ιε', 33), κατὰ τὸν ἕλληνα ποιητὴν Μένανδρον· «Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί,

Φθείρουσιν ἤθη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί.»

---

*) Σημ. Ἐπειδὴ βλάπτουσιν αἱ κακαὶ συναναστροφαί, δέον νὰ ἀναστρέφηται τις μετὰ ἀγαθῶν καὶ τοιούτους νὰ ἔχῃ φίλους. *Φιλία* εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα ἀγάπη πρός τινα πρόσωπα, ὧν τὰ προτερήματα καὶ ἡ ἀρετὴ εἵλκυσαν ἡμῶν τὴν συμπάθειαν. Ἡ φιλία ἡ στηριζομένη οὐχὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν προτερημάτων καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν φίλων, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἁπλῶς εἰς ἡμᾶς εὐχάριστοι ἢ ὠφέλιμοι, εἶναι ψευδής. Εἶναι μέγα εὐτύχημα τὸ ἔχειν φίλους, οἵτινες ἐν μὲν ταῖς εὐπραγίαις γίνονται κοινωνοὶ τῆς εὐτυχίας ἡμῶν, ἐν δὲ ταῖς δυσπραγίαις παραμυθοῦσι καὶ στηρίζουσι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ

Α'

Καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν.

§ 20.

Τί εἶναι εὐσέβεια καὶ τί λατρεία;

Ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς πρώτιστον καθῆκον τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν (§ 5). Τὴν ἀγάπην ταύτην ὀφείλομεν πρὸς τὸν Θεόν, διότι εἶναι τὸ τελειότατον τῶν ὄντων ἢ τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ ἡ αἰτία πάντων, ἐκεῖνος, εἰς ὃν χρεωστοῦμεν οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' οὗ ὡς τῆς πηγῆς παντὸς ἀγαθοῦ ἔχομεν καὶ πᾶν ἄλλο ἀγαθόν. Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸν Θεὸν καλεῖται εὐσέβεια. Εὐσεβὴς εἶναί τις, ὅταν ἔχῃ ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ καρδίας ἀσπάζηται τὰς περὶ Θεοῦ ἀληθείας· ὅταν ἦναι ἀπὸ ψυχῆς προσκεκολλημένος εἰς τὸν Θεὸν ἢ ἀγαπᾷ αὐτόν· καὶ ὅταν ἐν πάσῃ περιστάσει

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ βίου ἔχῃ τὴν πεποίθησίν του εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ ἢ ἐλπίζῃ εἰς αὐτόν. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ εὐσεβείᾳ περιλαμβάνονται καὶ ἐκδηλώσεις αὐτῆς εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἀγάπη (*) καὶ ἡ ἐλπὶς εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν προϋποθέτει τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν· διότι ὁ μὴ πιστεύων δὲν δύναται νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν· συνεπάγεται δὲ ἡ ἀγάπη τὴν εἰς Θεὸν ἐλπίδα, διότι, ἐπειδὴ συνδεόμεθα διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐννοοῦμεν, ὅτι εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην ἡμῶν ἀνταποκρίνεται ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, ὡς ὄντος παναγάθου πατρός, ἐλπίζομεν εἰς τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ εὐσεβείᾳ περιέχεται μὲν καὶ ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο αἴσθημα εἶναι κατώτερον, εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς εὐσεβείας, ὑπὲρ ἣν ὑψοῖ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ὡς τὸ τελειότατον τῶν ὄντων, τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ τὴν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ. «Ἡ τελεία ἀγάπη, λέγει ἡ Γραφὴ (Α΄ Ἰωάν. δ΄, 18) ἔξω βάλλει τὸν φόβον». Ἐν τῇ τελείᾳ εὐσεβείᾳ τὸν φόβον ἀντικαθιστᾷ ἡ ἀγάπη. Τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ δεικνύωμεν ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ ἡμῶν, ὅστις δέον νὰ ἦναι σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ γραπτὸν ἐν τῇ συνειδήσει ἑκάστου καὶ διὰ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Γραφῆς κηρυττόμενον. Ὁλόκληρος ὁ βίος ἡμῶν πρέπει νὰ ἦναι εὐσεβής. Ὅταν δὲ τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν δεικνύωμεν καὶ διὰ λόγων ἢ προσευχῶν πρὸς τὸν Θεόν, τότε ἀποτελεῖται ἡ λατρεία. Ἡ εὐσέβεια οὐδέποτε

(*) Ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια· ἐν στενοτέρᾳ, κυρίᾳ ἐννοίᾳ καλοῦμεν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν τὴν κλίσιν καὶ προσκόλλησιν τῆς καρδίας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρέπει νὰ παύῃ ὑπάρχουσα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καὶ νὰ φανεροῦται δι' ἐναρέτου βίου, ἡ λατρεία τοὐναντίον δύναται νὰ γίνηται μόνον καθ' ὡρισμένους καιρούς.

§ 21.

Τί εἶναι πίστις πρὸς τὸν Θεόν;

Πίστις πρὸς τὸν Θεὸν λέγεται ἡ ἀκλόνητος ἡμῶν πεποίθησις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ πασῶν ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν, ὅσαι διά τε τῆς συνειδήσεως ἡμῶν καὶ διὰ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἡμῖν γνωσταί. Ἡ πίστις ἐν γένει, ἡ παραδοχὴ δηλ. ἀληθείας τινός, δύναται νὰ στηρίζηται ἢ ἁπλῶς ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας καὶ τοῦ κύρους τοῦ λέγοντος αὐτήν, καὶ τότε καλεῖται ἱστορικὴ πίστις, ἢ νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῆς λογικότητος τῆς ἀληθείας ἣν πιστεύομεν, τῆς συμφωνίας δηλαδὴ αὐτῆς πρὸς τὰς γνωστὰς καὶ παραδεδεγμένας ἀληθείας τοῦ νοὸς ἡμῶν καὶ τότε λέγεται λογικὴ πίστις. Ἡ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας πίστις εἶναι συνάμα καὶ ἱστορικὴ καὶ λογική. Εἰς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας πιστεύομεν πρῶτον, διότι διδάσκονται παρὰ ἀξιοπίστων καὶ μέγιστον κῦρος ἐχόντων ἀνδρῶν, τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς ἁγίας Γραφῆς· οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἱεροὶ καὶ ὁ βίος αὐτῶν ἦτο ἅγιος· ἀπέθανον δὲ ὑπὲρ ἐκείνων, ἅτινα ἐδίδαξαν, ἡ δὲ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων των, ἐπειδὴ ταῦτα περιέχουσι τὰς καθαρωτάτας καὶ ὑψίστας περὶ Θεοῦ, θρησκείας καὶ ἠθικῆς ἐννοίας ἢ τὴν τελειοτάτην ἀποκάλυψιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας γεννᾷ ἐν ἡμῖν τὴν πίστιν, ὅτι βεβαίως οὗτοι ἐνεπνεύσθησαν καὶ ἐφωτίσθησαν ἄνωθεν, ὅπως γράψωσι τὰ ἱερὰ αὐτῶν βιβλία, διότι πᾶν ὅ,τι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέγα καὶ ὑψηλὸν εἰς τὸν Θεὸν φυσικῶς ἀποδίδει ὁ ἄνθρωπος. Διὰ πάντα ταῦτα ἔχομεν δικαίως πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν, εἰς τὸ κῦρος τῆς διδασκαλίας των. Δεύτερον πιστεύομεν εἰς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας, διότι εἶναι λογικαὶ καὶ συμφωνοῦσι πρὸς τὰς γνωστὰς καὶ ὡς ἀληθεῖς ἀνεγνωρισμένας ἰδέας τοῦ νοὸς ἡμῶν. Διότι πιστεύοντες 1ον εἰς τὸν Θεὸν ὡς ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ Πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, 2ον εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν, ἥτις κυβερνᾷ καὶ διευθύνει τὰ πάντα, 3ον εἰς τὴν πνευματικότητα τῆς ψυχῆς, 4ον εἰς τὸν προορισμὸν ἡμῶν εἰς τὸ νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἡμῶν, καὶ γίνωμεν ἄξια τέκνα τοῦ οὐρανίου ἡμῶν πατρὸς καὶ ὁμοιάσωμεν πρὸς αὐτόν, 5ον εἰς τὸν Χριστὸν ὡς Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὅστις κατήλλαξεν ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεὸν διὰ δὲ τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀγάπης, ἣν ἵδρυσεν, ὡδήγησε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν ἁγιασμόν, καὶ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματός του ἐμπνεομένης ἐκκλησίας του ἐνεργεῖ ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν ἑκάστου ἡμῶν, καὶ 6ον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ μέλλουσαν κρίσιν (καὶ αὗται εἶναι αἱ θεμελιωδέστεραι ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ), πιστεύομεν εἰς ἀληθείας, εἰς ἃς ἀναγκαζόμεθα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Διότι θὰ ἦτο ἄλογον νὰ παραδεχθῶμεν τὰ ἐναντία, δηλ. ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἀλλ' ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἐπλάσθη τυχαίως· διότι ἡ λέξις τύχη οὐδὲν σημαίνει, καὶ καθὼς θὰ ἦτο μωρὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἰκία τις ἔγινε τυχαίως, οὕτω μωρὸν θὰ ἦτο νὰ εἴπωμεν, ὅτι τυχαίως ἔγινεν ὁ κόσμος, ὅστις εἶναι μετὰ τοσαύτης σοφίας καὶ ἁρμονίας κατεσκευασμένος· καὶ ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἠθικὴ δὲ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀποτρέπουσα ἀπὸ τῶν κακῶν, προτρέπουσα δὲ εἰς τὰ ἀγαθὰ μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνωτάτου νομοθέτου καὶ δικαίου κριτοῦ. Ὁμοίως ἀδύνατον νὰ δεχθῇ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ὅτι ὁ Θεὸς πλάσας τὸν κόσμον, κατέλιπεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην καὶ δὲν προνοεῖ περὶ αὐτοῦ, διότι τοῦτο θὰ ἀντέβαινεν εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀναγκαίως αὐτῷ ἐν τελείῳ ἀποδίδει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνον ὕλη, διότι ἡ ὕλη δὲν σκέπτεται οὐδὲ θέλει· ἡ νόησις καὶ ἡ θέλησις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐλλείπεντα ἀπὸ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξιν ἐν αὐτῷ ψυχῆς ὡς πνευματικῆς οὐσίας. Ὡσαύτως δὲν εἶναι ὀρθόν, ὅτι προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀπολαύῃ μόνον τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, διότι τοῦτο εἶναι προορισμὸς τῶν κτηνῶν, ὁ λογικὸς ἄνθρωπος αἰσθάνεται, ὅτι ἔχει ἄλλον ὑψηλότερον, πνευματικώτερον προορισμόν, τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ὁμοίωσιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἔπειτα δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἔσωσε τὸν κόσμον, διότι ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ τοὐναντίον· διότι διὰ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλλοιώθη ἡ ἠθικὴ ὄψις τοῦ κόσμου καὶ ἀνεμορφώθη οὗτος θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς· δι' αὐτῆς κατηργήθη ἡ εἰδωλολατρεία καὶ διεδόθη πανταχοῦ ἡ γνῶσις τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ· ἐξέλιπεν ἡ ἀπανθρωπία τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς κοινωνίας, ἣν ἐδείκνυον πρὸ πάντων τὰ θεάματα τῶν θηριομαχιῶν, καὶ τὰ ἤθη ἐγένοντο φιλανθρωπότερα, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἀναρίθμητα φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν· ἔπαυσεν ἡ δουλεία καὶ ἐκηρύχθη ἡ ἰσότης καὶ ἀδελφότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων· ἐμετριάσθη σπουδαίως ἡ ἀκολασία τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐτιμήθη ἡ σωφρονύνη καὶ ὑψώθη ὁ οἰκογενειακὸς βίος. Καὶ τέλος εἶναι πλάνη τὸ ὅτι, ἄν τε ἀδικήσῃ τις ἐν τῷ κόσμῳ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τούτῳ ἄν τε πράξῃ ἐναρέτως, δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἐν μ ε λ-λ ο ύ σ η τινὶ ζ ω ῇ ἢ τιμωρίαν ἢ ἀνταμοιβήν, διότι τοῦτο λέγει ἡ συνείδησις ἑκάστου ὅτι εἶναι ἀδύνατον, ὡς ἄδικον. Τότε θὰ ἦτο ἄδικος ὁ Θεός, ὅπερ εἶναι παράλογον. Διὰ τοῦτο οἱ μέγιστοι νόες τοῦ κόσμου ὑπῆρξαν εὐσεβεῖς (*). Μόνον δὲ ὁ ἄφρων κατὰ τὴν Γραφὴν λέγει, ὅτι δὲν εἶναι Θεὸς (Ψαλ. ιγ', 1). Ἡ ἀ φ ρ ο σ ύ ν η καὶ ἡ ἀ σ ύ ν ε ι δ η-σ ί α ἄ γ ε ι ε ἰς τ ὴ ν ἀ π ι σ τ ί α ν καὶ τὴν ἀσέβειαν· ἡ ἀ λ η θ ὴ ς σ ο φ ί α καὶ ἡ χ ρ η σ τ ό τ η ς τοὐναντίον ὁ δ η-γ ε ῖ ε ἰς τ ὴ ν π ί σ τ ι ν. Ἄ φ ρ ο ν ε ς καὶ ἀμαθεῖς ἢ διε-στραμμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν συνήθως ἀρνοῦνται τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν πρόνοιαν, ἀνίκανοι ὄντες ἀπὸ τῆς θεωρίας τῶν τοσοῦτον πανσόφως δεδημιουργημένων δημιουρ-γημάτων νὰ ὑψωθῶσιν εἰς τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν πρόνοιάν του. Ὁ ὑγιὴς νοῦς τοὐναντίον καὶ μάλιστα ὁ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθοῦς παιδείας πεφωτισμένος βλέπει πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει τὸν Θεὸν καὶ ἐννοεῖ τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς «Οἱ οὐ-ρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγ-γέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλ. ιη', 2). Ὡσαύτως καὶ ὁ ἀ-σ υ ν ε ί δ η τ ο ς καὶ διεφθαρμένος ἄνθρωπος εὐκόλως ἀπιστεῖ, διότι ἐπιθυμεῖ νὰ κωφεύῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του, ἥτις κηρύττει Θεὸν ὡς ὕψιστον νομοθέτην καὶ δίκαιον κρι-τὴν καὶ μέλλουσαν ζωήν, ἐν ᾗ ἡ κακία θέλει τιμωρηθῇ, ἡ δὲ ἀρετὴ θέλει ἀνταμειφθῇ· αἱ μεγάλαι αὗται ἀλήθειαι τῆς

(*) Τὰς θελιώδεις ἰδέας τῆς θρησκείας καὶ ἠθικῆς τ ὸ ν Θ ε ό ν, τ ὴ ν π ν ε υ μ α τ ι κ ό τ η τ α τ ῆ ς ψ υ χ ῆ ς κ α ὶ τ ὴ ν ἀ θ α ν α σ ί α ν αὐτῆς, παρεδέχθησαν καὶ ὑπεστήριξαν οἱ σοφώτεροι ἄνδρες τοῦ κόσμου, ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων ὁ Πυθαγόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Κικέρων, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Καρτέσιος, ὁ Λεϊβνίτιος, ὁ Οὐόλφιος, ὁ Κάντιος, ὁ Σχελίγγιος, ὁ Ἰακώβης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔξοχοι φιλόσοφοι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συνειδήσεως ταράττουσιν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὰς ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἡ ἀπιστία παρακολουθεῖ λοιπὸν τὴν ἀσυνειδησίαν καὶ διαφθοράν· τοὐναντίον ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἀρετὴ ἀρέσκεται εἰς τὴν πίστιν· ὁ ἐνάρετος καὶ χρηστὸς θέλει νὰ ὑπάρχῃ Θεός, νὰ ὑπάρχῃ μέλλουσα ζωή, ἵνα ὑποστηρίζηται τὸ ἀγαθὸν κατὰ τῆς κακίας καὶ ἐπὶ τέλους θριαμβεύῃ κατ' αὐτῆς.

§ 22.

Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς πίστεως;

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πίστεως εἶναι μεγάλα. Πρῶτον φωτίζεται δι' αὐτῆς ὁ βίος ἡμῶν. Αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀλήθειαι εἶναι ἐκεῖναι, αἵτινες ἐξηγοῦσι τὸ αἴνιγμα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὸ πρὸς τί ὁ κόσμος καὶ πόθεν, τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τίς ὁ προορισμὸς αὐτοῦ καὶ ὁ νόμος τοῦ βίου του, καὶ τί τὸ τέλος τοῦ βίου τούτου. Ὁ πιστεύων γνωρίζει, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἐποιήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀγάπης ὡς ἀποκάλυψις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη παρ' αὐτοῦ ὡς εἰκὼν αὐτοῦ καὶ ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ τελειοποιηθῇ κατὰ μικρὸν καὶ ὁμοιάσῃ κατὰ τὴν ἀγαθότητα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ· ὅτι ὡς νόμον τοῦ βίου πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, καὶ ὅτι ἡ παροῦσα ζωὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη, ἀλλ' ὑπάρχει διὰ τὸ πνεῦμα καὶ πέραν τοῦ τάφου ζωή, ζωὴ αἰώνιος. Αἱ ἀλήθειαι αὗται, αἵτινες φωτίζουσι καὶ ἐξηγοῦσι τὸν ἀνθρώπινον βίον, μένουσιν ἄγνωστοι τῷ ἀπίστῳ. Ὁ ἄπιστος ἄνθρωπος, ὁ ἀρνούμενος τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, εὑρίσκεται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς ἐν σκότει. Ὡς τὰ κτήνη ἀρκούμενος εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν σωματικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ὡς μόνον σκοπὸν τοῦ βίου του τιθέμενος τὴν πρόσκαιρον ἡδόνήν, ἀγνοεῖ ἐντελῶς τὸν ἀνώτερον ἠθικὸν βίον καὶ δὲν αἰσθάνεται ὑψηλοτέρας πνευματικὰς ἀνάγκας. Δεύτερον ἡ πίστις ἠθικοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξημερόνει αὐτόν. Διότι ἐνῷ ἡ ἀπιστία ὡς νόμον τοῦ βίου ἐννοεῖ τὸ ἡδὺ ἁπλῶς ἢ τὸ συμφέρον καὶ ὁδηγεῖ ἀναγκαίως εἰς τὸν ὑλισμόν, δηλ. τὴν τυφλὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἢ τὸν ἐγωϊσμόν, ἡ εὐσέβεια, ἡ πίστις δεικνύει ὡς νόμον τοῦ βίου τὴν καθαρὰν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἢ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ἐνῷ ὁ πιστὸς ἔχει ὡς πρόγραμμα τοῦ βίου του τὸ «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν», «Πράττε πάντοτε ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἠθικὸν τοῦτον νόμον, ἔσο εὐσεβής, δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος πρὸς πάντας,» τὸ πρόγραμμα τοῦ ἀπίστου εἶναι «Φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.» Ἔπειτα ἠθικὴ ἄνευ πίστεως εἶναι ἀδύνατος· διότι καθὼς πᾶς νόμος προϋποθέτει νομοθέτην, δικαστὴν καὶ ἐκτελεστὴν αὐτοῦ, ἄλλως δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἰσχύν, οὕτω καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος ὁ ἐν τῇ συνειδήσει ἑκάστου ἐγγεγραμμένος οὐδεμίαν ἔννοιαν καὶ ἰσχὺν ἔχει ἄνευ Θεοῦ νομοθέτου, δικαστοῦ καὶ τιμωροῦ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Διὰ τοῦτο μετὰ τῆς πίστεως ἦτο ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν πάντοτε καὶ ἡ ἠθικὴ συνδεδεμένη, καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς πίστεως συνεπήνεγκε καὶ τῆς ἠθικῆς τὴν ἀπώλειαν. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ πίστις ὑποστηρίζει τὴν ἠθικὴν καὶ διότι ἐξεγείρουσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα ἐμπνέει προθυμίαν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς τῆς ἐκφράσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς Θεὸν πλήρη ἀγάπης καὶ πρότυπον πάσης τελειότητος, ἀγαπᾷ ἀναγκαίως αὐτόν, καὶ ἐκ τῆς ἀ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γάπης ταύτης κινούμενος, εὐχαρίστως πράττει τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Γνωρίζων δὲ ὅτι ὁ Θεὸς ὡς ἅγιος θέλει τὸ ἀγαθὸν καὶ προστατεύει αὐτό, ἐνθαρρύνεται ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἀρετῆς. Ἔχων διὰ τοῦτο τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ θριαμβεύσῃ ἐπὶ τέλους, δὲν ἀποδειλιᾷ ἐνώπιον οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως ἐκ μέρους τοῦ κακοῦ. Ὁ ἄπιστος τοὐναντίον καὶ ἐὰν γνωρίζῃ τί εἶναι ἀγαθόν, στερεῖται ὅμως τοῦ ἐλατηρίου τῆς ἀγάπης καὶ τῆς προθυμίας πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ· οὐδαμόθεν δὲ προσδοκῶν προστασίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀποθαρρύνεται ἐκ πάσης τυχαίας ἀντιστάσεως. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ πιστὸς εὑρίσκει τέρψιν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ἀρετῆς καὶ ἀγωνίζεται θαρραλέως ὑπὲρ αὐτῆς, ὁ ἄπιστος θεωρεῖ αὐτὴν ὡς ἀφόρητον βάρος καὶ ἐγκαταλείπει αὐτὴν ἐν τῇ πρώτῃ δυσκολίᾳ. Τρίτον ἡ πίστις ἐνθαρρύνει τὸν ἄνθρωπον ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ βίου καὶ παραμυθεῖ ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς Θεὸν πατέρα πλήρη ἀγάπης πρὸς τὰ πλάσματα αὐτοῦ, προνοοῦντα περὶ αὐτῶν καὶ προστατεύοντα πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀναγκαίως ἐλπίζει εἰς αὐτὸν καὶ πέποιθεν εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ βίου θαρρεῖ καὶ δὲν ἀπελπίζεται. Πλήρης δὲ ὢν τοῦ θάρρους τούτου καὶ τῆς πεποιθήσεως εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, ὑπερνικᾷ πολλάκις τὰς μεγίστας δυσκολίας, αἵτινες τὸν ἄπιστον καὶ ἄπελπιν ἤθελον ἐντελῶς ἀποθαρρύνει. Ἐὰν δὲ συμβῶσιν αὐτῷ θλίψεις καὶ δυστυχήματα, ἐπειδὴ πιστεύει, ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Θεοῦ, οὗτινος αἱ βουλαὶ εἶναι ἀνεξιχνίαστοι καὶ ἀνεξερεύνητοι, δέχεται ἀγογγύστως, ὡς τὸ τέκνον τὰς πατρικὰς τιμωρίας, διότι πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι θέλει νὰ γίνηται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐκ τῆς πίστεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀγαθά· συνελόντ' εἰπεῖν αὕτη φωτίζει τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου καὶ λύει τὸ αἴνιγμα αὐτοῦ· ἠθικοποιεῖ δὲ τὸν ἄνθρωπον, διότι προβάλλει αὐτῷ ὡς νόμον τοῦ βίου τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενον τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δεικνύουσα τὸν Θεὸν ὡς νομοθέτην καὶ φρουρὸν τοῦ νόμου τούτου, καὶ ἐμπνέει φόβον μὲν πρὸς πᾶσαν παράβασιν αὐτοῦ, προθυμίαν δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, καὶ θάρρος κατὰ πάσης ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ τέλος ὑποστηρίζει τὸν ἄνθρωπον ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ βίου καὶ παραμυθεῖ αὐτὸν ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτοῦ. Διὰ τὰ καλὰ ταῦτα λέγει περὶ αὐτῆς ὁ Παῦλος «Χωρὶς πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ.» (Ἑβρ. ια', 6).

§ 23.

Ὁποία εἶναι ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν Θεὸν πίστις;

Ἵνα ἦναι ἀληθὴς ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίστις πρέπει νὰ ἦναι· 1) Λογική, δηλ. δέον νὰ πιστεύωμεν μετὰ λόγου, μὴ ἀναμιγνύοντες μετὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας πράγματα ἄσχετα πρὸς αὐτὴν καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι τυφλῶς πᾶσαν πρόληψιν καὶ δεισιδαιμονίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. 2) Πρέπει νὰ ἦναι σταθερά. Ὁ ἀληθῶς πιστεύων ἐμμένει πάντοτε εἰς τὰς πεποιθήσεις του καὶ ὑπερμαχεῖ αὐτῶν, χάριν δὲ αὐτῶν εἶναι ἕτοιμος τὰ πάντα νὰ θυσιάσῃ. Τοιαύτην σταθερότητα πίστεως εἰς τὸν Θεὸν ἔδειξαν οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες κατεδιώχθησαν καὶ χάριν τῆς πίστεως ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα καὶ τελευταῖον καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. 3) Ἡ πίστις πρέπει νὰ ἦναι περιληπτικὴ πασῶν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν τῶν ὡς τοιούτων καὶ ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως δεικνυομένων. Δὲν ἔχει ἀληθῆ πίστιν ἐκεῖνος,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅστις ἐπιπολαίως καὶ αὐθαιρέτως κρίνων, τινὰς μὲν τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ἀποδέχεται, ἄλλας δ' ἀπορρίπτει, πιστεύει λ. χ. εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἀρνεῖται ὅμως τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. 4) Ἡ πίστις πρέπει νὰ ἦναι ἐ ν ε ρ γ ὸ ς ἢ ζ ῶ σ α, πρέπει δηλ. νὰ μὴ περιορίζηται μόνον ἐν λόγοις, ἀλλὰ νὰ δεικνύηται καὶ δι' ἔργων. Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος λέγει, ὅτι ἡ πίστις ἐὰν μὴ ἔχῃ ἔργα, εἶναι «νεκρὰ» (β', 14), καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει, ὅτι ἡ πίστις πρέπει νὰ «ἐνεργῆται διὰ τῆς ἀγάπης,» νὰ δεικνύηται δηλ. ἐνεργὸς διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης (Γαλ. ε', 6). Ὁ Κύριος τὴν ψευδῆ πίστιν παρέβαλε πρὸς οἰκίαν ᾠκοδομημένην ἐπὶ ἄμμου, ἥτις εὐθὺς καταρρέει, ἅμα πνεύσωσιν ἄνεμοι, ἐπέλθῃ ἡ βροχὴ καὶ ἔλθωσιν ἐπ' αὐτὴν οἱ ποταμοί, ἐνῷ ἡ ἀληθὴς πίστις παρωμοιάσθη παρ' αὐτοῦ πρὸς οἰκίαν ᾠκοδομημένην ἐπὶ πετρώδους μέρους, ἥτις μένει πάντοτε ἀκλόνητος (Ματθ. ζ', 24).

§ 24.

Τίς εἶναι ὁ ὑπὲρ τῆς πίστεως γνήσιος ζῆλος;

Ὁ ἔχων ζῶσαν καὶ ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν ἐπιθυμεῖ διακαῶς, ἵνα ἡ πίστις αὕτη πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ὁσημέραι θριαμβεύῃ καὶ ἐξαπλοῦται πλειότερον. Ἡ ἐπιθυμία αὕτη, ὅταν ἦναι ζωηρά, καλεῖται ζ ῆ λ ο ς ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ ζῆλος οὗτος εἶναι κ α θ ῆ κ ο ν παντὸς χριστιανοῦ. Διότι ἡ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀγάπη, ἐὰν ἦναι ἀληθής, ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν, νὰ μεταδίδωμεν αὐτοῖς πᾶν ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι κατέχομεν. Πρέπει ὅμως νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ γνησίου ζήλου καὶ νόθου ζήλου, καὶ νὰ ζητῶμεν νὰ ἔχωμεν τὸν πρῶτον, ἀποφεύγωμεν δὲ τὸν δεύτερον. Ὁ γ ν ή σ ι ο ς ζ ῆ λ ο ς πρῶτον εἶναι ἀληθὴς καὶ ἀ ν υ π ό κ ρ ι τ ο ς. Πράγματι δηλ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αἰσθάνεται ὁ τοῦτον κεκτημένος ἐν τῇ καρδίᾳ του διακαῆ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως καὶ ἐξαπλώσεως τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας, καὶ εἶναι πρόθυμος ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου νὰ ὑποστῇ καὶ πραγματικὰς θυσίας. Ἔπειτα ὁ γνήσιος ζῆλος συνυπάρχει πάντοτε μετὰ τῆς πραότητος καὶ φιλανθρωπίας, μηδέποτε μεταχειριζόμενος τὴν βίαν. Τοιούτου εἰλικρινοῦς καὶ φιλανθρώπου καὶ πράου ζήλου πρότυπον εἶναι αὐτὸς τῆς πίστεως ἡμῶν ὁ θεῖος θεμελιωτής, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις ἐσπούδαζε μὲν πάντοτε νὰ διαδίδῃ τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπὲρ ταύτης ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἐνήργει μετὰ πραότητος καὶ ἀνεξικακίας παραδειγματικῆς. Ὅτε ποτὲ δὲν ἐδέχθησαν αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται κώμης τινὸς πορευόμενον εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πλήρεις ὀργῆς ἤθελον νὰ παρακαλέσωσι τὸν Θεόν, εἰ δυνατόν, νὰ ῥίψῃ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ νὰ κατακαύσῃ τὴν πόλιν ἐκείνην, ὁ Κύριος ἤλεγξεν αὐτοὺς πικρῶς, εἰπών, «Οὐκ οἴδατε, οἵου πνεύματος ἐστέ» (Λουκ. θ', 59), δὲν ἐννοήσατε δηλ. ἀκόμη τὸ φιλάνθρωπον πνεῦμα τῆς διδασκαλίας μου. Πέμπων δὲ τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ μὴ παραλάβωσι μήτε πήραν, μήτε ῥάβδον, νὰ μὴ μεταχειρισθῶσι δηλ. ὑλικὰ μέσα, καὶ νὰ ὑπάγωσιν ὡς πρόβατα μεταξὺ λύκων, νὰ κηρύξωσι δηλ. πανταχοῦ καὶ ἐξαπλώσωσιν ἄνευ βίας διὰ μόνου τοῦ λόγου τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιοῦτον πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον ζῆλον ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔδειξαν πράγματι μετὰ ταῦτα οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐν γένει χριστιανοί, οἵτινες ἐν τῷ μέσῳ φοβερωτάτων κατ' αὐτῶν διωγμῶν τρεῖς ὅλους αἰῶνας διαρκεσάντων διέδωκαν ταχύτατα εἰς πάντα σχεδὸν τὸν τότε γνωστὸν κόσμον διὰ μόνου τοῦ κηρύγματος τὸ εὐαγγέλιον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«Ἡμεῖς,λέγει ὁ Λακτάντιος(*), ἀρχαῖος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς, δὲν ἀπαιτοῦμεν παρ' οὐδενὸς νὰ λατρεύῃ ἑκὼν ἄκων τὸν Θεὸν ἡμῶν, οὐδὲ ὀργιζόμεθα, ἂν δὲν λατρεύῃ αὐτόν, πεποιθότες, ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἐκβιάζεται, καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταδίδηται διὰ τῆς πειθοῦς, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς βίας, ἵνα γίνηται ἀπὸ καρδίας ἀποδεκτή.» Ὁ νόθος ζῆλος εἶναι ὅλως ἀντίθετος τῷ γνησίῳ· τοιοῦτος εἶναι πρῶτον ὁ ψευδὴς καὶ καθ' ὑπόκρισιν, ὅστις δὲν ἐνυπάρχει δηλ. ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλ' ἐν τοῖς χείλεσι. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ζῆλος τῶν Φαρισαίων, οἵτινες περιῆγον γῆν καὶ θάλασσαν, ἵνα ποιήσωσιν ἕνα προσήλυτον, ἁπλῶς ἵνα ἐπιδεικνύωνται πρὸς τὸν λαὸν (Ματθ. κγ', 15). Νόθος ζῆλος εἶναι ἔπειτα ὁ τυφλὸς καὶ ὑπέρμετρος, ὅστις καὶ αὐτὴν τὴν βίαν δὲν διστάζει νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τοὺς σκοπούς του. Ὁ τοιοῦτος ζῆλος καλεῖται καὶ φανατισμός. Φανατικὸν ζῆλον ἀνέπτυξαν ἐν τῷ κόσμῳ ἰδίως οἱ Μωαμεθανοί, οἵτινες διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου ἐπέβαλον εἰς πολλὰς χώρας τὸν ἰσλαμισμόν. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ φιλανθρώπου καὶ ἀνεξιθρήσκου πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου ἔδειξαν πολλοὶ φανατικὸν ζῆλον, ἰδίως ἐν τῇ δύσει οἱ πάπαι καὶ οἱ λατῖνοι μοναχοὶ καὶ μάλιστα οἱ Δομινικανοί, οἵτινες διὰ τῶν διαβοήτων δικαστηρίων τῆς Ἱερᾶς ἐξετάσεως κατεδίωξαν ἀπανθρωπότατα, ἐπὶ πυρᾶς καίοντες ἢ ἄλλως βασανίζοντες, πάντας τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὰς διδασκαλίας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἢ τοὺς αἱρετικούς. Ὁ τοιοῦτος ζῆλος δὲν ἁρμόζει εἰς τοὺς ἀληθεῖς χριστιανούς.

(*) Instit. V. 19, 20. Πρβλ. καὶ Tertull. ad Scapulam c. 2. καὶ Ἰουστίνου Ἀπολ. ά,. 2. 4. 12.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 25

Τίνα εἶναι τὰ ἐναντία τῇ πίστει:

Τὰ ἐναντία τῇ πίστει εἶναι 1) ἡ ἀπιστία, τὸ νὰ ἀρνῆταί τις τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας. Διακρίνουσι δύο εἴδη ἀπιστίας, θεωρητικήν, ὅταν τις ζητῇ διὰ συλλογισμῶν ἢ μᾶλλον διὰ σοφισμάτων νὰ ἀποδείξῃ ψευδεῖς τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας, συγγράφων καὶ λαλῶν κατ' αὐτῶν, καὶ πρακτικήν, ὅταν τις δὲν ἀμφισβητῇ μὲν διὰ τοῦ λόγου τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας, ζῇ ὅμως οὕτως, ὥστε φαίνεται ὡς ἀγνοῶν αὐτὰς ἢ μὴ σεβόμενος αὐτάς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος τῆς ἀπιστίας εἶναι τὸ συνηθέστερον. 2) Ἡ εἰδωλολατρεία, ἡ παραδοχὴ ψευδῶν θεῶν καὶ ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων αὐτῶν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ θρησκεύματα τῶν μὴ χριστιανισθέντων λαῶν τῆς Ἀσίας, Ἀφρικῆς, Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας. 3) Ὁ ἐπιπόλαιος ἐλευθεριασμός· τὸ νὰ θέλῃ δηλ. νὰ δεικνύῃ τις, ὅτι σκέπτεται δῆθεν ἐλευθέρως ἄνευ προκαταλήψεως περὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων, καὶ ἐπιπολαίως κρίνων καὶ ἄνευ μελέτης προηγουμένης βαθείας τῶν πραγμάτων τινὰ μὲν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας νὰ παραδέχηται, ἄλλα δὲ νὰ ἀπορρίπτῃ. 4) Ἡ δεισιδαιμονία. Δεισιδαιμονία εἶναι ἡ ἀπόδοσις θείας, ὑπερφυσικῆς δυνάμεως εἰς τυχαῖα πράγματα (τὴν συνάντησιν πδχ. μετὰ προσώπου τινός), εἰς τύπους προσευχῶν (μαγικὰς προσευχάς), ἢ εἰς φυσικὰ φαινόμενα (ἔκλειψις σελήνης καὶ ἡλίου). Ἡ δεισιδαιμονία, ἀποτέλεσμα ἀμαθείας οὖσα, εἶναι λίαν ἐπιβλαβής, διότι καὶ τὴν πίστιν μολύνει ἀναμιγνύουσα αὐτῇ πράγματα ξένα αὐτῇ καὶ αὐτῇ μὴ ἐμπρέποντα, καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου διαστρέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φ ε ι, διότι ὁ δεισιδαίμων δύναται ἐκ δεισιδαιμονίας καὶ ἐναντίον τῆς ἠθικῆς νὰ πράξῃ τι, καὶ τ ὴ ν ε ὐ τ υ χ ί α ν τ ο ῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ κ α τ α σ τ ρ έ φ ε ι πληροῦσα αὐτὸν ματαίων καὶ ἀβασίμων φόβων. Δύναται δὲ εὐκολώτατα ἡ δεισιδαιμονία νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰ πλήθη. Ἀπὸ τῶν παρεκτροπῶν τούτων τῆς πίστεως δύνανται νὰ σώζωνται οἱ χριστιανοί, ὅταν πεφωτισμένοι λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας διδάσκωσιν αὐτοὺς τὰς ἀληθείας τῆς θρησκείας.

§ 26

Τί εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη;

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβεια ἐμπερικλείει ἐν ἑαυτῇ ἐκτὸς τῆς πίστεως καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην. Ἀ γ ά π η π ρ ὸ ς τ ὸ ν Θ ε ὸ ν εἶναι ἡ κλίσις τῆς καρδίας ἡμῶν πρὸν τὸν Θεόν, ἡ προσκόλλησις αὐτῆς πρὸς αὐτὸν ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν. Τὸν Θεὸν ἀγαπῶμεν, διότι εἶναι τὸ τελειότατον τῶν ὄντων, τὸ ἄ κ ρ ο ν ἀ γ α θ ό ν, καὶ ἡ πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο καλεῖ ἡ ἁγία Γραφὴ τὸν Θεὸν «τέλειον» (Ματθ. ε', 48). Ὁ δὲ Ἰάκωβος παρατηρεῖ, ὅτι «πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων» (α', 17). Τ ὸ ν Θ ε ὸ ν ἐ ν ν ο ο ῦ ν τ ε ς ὡς τέλειον, θ ε ω ρ ο ῦ μ ε ν αὐτὸν ὡ ς π ρ ό τ υ π ο ν ἡ μ ῶ ν κεκτημένον ἐν τελειότητι ὅ,τι ἡμεῖς οἱ καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ πλασθέντες ἀτελῶς ἔχομεν. Ὅ,τι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει καλόν, ἀποδίδομεν διὰ τοῦτο εἰς τὸν Θεὸν ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ. Ὁ Θεὸς εἶναι ὠκεανὸς, ἐξ οὗ ἡμεῖς μόνον σταγόνας τινὰς ἐλάβομεν. Δύναμις, γνῶσις, ἀγαθότης, ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν, εἶναι ἐν αὐτῷ τέλεια· διὰ τοῦτο καλοῦμεν τὸν Θεὸν παντοδύναμον, παντογνώστην, πανάγαθον. Ὅ,τι ἐκ τῆς δυνάμεως, γνώσεως,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἀγαθότητος αὐτοῦ εἶναι ἐν ἡμῖν, εἶναι ἀκτὶς ἐκ τοῦ φωτὸς αὐτοῦ. Τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ ἐκφράζοντες καλοῦμεν αὐτὸν καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγαθόν, καλὸν καὶ ἀληθές· διότι τὸ θεῖον καὶ τέλειον ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας μορφὰς ὡς ἀληθές, καλὸν καὶ ἀγαθόν· εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ὡς ἀληθές, εἰς τὸ αἴσθημα ὡς καλὸν καὶ εἰς τὴν θέλησιν ὡς ἀγαθόν. Τὰ τρία ταῦτα ἐννοοῦμεν ἐν τῷ Θεῷ ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ. Ἀγαπῶντες ἄρα τὸν Θεόν, ἀγαπῶμεν ἐν αὐτῷ τὴν τελείαν ἀλήθειαν, τὸ τέλειον, θεῖον κάλλος, τὴν τελείαν ἀγαθότητα. Εἶναι δὲ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ. Καθὼς τὰ ὑλικὰ σώματα ἕλκονται πρὸς τὸν ἥλιον, ὑφ' οὗ θερμαίνονται καὶ ζωογονοῦνται, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν γένει τὰ πνεύματα διὰ τῆς ἀγάπης ἕλκονται πρὸς τὸν Θεόν, τὸ πνευματικὸν τοῦτο κέντρον τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, παρ' οὗ φωτίζονται καὶ λαμβάνουσι τὴν ζωήν των. Διὰ τῆς ἀγάπης ταύτης πρὸς τὸν Θεὸν ἑνούμεθα μετὰ τοῦ Θεοῦ, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· «Ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α' Ἰωάν. δ', 14). Ἐν τῇ ἑνώσει δὲ ταύτῃ κοινωνοὶ γινόμενοι τοῦ ἀπείρου καὶ τελείου ἀγαθοῦ, εὑρίσκομεν τὴν τελείαν ἡμῶν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα, ἣν δὲν δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν τὰ πεπερασμένα ἀγαθὰ ὡς ἀτελῆ καὶ πρόσκαιρα. Καὶ οὕτω πληροῦται ἡ ἐσωτάτη ἀνάγκη τῆς ἡμετέρας φύσεως, ἥτις αἰσθάνεται πλήρη εὐτυχίαν μόνον ἐν τῇ ἀποκτήσει τοῦ τελείου ἀγαθοῦ. Εἰς τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν ὡς εἰς τὸ μέγιστον προτρεπόμεθα ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγοντος, «Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου» (Ματθ. κβ'.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

37). Ὅτι δὲ τὸ καθῆκον τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης εἶναι πρώτιστον, εἶναι καὶ αὐτόδηλον· διότι οὐδὲν τῶν κτισμάτων, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἦναι τέλειον καὶ ἡμῖν εὐεργετικόν, δύναται ἔστω καὶ μακρόθεν νὰ ἐξισωθῇ κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν πρὸς τὸν Θεόν.

§ 27

Ποία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθής;

Ἵνα ἦναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη ἀληθὴς πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ἑξῆς ἰδιώματα· 1) Πρέπει νὰ ἦναι εἰλικρινής. Δὲν πρέπει δηλ. νὰ ἦναι ἐπίδειξις ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν ἐν λόγοις περιωρισμένῃ, ἀλλ' ἀληθὲς αἴσθημα ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐνυπάρχον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης παραγγέλλει λέγων, «Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α'. Ἰωάν. γ', 18). 2) Πρέπει νὰ ἦναι καθαρὰ δηλ. νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἕνεκα ἰδιοτελείας τινός, ἁπλῶς καὶ μόνον ἕνεκα ὧν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν ἢ ἐφ' ὅσον λαμβάνομεν παρ' αὐτοῦ ἀγαθά, ἢ ἐλπίζομεν τοιαῦτα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς τελειότητος αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀγαθόν, ἡ αὐτοαγαθότης. Τὸ ἀγαθὸν δὲ ὀφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν δι' αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. 3) Πρέπει νὰ ἦναι υἱϊκή, νὰ ἦναι δηλ. ἀγάπη, ὁποία ἁρμόζει εἰς υἱοὺς πρὸς πατέρα, ἀμιγὴς φόβου. Υἱϊκῶς ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν ἐκεῖνος, ὅστις ἀποφεύγει νὰ πράξῃ τι παρὰ τὰς ἐντολὰς καὶ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα οὐχὶ ἐκ φόβου τιμωρίας, ἀλλὰ μόνον διότι τοῦτο ἀπαρέσκει εἰς τὸν Θεόν, ἀντιβαίνει εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα. «Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, λέγει καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ» (Α΄. Ἰωάν. δ΄, 18). 4) Ἀνωτέρα πάσης ἄλλης ἀγάπης. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ τέλειον ἀγαθόν, διὰ τοῦτο αὐτῷ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτάτη ἀγάπη. Ὅστις ὑπὲρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ ἄλλο τι ἐν τῷ κόσμῳ, δὲν ἔχει τὴν ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην. Διὰ τοῦτο ἡ ἐντολὴ λέγει· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου.» 5) Πρέπει νὰ ἦναι ἐνεργὸς καὶ ζῶσα, δηλ. ὄχι μόνον νὰ ἦναι εἰλικρινὴς καὶ νὰ ὑπάρχῃ πράγματι ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχῃ καὶ δύναμιν καὶ ζωήν, ὥστε νὰ κανονίζῃ ὁλόκληρον τὸν βίον ἡμῶν, ὅστις πρέπει νὰ ἦναι σύμφωνος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. 6) Πρέπει νὰ ἦναι σταθερὰ καὶ καρτερική. Δὲν πρέπει δηλ. νὰ ἦναι πρόσκαιρόν τι φαινόμενον, ἀλλὰ νὰ ἐπικρατῇ πάντοτε ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν. Τοιαύτη ἦτο ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι ἡ τροφή του ἦτο νὰ ποιῇ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν καὶ νὰ τελειώσῃ αὐτοῦ τὸ ἔργον (Ματθ. ιη΄, 10), καὶ ἐδίδασκεν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ εὔχωνται πάντοτε νὰ γίνηται τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς (Ματθ. ς΄, 10), ὑπείκων δὲ εἰς τὸ θέλημα τοῦτο παρέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν (Ματθ. κς΄, 39). Παραδείγματα ἀληθοῦς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης εἶναι καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ἕνεκα τῆς ἀγάπης ταύτης ὑπέστησαν τοσαῦτα κακά, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τῶν ἀποστόλων ἐκφράζει εὐγλωττότατα ὁ Παῦλος λέγων· «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλῖψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμός, ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα... Ἐν πᾶσι τούτοις ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωή,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Ῥωμ. η΄, 35, 39).

§ 28

Τίνα εἶναι τὰ ἐναντία τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ;

Τὰ ἐναντία τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ εἶναι ἡ ψυχρότης ἢ ἀδιαφορία, καὶ τὸ μῖσος ἢ ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ πρῶτον συμβαίνει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος, εἴτε διότι κακῶς καὶ ἐπιπολαίως ἐδιδάχθη τὰ περὶ Θεοῦ, ἢ διότι παρεδόθη ὅλως εἰς τὰς ὑλικὰς φροντίδας, ἀδιαφορῇ ἐντελῶς περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχει Θεὸς καὶ τί τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ τοιοῦτος νόμον τοῦ βίου του ἔχει τὸ συμφέρον ἢ τὸ πολὺ τὴν ὑπόληψιν τῶν ἀνθρώπων ὡς καὶ ταύτην ὠφέλιμον αὐτῷ. Ἀνώτερα καὶ εὐγενέστερα ἐλατήρια ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ ὁ τοιοῦτος δὲν γνωρίζει, οὐδὲ ἐννοεῖ τὸ καθαρὸν καθῆκον, τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πράττῃ πάντοτε ὅ,τι ἐπιβάλλει αὐτῷ ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ὡς ἀγαθὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅταν ἀντιβαίνῃ εἰς τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ συμφέρον. Ὁ ἀδιάφορος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ πράξῃ, ἐὰν μόνον ἦτο βέβαιος, ὅτι δὲν ἤθελε φωραθῆ καὶ ζημιωθῆ ὡς ἐκ τούτου. Τὸ μῖσος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀποστροφὴ εἶναι ἐπίτασις τῆς ἀδιαφορίας καὶ ψυχρότητος πρὸς αὐτόν, γεννᾶται δὲ ἐν τοῖς φαύλοις ἐκείνοις ἀνθρώποις, οἵτινες βυθίζονται εἰς τὰ ἐγκλήματα καὶ ἐπεθύμουν νὰ μὴ ὑπάρχῃ Θεός, θεῖος νόμος καὶ συνείδησις, ἵνα ἀδεῶς πράττωσι κατὰ τὰς πονηρὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας. «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι Θεός» (Ψαλμ. ιγ΄, 1), λέγει καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ Γραφή. Ἡ ἀδιαφορία καὶ τὸ μῖσος πρὸς τὸν Θεὸν ὁδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν κακοδαιμονίαν καὶ δυστυχίαν· διότι μακρὰν τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος ἄλλως ἢ νὰ ἦναι δυστυχής· καθόσον τὰ τοῦ κόσμου ἀγαθὰ μάταια ὄντα, τ.ἔ. ἀτελῆ, ἀβέβαια καὶ πρόσκαιρα, δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσωσι τοὺς πόθους αὐτοῦ, οἵτινες τείνουσι πρὸς τὸ ἄπειρον. Μόνον ἐν τῇ ἑνώσει μετὰ τοῦ Θεοῦ εὑρίσκει ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ὅπερ ποθεῖ. Ἔπειτα τὸ μῖσος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸ θεῖον θέλημα ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν δυστυχίαν τὸν ἄνθρωπον καὶ διότι καταστρέφουσι τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεώς του, τὰ δὲ πάθη κυριεύοντα τότε τὸν ἄνθρωπον φθείρουσι κατὰ μικρὸν καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν αὐτοῦ. «Θλῖψις καὶ στενοχωρία, λέγει καὶ ἡ ἁγία Γραφή (Ῥωμ. β΄, 9), ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακόν,» ὄντος δηλαδὴ μακρὰν τοῦ Θεοῦ.

§ 29

Τί εἶναι ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν;

Ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸν δεικνύεται οὐ μόνον διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδος. Ἐλπὶς εἶς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ πεποίθησις, ὅτι ὁ Θεὸς προστατεύει ἡμᾶς ὡς φιλόστοργος πατήρ, ὅτι παρέχει ἡμῖν πᾶν ὅ,τι εἶναι ὠφέλιμον καὶ ὅτι ἐὰν ἀφίνῃ ἐνίοτε νὰ δοκιμάζηται ἐν ταῖς θλίψεσι τοῦ βίου τούτου ἡ ἀρετή, ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ ὅμως θέλει ἀνταμείψει αὐτὴν τιμωρῶν τὴν κακίαν. Εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίζομεν, διότι εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πλήρης ἀγάπης ὤν, προνοεῖ καὶ περὶ πάντων μὲν τῶν πραγμάτων ἰδίως δὲ περὶ τοῦ ἀνθρώπου (Ματθ. ϛ΄. 25—34), καὶ γνωρίζει τίνος ἔχο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεν χρείαν ὡς παντογνώστης, δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς ὡς παντοδύναμος, καὶ θέλει νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς ὡς πανάγαθος. Ἡ ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν. Μόνον ὁ ἀρνούμενος τὴν τελευταίαν, ὁ φρονῶν μετὰ τῶν ἐπικουρείων, ὅτι ὁ Θεὸς πλάσας τὸν κόσμον ἐγκατέλιπεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην (πρᾶγμα παράλογον) δὲν δύναται νὰ τρέφῃ ἐλπίδα πρὸς τὸν Θεόν. Τῆς ἐλπίδος ἔχομεν μεγίστην ἀνάγκην πρὸ πάντων ἐν ταῖς θλίψεσι τοῦ βίου· διότι αὕτη ἐπιθέτει βάλσαμον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν καὶ ἀνακουφίζει αὐτὴν ἀπὸ τῶν θλίψεων καὶ κρατύνει ἡμᾶς, ἐμπνέουσα τὸ αἴσθημα τῆς ὑπομονῆς. Ὁ εὐσεβὴς ὁ ἐλπίζων εἰς τὸν Θεὸν ὑπομένει, καὶ διότι γνωρίζει ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐν τῷ κόσμῳ ἄνευ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀφίνει νὰ δοκιμαζώμεθα πολλάκις καὶ κρατυνώμεθα ἐν τῇ ἀρετῇ ἢ ὡς πατὴρ παιδεύει ἡμᾶς πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν, καὶ διότι εἶναι βέβαιος ὅτι, εὐδοκοῦντος τοῦ Θεοῦ, δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς κακοῦ· τοὐναντίον ὁ ἄνευ ἐλπίδος εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐγκαταλελειμμένος ἐν τοιαύταις δειναῖς περιστάσεσιν εἰς ἑαυτόν· οὐδαμόθεν δὲ προσδοκᾷ βοήθειάν τινα, ἡ δὲ ἀπελπισία καὶ ἡ ἀπόγνωσις εὐκόλως καταλαμβάνουσιν αὐτόν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητῶμεν νὰ ἐνισχύωμεν ἐν ἡμῖν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα· ἐνισχυόμεθα δὲ ἐν τῇ ἐλπίδι ταύτῃ, ὅταν ἀναλογιζώμεθα τὰ ἄπειρα ἀγαθά, ὧν ἀπολαύομεν παρὰ Θεοῦ, καὶ ἅτινα μαρτυροῦσι τρανῶς τὴν ἄπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀληθὴς ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι 1) λογική· δηλ. δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν παραλόγως ἢ νὰ ζητῶμεν παρὰ τοῦ Θεου πράγματα ἀδύνατα, μωρὰ καὶ ἀνάρμοστα εἰς τὸν Θεόν, μήτε νὰ ἀπαιτῶμεν ἐν γένει νὰ γίνηται ἀφεύκτως πᾶν ὅ,τι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν· διότι πολλάκις τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἀληθὲς ἡμῶν συμφέρον. Διὰ τοῦτο ὁ λογικῶς ἐλπίζων εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίζει καὶ εὔχεται νὰ γίνηται πάντοτε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τὸ αὐτοῦ (Ματθ. κς΄, 39). 2) Ἡ ἀληθὴς ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν πρέπει νὰ ἦναι σταθερὰ καὶ καρτερική. Ἡ ἐλπὶς φαίνεται πρὸ πάντων ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ τοῖς κινδύνοις, ὅταν πᾶσα ἄλλη ἀνθρωπίνη ἐλπὶς ἐγκαταλίπῃ ἡμᾶς. Τοιαύτη σταθερὰ ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν ἐνέπνεε καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀρχαίους χριστιανοὺς ἐν τοῖς μακροῖς καὶ ἀπανθρωποτάτοις διωγμοῖς, οὓς ὑφίσταντο παρὰ τῶν ἐθνικῶν ῥωμαίων. Τὰ ἐναντία τῇ ἀληθεῖ εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδι εἶναι πρῶτον ἡμωρὰ καὶ δεισιδαίμων ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεόν, ἥτις ζητεῖ πολλάκις παρ' αὐτοῦ ἢ παράλογα πράγματα ἢ τὴν διὰ θαυματουργίας ἐκτέλεσιν ἄλλως ἀδυνάτων πραγμάτων. Τοιαύτη μωρὰ εἶναι ἡ ἐλπὶς πολλῶν φαύλων ἀνθρώπων, λῃστῶν καὶ τοιούτων, οἵτινες ἐπικαλοῦνται καὶ ἐλπίζουσι τὴν ἀντίληψιν τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς κακούργοις αὐτῶν ἐπιχειρήσεσι. Δεισιδαίμων ἦτο καὶ ἡ ἐλπίς, ἥτις κατὰ τοὺς βαρβάρους μέσους αἰῶνας ἐγέννησεν ἐν τῇ δύσει τὰς λεγομένας θείας κρίσεις. Ἐρίζοντες ἢ διαφοράν τινα πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες ἀνέθετον εἰς τὸν Θεὸν νὰ κρίνῃ μεταξὺ αὐτῶν διά τινος θαύματος, ὑποβαλλόμενοι εἰς προφανῆ τινα κίνδυνον, καὶ μωρῶς ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ Θεὸς ἀφεύκτως, ὡς εἰ ὤφειλε νὰ ὑπείκῃ εἰς πᾶσαν ἀνόητον ἀπαίτησιν τῶν ἀνθρώπων, ἤθελε σώσει τὸν ἀθῶον καὶ τιμωρήσει τὸν ἔνοχον! Εἶδος θείας κρίσεως εἶναι καὶ ἡ μονομαχία, ἥτις ἀπὸ τῶν μέσων αἰώνων ἀναφαινομένη, μέχρι τῆς σήμερον σώζεται ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Ἐν τῇ μονομαχίᾳ ἐπίστευον κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτι ὡς ἐκ θαύματος ἔμελλεν ἀφεύκτως ὁ ἔνοχος νὰ πάθῃ. Καὶ ὁ μὲν λόγος, ἢ μᾶλλον ἡ δεισιδαιμονία, ἡ προκαλέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σασα τὴν μονομαχίαν, ἐξέλιπεν, ἡ μονομαχία ὅμως ἂν καὶ ὡς παράλογος παρὰ πάντων ἀναγνωριζομένη, ὡς πεπαλαιωμένη συνήθεια ἔμεινε παρ' ἡμῖν. Δεύτερον ἀντίκειται τῇ ἀληθεῖ ἐλπίδι ἡ ὑπέρμετρος πεποίθησις εἰς τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν γένει βοήθειαν. Οἱ ἄνθρωποι, ἐφ' οἷς ἤλπισέ τις, πολλάκις διέψευσαν τὰς ἐλπίδας ταύτας, οὐδὲ δύνανται πάντοτε νὰ σώσωσι τὸν ἄνθρωπον καὶ θέλοντες. Μόνον ἡ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπὶς εἶναι ἀσφαλής. Διὰ τοῦτο λέγει ἡ Γραφὴ «Μὴ πεποίθατε ἐπὶ ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία» (Ψαλμ. ρμε', 3). Καὶ ἡ ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ ἡμῶν ὑπέρμετρος πεποίθησις εἶναι ἐπισφαλής, διότι καὶ ταῦτα εἶναι φθαρτὰ καὶ ἀβέβαια. Ὁ σήμερον πλούσιος αὔριον δύναται νὰ εὑρεθῇ πτωχός. Ὁ δὲ ἀπροσδοκήτως πολλάκις ἐρχόμενος θάνατος δύναται νὰ ματαιώσῃ αἴφνης πάσας τὰς περὶ ὑλικῆς εὐδαιμονίας ἐλπίδας ἡμῶν, ἃς ἐστηρίξαμεν ἐπὶ τοῦ πλούτου ἡμῶν. Παράδειγμα ἔστω ὁ ἄφρων πλούσιος τοῦ Εὐαγγελίου, οὗτινος εὐφόρησεν ἡ χώρα, καὶ ὅστις ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν ἐλπίδων ἀσφαλέστάτης μελλούσης ἐκ τοῦ πλούτου αὐτοῦ εὐδαιμονίας (Λουκ. ιβ', 19). Ἄλλως ὅμως δὲν ἐννοεῖ ὁ χριστιανισμός, ὅτι πρέπει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἀπραξίᾳ μένων τὰ πάντα ἄνωθεν νὰ περιμένῃ· διότι ὁ Θεὸς δοὺς ἡμῖν τοσαύτας δυνάμεις ἀπαιτεῖ νὰ ποιῶμεν χρῆσιν αὐτῶν καὶ βοηθεῖ τὸν ἄξιον βοηθείας· ἀλλὰ θέλει μόνον νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι πρέπει νὰ ἀναλογιζώμεθα τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως καὶ νὰ γινώσκωμεν ὅτι ἄνευ τῆς ἄνωθεν ἀντιλήψεως οὐδὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ὅτι ἡ ζωὴ ἡμῶν, ἡ ὕπαρξις, συντήρησις καὶ πρόοδος ἡμῶν, καθὼς ἐν γένει τὸ σύμπαν, εἶναι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ. «Ἐάν, λέγει ἡ Γραφή, μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες» (Ψαλ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρκς', 1). Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐξέφραζον οἱ ἀρχαῖοι λέγοντες «Σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει.» Τρίτον ἀντίκειται τῇ ἀληθεῖ ἐλπίδι εἰς τὸν Θεὸν ἡ τελεία ἀπελπισία καὶ ἀπόγνωσις, ἡ ἐντελὴς ἔλλειψις ἐλπίδος πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ δυστυχήμασιν. Ἡ τοιαύτη ἀπελπισία προέρχεται εἴτε ἐξ ἀγνοίας ἢ κακῆς περὶ θρησκείας διδασκαλίας, εἴτε, ὅπερ καὶ τὸ συνηθέστερον, ἐκ φαύλου καὶ ἀσώτου βίου, δι' οὗ ἡ μὲν εὐσέβεια ἐντελῶς ἀπόλλυται, ὁ δὲ ἄνθρωπος φθείρεται καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχήν, ἡ δὲ συνείδησις, ἀφ' ἧς φυγαδεύονται ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀνάπαυσις, βασανίζεται ὑπὸ φοβερῶν τύψεων.

§ 30

Τί εἶναι προσευχὴ ἢ λατρεία;

Ὅταν ἐκφράζωμεν διὰ λόγων πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ἐσωτερικὴν ἡμῶν εὐσέβειαν, λατρεύομεν αὐτὸν ἢ προσευχόμεθα. Ὁ διάλογος οὗτος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ προσευχή. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἢ προσευχὴ αἰτήσεως ὅταν ζητῶμέν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐλλεῖπον ἡμῖν, ἢ μετανοίας, ὅταν ἐκφράζωμεν μεταμέλειαν δι' ἁμαρτήματα, ἅπερ ἐπράξαμεν, ἢ δοξολογίας, ὅταν ὑμνῶμεν τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ καὶ καθόλου τὰς θείας αὐτοῦ τελειότητας, ἅς τινας καὶ ἡ ἐξωτερικὴ φύσις καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν φανεροῦσιν ἡμῖν, ἢ εὐχαριστίας, ὅταν εὐχαριστῶμεν αὐτὸν διὰ τὰ ἀγαθά, ἅτινα ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ. Ἡ προσευχὴ δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ τούτου κόσμου πρὸς τὸν αἰώνιον Θεόν, καὶ ἑνοῦται μετ' αὐτοῦ, εἶναι ἡ ὑψίστη πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου, αἱ δὲ στιγμαὶ αὐτῆς αἱ πολυτιμόταται τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ προ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σευχὴ ἔχει ἀξίαν 1ον ὅταν γίνηται μετὰ προσοχῆς, ὅταν δὲν βαττολογῶμεν, δὲν φλυαρῶμεν, δηλ. ἁπλῶς προφέροντες τὰς λέξεις τῆς προσευχῆς, χωρὶς νὰ ἐννοῶμεν ἢ νὰ προσέχωμεν εἰς ὅσα λέγομεν. Τοιαύτη προσευχὴ δὲν εἶναι ἀληθής. 2ον Ἡ προσευχὴ τότε εἶναι καλὴ καὶ τῷ Θεῷ ἀποδεκτή, ὅταν γίνηται ἀπὸ καθαρᾶς καὶ φιλαδέλφου καρδίας. Διότι πῶς δύναται νὰ δεχθῇ ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν ἡμῶν καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, ὅταν ἡμεθα πλήρεις μίσους κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ ὅταν ἡμεῖς δὲν συγχωρῶμεν τοῖς ἄλλοις τὰ πρὸς ἡμᾶς παραπτώματα αὐτῶν; Τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ Κύριος καὶ ἐν τῇ Κυριακῇ προσευχῇ ἐν ᾗ παρακαλοῦμεν νὰ ἀφήσῃ ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ὑποσχόμεθα νὰ ἀφήσωμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν (Ματθ. ϛ', 12), καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀνηλεοῦς δούλου, ὅστις ἐνῷ ὁ κύριός του ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ μέγα χρέος του, αὐτὸς δι' ἐλάχιστον χρέος ἤθελε νὰ θέσῃ τὸν σύνδουλόν του εἰς τὴν φυλακήν (Ματθ. ιη', 28). Πρὸς τούτοις 3ον πρέπει προσευχόμενοι νὰ ἔχωμεν πλήρη πεποίθησιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ εὐχώμεθα νὰ γίνηται τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ὄχι τὸ ἡμέτερον. Ἡ προσευχὴ εἶναι ἀναγκαία οὐχὶ ἵνα καταστήσωμεν τῷ Θεῷ γνωστὰ ἐκεῖνα, ὧν χρείαν ἔχομεν κατὰ τὴν πρόληψιν πολλῶν δεισιδαιμόνων· διότι ταῦτα ὁ Θεὸς ὡς παντογνώστης γνωρίζει κάλλιον ἡμῶν· «οἶδε γὰρ ὁ Πατήρ, ὧν χρείαν ἔχομεν, λέγει ἡ Γραφή, πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν» (Ματθ. ϛ', 8)· καθὼς οὐδὲ διότι ὁ Θεὸς ἔχει χρείαν τῶν εὐχῶν ἡμῶν καὶ αἴνων, καθ' ὅσον αὐτὸς εἶναι ἀνενδεής. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται α') διότι εἶναι ἀναγκαία ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας ἡμῶν· ὅταν ἤμεθα εὐσεβεῖς, εἶναι εἰς ἡμᾶς μεγάλη ἀνάγκη τὸ νὰ προσευχώμεθα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διότι καθὼς ἐν γένει ὁ ἄνθρωπος πᾶν ὅ,τι αἰσθάνεται ζωηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ του, εἴτε εὐχάριστον εἴτε δυσάρεστον αἴσθημα, ζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὰ ἔξω, οὕτω ὁ πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβὴς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ διὰ λόγων καὶ σχημάτων τὰ τὴν καρδίαν του ζωηρῶς κατέχοντα θρησκευτικὰ συναισθήματα τῆς πίστεως,τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος πρὸς τὸν Θεόν.Χρῄζων πράγματός τινος,αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἱκετεύσῃ τὸν πανάγαθον Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ· μετανοῶν θέλει νὰ ἐκφράσῃ αὐτῷ τὴν μετάνοιάν του· θαυμάζων τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ ἢ τυχὼν παρ' αὐτοῦ εὐεργετήματός τινος ἐπιθυμεῖ νὰ δοξολογήσῃ καὶ εὐχαριστήσῃ αὐτόν. Ἡ προσευχὴ τόσον ἀναγκαίως προέρχεται ἀπὸ τῆς εὐσεβείας, ὥστε τὸ μὴ προσεύχεσθαι εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη ἀπόδειξις, ὅτι οὐδὲ εὐσέβεια ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ μὴ προσευχομένου ὑπάρχει. Ἔπειτα β') ἡ προσευχὴ αὕτη καὶ ἄλλως εἶναι χρήσιμος, διότι ἂν καὶ ἦναι ἐκδήλωσις τῆς ἐξωτερικῆς εὐσεβείας, ἐπιδρᾷ καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας καὶ ζωογονεῖ αὐτήν· διὰ τοῦτο τὸ προσεύχεσθαι καθιστᾷ ἡμᾶς εὐσεβεστέρους. Πολλάκις προσερχόμενοι ἄνευ τῆς ἀναγκαίας προπαρασκευῆς εἰς τὴν προσευχήν, δι' αὐτῆς ταύτης τῆς προσευχῆς βλέπομεν ζωογονούμενα ἐν ἡμῖν τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα,καὶ ἐνῷ ἠρχίσαμεν ψυχροί, τελειόνομεν θερμοὶ τὴν προσευχὴν ἡμῶν. Ἡ προσευχὴ λοιπὸν διαθερμαίνει τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν ἢ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν, ἀγάπην καὶ ἐλπίδα. Τοιουτοτρόπως δὲ γ') προσεγγίζουσα ἡμᾶς καὶ ἑνοῦσα μετὰ τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου Θεοῦ, ἐξαγνίζει ἡμᾶς καὶ ἐμπνέει ἀποστροφὴν μὲν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, ἀγάπην δὲ πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἔπειτα δ') ἡ προσευχὴ στηρίζει καὶ τῶν ἄλλων τὴν εὐσέβειαν· διότι βλέποντες ἡμᾶς προσευχομένους, κινοῦν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται καὶ αὐτοὶ εἰς προσευχὴν καὶ γίνονται εὐσεβέστεροι. Διὰ τὰ ἐκ τῆς προσευχῆς ταῦτα ἀγαθὰ προτρέπει ἡμᾶς ἡ Γραφὴ νὰ προσευχώμεθα «Ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε,» εἶπεν ὁ Κύριος (Μαρκ. ιγ', 33) καὶ ὁ Παῦλος· «Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε» (Κολασσ. δ'. 2).

§ 31

Τί εἶναι κοινὴ προσευχὴ καὶ τί ἑορτή ;

Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλομεν οὐ μόνον κατ' ἰδίαν νὰ προσευχώμεθα, ἀλλὰ καὶ κοινῶς συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰς τοὺς ναοὺς διὰ πολλοὺς λόγους. 1ον. Διότι ἡ περικόσμησις τῶν ναῶν, ἐν οἷς γίνονται αἱ κοιναὶ προσευχαί, συντείνει εἰς θερμοτέραν προσευχήν. 2ον. Διότι ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ προσευχῇ ἐξεγειρόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων προσευχόμεθα θερμότερον. 3ον. Διὰ τῆς προσευχῆς συνδεόμεθα πάντες ἀδελφικῶς. 4ον. Ἔπειτα ἐν τῇ κοινῇ ταύτῃ πρὸς προσευχὴν συναθροίσει δίδοται τοῖς λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ καταλληλοτάτη εὐκαιρία νὰ διδάσκωσι τὸν λαὸν ἀναγινώσκοντες τὰς ἁγίας Γραφὰς καὶ ἐξηγοῦντες αὐτάς. Πρὸς τὴν κοινὴν ταύτην προσευχὴν ἢ λατρείαν κατὰ πρῶτον λόγον, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν κόπων εἶναι ὡρισμέναι ἡμέραι τινές, αἱ καλούμεναι ἑορταί. Τοιαῦται εἶναι αἱ Κυριακαί, αἱ εἰς τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφιερωμέναι, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑορταί, καθ' ἃς τελοῦμεν τὴν ἀνάμνησιν μεγάλων γεγονότων, μεθ' ὧν συνδέεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἢ ἁγίων ἀνδρῶν, ὧν τὴν ἁγιότητα προβάλλει ἡ ἐκκλησία εἰς μίμησιν τοῖς πιστοῖς. Τοιαῦται ἑορταὶ εἶναι αἱ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

(τῆς γεννήσεως, τῆς βαπτίσεως, τῆς μεταμορφώσεως, τῆς σταυρώσεως, τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ), τῆς ἁγίας αὐτοῦ Μητρός, τῶν προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων, πατέρων, ὁσίων καὶ λοιπῶν ἁγίων. Τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἐν τῇ ἑορτῇ εἶναι τὰ ἑπόμενα. Α΄. Ὀφείλομεν κατ' αὐτὰς νὰ παριστάμεθα ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας καὶ μετὰ προθυμίας νὰ ἀκροώμεθα τῶν προσευχῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελίου. Ἐναντία τοῦ καθήκοντος τούτου πράττουσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἢ ἄνευ αἰτίας ἀπολείπονται τῆς κοινῆς λατρείας, ἢ καίπερ σωματικῶς παριστάμενοι, νοερῶς ἀποπλανῶνται εἰς ἄλλα ἀντικείμενα, ἢ φλυαροῦσιν ἐν τῷ ναῷ ἢ ἀπρεπῶς προσφέρονται. Β΄. Ἀρίστη συνήθεια εἶναι καὶ ἐν τῷ οἴκῳ νὰ μελετῶμεν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τὰς ἁγίας Γραφὰς ἢ ἄλλο τι θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν σύγγραμμα. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη μελέτη καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν γνώσεις θέλει διατηρεῖ καὶ πλουτίζει καὶ θέλει στηρίζει ἡμᾶς εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ ἀρετήν, σώζουσα ἀπὸ τῶν ἀσεβῶν ἰδεῶν καὶ ἀπὸ τῶν φαύλων πράξεων (*). Γ΄. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἁρμόζει νὰ ἀσχολώμεθα καὶ περὶ τὰ τῆς εὐποιΐας ἔργα, εἰς ἃ

(*) Καταλληλότατα βιβλία πρὸς θρησκευτικὰς μελέτας εἶναι ἐκτὸς τοῦ Εὐαγγελίου αἱ Θρησκ. Μελέται τοῦ Μαυροκορδάτου, τὰ Κυριακοδρόμια τοῦ Θεοτόκη, αἱ Ὁμιλίαι τοῦ Λ. Μελᾶ, αἱ Μελέται τοῦ Αὐγούστου Νικολάου, αἱ Μελέται τοῦ Γυιζώτου, Μελέται Ἀ. Διομήδους Κυριακοῦ, Μελέται Ἰγνατίου Μοσχάκη, Εὐγενίου ἐπιστολαὶ Βράϊλα, Λουθάρδου λόγοι, Φλαμμαριῶνος ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει, Σχεϊδεμαχέρου κατὰ ὑλισμοῦ, Σκαλτσούνη Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη, Ψυχολογικαὶ μελέται, Ἁρμονίαι Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπιστήμης, ἡ Μίμησις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ Ἀπάνθισμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας ἕνεκα τῶν ἀσχολιῶν ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν πολλὴν προσοχήν. Εὐεργεσία τις κοσμεῖ τὴν ἑορτὴν πλειότερον παντὸς ἄλλου, διότι ὁ Θεὸς θέλει πρὸ πάντων ἔργα φιλανθρωπίας. «Ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν», λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ματθ. θ', 13.) Δ'. Κατὰ τὰς ἑορτὰς ὀφείλομεν πρὸς τούτοις νὰ παύωμεν ἀπὸ τῶν συνήθων ἐργασιῶν καὶ νὰ ἀναπαυώμεθα ἀπὸ τῶν κόπων ἡμῶν. Καὶ ἡ ἀνάπαυσις αὕτη εἶναι, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, εἷς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς. Καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μετὰ πολλῶν ἡμερῶν συνεχῆ ἐργασίαν, ἔχουσιν ἀνάγκην ἀνέσεως, διότι ἄλλως ἐπέρχεται καταπόνησις καὶ κατάπτωσις τῶν δυνάμεων ἡμῶν. Μόνον ἐργασίαι ἀναπόφευκτοι καὶ ἐπείγουσαι ἢ χάριν φιλανθρωπικῶν σκοπῶν γινόμεναι ἐπιτρέπονται. Ἄλλως ἡ τήρησις εἶναι ἰουδαϊκή, καθ' ἣς εἶπεν ὁ Κύριος τὸ «Οὐχ ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο διὰ τὸ σάββατον ἀλλὰ τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον» (Μάρκ. β', 27). Δὲν πρέπει δὲ αἱ πολλαὶ ἑορταὶ νὰ γίνωνται ἡμῖν ἀφορμὴ ἀργίας, ἥτις οὐ μόνον οἰκονομικῶς εἶναι ἐπιβλαβής, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς ὀλεθριωτάτη. Τινὲς ἄγαν αὐστηροὶ ἐνόμισαν, ὅτι κατὰ τὰς κυριακὰς ἀπαγορεύεται πᾶν εἶδος τέρψεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἷς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς εἶναι καὶ ἡ ἀνάπαυσις ἀπὸ τῶν κόπων τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν, αἱ δὲ τέρψεις φέρουσιν ἀνακούφισιν εἴ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν, δὲν δύνανται αὗται νὰ ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν ἑορτήν. Πρέπει μόνον αἱ τέρψεις νὰ ἦναι πάντοτε καὶ ἀθῶαι καὶ μετὰ μέτρου· ἄλλως ὑπερμέτρως λαμβανόμεναι δύνανται νὰ ἐξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῷ σκοποῦσι νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτάς· δὲν πρέπει δὲ νὰ κωλύωσι καὶ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἑορτῆς, δηλαδὴ τὴν λατρείαν. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀντίθετα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἑορτῶν πράττουσιν ὅσοι κατ' αὐτὰς δὲν προσέρχονται εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν, ὅσοι μολύνουσιν αὐτὰς δι' ἀναγνώσεως ἀσέμνων βιβλίων ἢ ἄλλων ἀτόπων πράξεων, ὅσοι ἐξακολουθοῦσι τὰς συνήθεις ἐργασίας των κατ' αὐτάς, καὶ ὅσοι παραδίδονται εἰς ἀμέτρους, ἀπρεπεῖς, ἀσέμνους καὶ ἀνηθίκους ἢ ἐπιβλαβεῖς διασκεδάσεις.

§ 32

Πῶς πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τί εἶναι ὅρκος;

Τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν δεικνύομεν καὶ ὅταν μεταχειριζώμεθα ἐν πάσῃ περιστάσει μετὰ τῆς ἀνηκούσης εὐλαβείας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ἱερώτατον τῶν ὀνομάτων· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν πάντοτε τὸν βαθύτατον σεβασμόν. Μεταχειριζόμενοι διὰ τοῦτο κακῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἠθέλομεν δείξει ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο πράττουσι πρῶτον ὅσοι ἄνευλόγου καὶ ἀποχρώσης αἰτίας, παίζοντες ἀναφέρουσι τὸ θεῖον ὄνομα. Ὁ εἰς τοὺς ἀστεϊσμούς του ἀναμιγνύων τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δεικνύει ὅτι στερεῖται εὐσεβείας. Δεύτερον κακῶς χρῶνται τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ὅσοι βλασφημοῦσιν αὐτό, ἢ ὑβρίζουσιν αὐτὸ καὶ πᾶν ἐν γένει θεῖον καὶ ἱερόν, συνδεόμενον μετὰ τῆς θρησκείας. Αἱ βλασφημίαι ἐλέγχουσιν ἐσχάτην ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τελείαν ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Θεόν. Λαοὶ βλάσφημοι μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐλλείπει ἀπ' αὐτῶν πᾶν ἴχνος εὐσεβείας. Οἱ νόμοι πρέπει διὰ τοῦτο νὰ τιμωρῶσιν αὐστηρῶς τοὺς βλασφήμους. Τρίτον μεταχειρίζονται κακῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ οἱ καταρώμε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοι δι' αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις κακά. Ἡ κατάρα πρὸς τοὺς ἄλλους εἶναι ἔκφρασις ἔχθρας καὶ μίσους πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον παραγγέλλει νὰ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Ὁ Παῦλος λέγει «Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε» (Ῥωμ. ιβ', 11), ὁ δὲ Ἰάκωβος παρατηρεῖ, ὅτι δὲν πρέπει διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης, δι' ἧς εὐλογοῦμεν τὸν Θεόν, νὰ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ'.ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας (Ἰάκωβ. γ', 9). Ὑβρίζουσι δὲ τὸν Θεὸν καὶ ἀσεβοῦσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀναμιγνύοντες εἰς τὰς ἑαυτῶν κατάρας, εἰς τὰ ἑαυτῶν δηλ. πάθη κατὰ τῶν ἄλλων, τὸ ὄνομα τοῦ παναγάθου Θεοῦ. Τέταρτον τέλος ἀνευλαβῆ χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ποιοῦσιν οἱ ψευδῶς ὁρκιζόμενοι. Ὅρκος εἶναι ἡ ἐπιβεβαίωσις πράγματός τινος ὡς ἀληθοῦς ἢ ὑποσχέσεώς τινος δι' ἐπικλήσεως τοῦ παντογνώστου, δικαίου καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδότου. Ὁ καλῶς γινόμενος ὅρκος ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅταν ἦναι ἀνάγκη. Ὅταν λέγῃ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι πρέπει νὰ μὴ ὁρκίζωνται ὅλως, ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ ναὶ καὶ εἰς τὸ οὐ (Ματθ. ε', 34), σκοπεῖ νὰ ἀπαγορεύσῃ οὐχὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ὅρκους, ἀλλὰ τοὺς ἐπιπολαίους καὶ ἄνευ ἀνάγκης γινομένους. Ἄνευ ἀνάγκης ἐν τῇ καθημερινῇ ἀναστροφῇ ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ὁρκιζώμεθα, διότι τοῦτο προδίδει ἔλλειψιν τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ διότι ἡ τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ ἤμεθα τοσοῦτον εἰλικρινεῖς πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ ἐμπνέωμεν τοιαύτην ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν ἀνάγκην τοῦ ὅρκου. Ὅτι ὅμως ἀπολύτως δὲν ἀπαγορεύει τὸ εὐαγγέλιον τὸν ὅρκον, δεικνύει τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅστις ὡρκίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως, ὅτε οὗτος ἀπέτεινεν αὐτῷ τοὺς λόγους, «Ἐξορκίζω

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα εἴπῃς ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός» (Ματθ κς΄, 63), εἰς οὓς ἀπήντησε καταφατικῶς, εἰπὼν «Σὺ εἶπας,» καὶ τοῦ Παύλου, ὅστις πολλάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του ὁρκίζεται, ὡς ὅταν λέγῃ· «Μάρτυς ὁ Θεὸς τῇ ἐμῇ ψυχῇ» (Ῥωμ. α΄, 9). Ὁ Παῦλος λέγει ῥητῶς ὅτι ὁ ὅρκος δύναται νὰ γίνῃ ὡς πέρας πάσης ἀντιλογίας (Ἑβρ. ς΄ 16). Ὁ ὅρκος εἶναι ἀναγκαῖος πολλάκις ἵνα βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς ἀληθείας ἢ νὰ ἤμεθα βέβαιοι περί τινος ἡμῖν διδομένης ὑποσχέσεως. Ὁ ὁρκισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ ἐπικαλεσθεὶς τὴν θείαν τιμωρίαν καθ' ἑαυτοῦ, ἐὰν ψευσθῇ ἢ παραβῇ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσίν του, πρέπει νὰ ἦναι πολὺ ἐξηχρειωμένος καὶ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀσεβής. Ἡ πολιτεία διὰ τοῦτο δικαίως μετεχειρίσθη πάντοτε τὸν ὅρκον, ἐπιβάλλουσα αὐτὸν ἐν τοῖς δικαστηρίοις εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ τοὺς δικαστάς, καὶ ὑποχρεοῦσα τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς δι' αὐτοῦ εἰς εὐσυνείδητον διαχείρισιν τῆς αὐτοῖς ἀνατιθεμένης δημοσίας ὑπηρεσίας. Ὁ μάρτυς ὁρκίζεται, ὅτι θὰ εἴπῃ ἐξεταζόμενος τὴν ἀλήθειαν ἄνευ φόβου καὶ ἄνευ πάθους, ὁ δικαστὴς ἢ ἔνορκος, ὅτι θὰ δικάσῃ δικαίως, ὁ δὲ ὑπάλληλος ὅτι θὰ διαχειρισθῇ τὴν ὑπηρεσίαν του χωρὶς νὰ ἀποβλέψῃ ποτὲ εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ τηρῶν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του, καὶ ὁ στρατιώτης, ὅτι οὐδέποτε θὰ καταλίπῃ τὰς σημαίας τῆς πατρίδος του, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν νόμων αὐτῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας της μέχρι τελευταίας ῥανίδος τοῦ αἵματός του. Ὁ ὅρκος εἶναι δύο εἰδῶν ἢ ὁμολογίας τῆς ἀληθείας ἢ ὑποσχέσεως. Τοὺς ὅρκους ὅταν δίδωμεν, ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τοῦτο εὐσυνειδήτως. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ βεβαιῶμέν τι ὡς ἀληθές, ὅταν ἢ γνωρίζωμεν, ὅτι δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἢ δὲν ἤμεθα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βέβαιοι περὶ αὐτοῦ. Ἐπίσης δὲ οὐδέποτε πρέπει μεθ' ὅρκου νὰ ὑποσχώμεθά τι, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν. Δώσαντες δὲ ἅπαξ ὅρκον ὑποσχέσεως ὀφείλομεν νὰ ἐκπληρῶμεν εὐσυνειδήτως τὰ ὑπεσχημένα. Ἡ δολιότης πρέπει νὰ ἦναι μακρὰν ἀφ' ἡμῶν. Τὸν ὅρκον παραβαίνομεν, ἢ ὅταν ἐν γνώσει ψευδώμεθα (ψευδορκία), ἢ ὅταν ὑποσχώμεθα μέν, ἀλλὰ δὲν τηρῶμεν τὰ ὑπεσχημένα (ἐπιορκία). Ἡ ψευδορκία καὶ ἡ ἐπιορκία εἶναι ἐγκλήματα μεγάλα καὶ φοβερά, διότι δεικνύουσιν ἔλλειψιν φόβου πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, δὲν θὰ φοβηθῇ πολὺ περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἄνθρωπος ἐπικινδυνότατος εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἐγκλήματα ταῦτα τιμωροῦνται βαρύτατα ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων. Ὁ ὅρκος τῆς ὁμολογίας ἰσχύει πάντοτε. Μόνος δὲ ὁ ὅρκος τῆς ὑποσχέσεως δύναται ἔντισι περιστάσεσι νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἰσχύν του καὶ ὑποχρέωσιν, ὅταν δηλ. 1ον οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς ἐγένετο, ἐκλείπωσι, 2ον ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὑπεσχημένων ἦναι φυσικῶς ἢ ἠθικῶς ἀδύνατος, 3ον ὅταν ὁ λαβὼν τὴν ὑπόσχεσιν ἑκουσίως παραιτῆται αὐτῆς, καὶ 4ον ὅταν ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως δύνηται νὰ ἀποβῇ εἰς ζημίαν τοῦ ἄλλου. Ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν εἶναι καλὸν νὰ ἀκολουθῶμεν τοὺς ἑξῆς κανόνας ὡς πρὸς τὸν ὅρκον.

Μὴ ὁρκίζου ἄνευ ἀνάγκης.

Ὁρκιζόμενος ἐν ἀνάγκῃ ὁρκίζου εὐσυνειδήτως.

Ἐν τοῖς ὅρκοις τῆς ὁμολογίας λέγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν.

Ἐν τοῖς ὅρκοις τῆς ὑποσχέσεως τήρει τὰ ὑπεσχημένα ἀκριβῶς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μὴ ἀρνῆσαι ὅρκον παρ' ἄλλου ἐν ἀνάγκῃ ἀπαιτούμενον. Μόνον ἐν ἀνάγκῃ ἀπαίτει παρὰ τῶν ἄλλων ὅρκον.

Β'.

Καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον.

§ 33

Τί εἶναι τὸ γενικὸν πρὸς τὸν πλησίον καθῆκον ἢ τί εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον;

Ὁ ἠθικὸς νόμος μετὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς καθῆκον καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ὁ Κύριος ἀφοῦ εἶπεν ὅτι τὸ «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου κτλ.» εἶναι ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή, ἔπειτα ἐπήγαγε· δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ εἶναι ἡ «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Ματθ. κβ', 40). Τὰ καθήκοντα ταῦτα συνδέονται στενότατα πρὸς ἄλληλα. Οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, ἐὰν μισῇ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καθὼς λέγει ὁ Ἰωάννης, «Ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν αδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστὶ καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. Καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ» (Α' Ἰωάν. δ', 20). Διότι πῶς δύναται νὰ δείξῃ κάλλιον ὁ ἄνθρωπος τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην του, εἰ μὴ ἀγαπῶν τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἣν ἔχει ἐνώπιόν του; Εἶναι δὲ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη διάθεσις, καθ' ἣν οὐ μόνον οὐδεμίαν βλάβην ἐπιθυμοῦμεν νὰ προξενήσωμεν αὐτῷ, ἀλλὰ καί, εἰ δυνατὸν ἡμῖν, προθυμοποιούμεθα νὰ εὐεργετήσωμεν αὐτὸν χρείαν ἔχοντα· ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον, ὅταν ἤμεθα πρὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτὸν δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι· ὅταν συμπαθῶμεν πρὸς αὐτὸν καὶ χαίρωμεν μὲν ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις αὐτοῦ, λυπώμεθα δὲ ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις αὐτοῦ. Τὸν πλησίον ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ ἀγαπῶμεν ὡς ὅμοιον ἡμῖν πλάσμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν θείαν εἰκόνα, εἶναι λογικὸν καὶ ἐλεύθερον καὶ ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ τείνῃ τελειοποιούμενον νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἡ λογικὴ αὕτη φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία ὀφείλει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν σέβας καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτόν. Πᾶς ἄνθρωπος δυνάμει φέρει τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην ἀξίαν. Διὰ τοῦτο πάντα ἄνθρωπον ὀφείλω νὰ σέβωμαι καὶ ἀγαπῶ, μηδ' ἐπ' ἐλάχιστον βλάπτων αὐτὸν ἢ κωλύων τὴν ἀνάπτυξίν του, μάλιστα δὲ εὐεργετῶν αὐτὸν ἐφ' ὅσον δύναμαι. Μόνον ὅταν ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ τούτου καὶ τῆς ἀγάπης πηγάζωσι τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἡμῶν, ἔχουσιν ἀξίαν· ἄλλως ἐκπληρούμενα ταῦτα ἐξ ἰδιοτελείας ἢ ἐξ ἄλλων σκοπῶν οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι, ἄν τις ἐκέκτητο τὰ μεγαλήτερα χαρίσματα, δι' ὧν νὰ γίνηται ὠφελιμώτατος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἔπραττε τὰ μεγαλήτερα καλά, καὶ ἔδιδε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ὑπὲρ τῶν ἄλλων καὶ ἐθυσιάζετο ὑπὲρ αὐτῶν, ἔπραττε δὲ ταῦτα χάριν ἄλλων σκοπῶν, ἀγάπην δὲ μὴ εἶχεν, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχον τὰ ἔργα του. «Ἐὰν, λέγει, ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψωμίζω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι» (Α' Κορινθ. ιγ', 1—4). Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ δίδουσα τὴν ἀξίαν εἰς τὰ ἔργα ἡμῶν, εἰς ὁλόκληρον τὸν βίον ἡμῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ μεγαλητέρα σοφία καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα εἶναι μηδὲν ἄνευ αὐτῆς. Σταγὼν ἀγάπης εἶναι κρεῖττον ὠκεανοῦ γνώσεων. Ἐνγένει ἡ Γραφὴ δίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην. Ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει λέγει, ὅτι θέλουσιν ἀκούσει τῆς φωνῆς ἐκείνης «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔδειξαν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, οἵτινες «ἔθρεψαν τοὺς πεινῶντας, ἐπότισαν τοὺς διψῶντας, ἐνέδυσαν τοὺς γυμνούς, συνήγαγον τοὺς ξένους, καὶ ἐπεσκέφθησαν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν τῇ φυλακῇ» (Ματθ. κε΄, 41—46). Ἄλλοτε δὲ πάλιν εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι θὰ εἰσέλωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ οὐχὶ οἱ λέγοντες, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς δηλ. οἱ δίκαιοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι πρὸς πάντας (Ματθ. ζ΄, 21). Τὴν ἀξίαν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης δεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ ὡρίσθη ὡς τὸ μόνον ἀσφαλὲς γνώρισμα τῶν μαθητῶν του τοῦτο «ἐὰν ἀγάπην ἔχωσιν ἐν ἀλλήλοις» (Ἰωάνν. ιγ΄, 35). Ἡ ὅλη δὲ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ περιλαμβάνεται ἐν τῷ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ἰωάνν. ιε΄, 17). Ὁ τὴν ἐντολὴν ταύτην τηρῶν, τηρεῖ ὁλόκληρον τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν.

§ 34.

Ὁποία εἶναι ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη;

Ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι 1) καθολική· ἀποτείνεται δηλ. πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν καθήκοντα πρὸς μόνους τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ τοὺς ὁμοθρήσκους, ὅπως ἐνόμιζον οἱ ἀρχαῖοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐθνικοί, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἄνθρωπον ἐν γένει ὡς τοιοῦτον. Διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον εἴμεθα ἀδελφοί, πάντες ὅμοια πλάσματα τοῦ Θεοῦ, φέροντες ἐν ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἢ τὴν θείαν εἰκόνα· δὲν ὑπάρχει οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ ἰουδαίου καὶ ἕλληνος, δούλου καὶ ἐλευθέρου, ἄρρενος καὶ θήλεος (Γαλ. γ', 28). Ὅτι πλησίον εἶναι πᾶς ἄνθρωπος, ἔδειξεν ὁ Κύριος λαμπρῶς ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ Σαμαρείτου (Λουκ. ι', 33), ἐν ᾗ παριστάνεται προσφερόμενος φιλανθρώπως πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς τοὺς λῃστὰς ὁ ξένος τοῖς Ἰουδαίοις Σαμαρείτης, πρὸς ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐνόμιζον, ὅτι οὐδὲν εἶχον καθῆκον. 2) Ἡ ἀληθὴς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι ἡ ἐκτεινομένη μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν, πρὸς οὓς ὀφείλομεν νὰ ἤμεθα γενναῖοι καὶ νὰ δεικνύωμεν αὐτοῖς ὡς καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμνησικακοῦντες αὐτοῖς καὶ ἀνεξίκακοι δεικνυόμενοι. Καὶ τὸν ἐχθρόν μου δὲν πρέπει νὰ ἀδικῶ καὶ τὸν ἐχθρόν μου πάσχοντα ὀφείλω νὰ εὐεργετῶ· τότε ἔχω τὴν τελείαν χριστιανικὴν ἀγάπην. «Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν» παραγγέλλει ῥητῶς τὸ εὐαγγέλιον (Ματθ. ε', 44). Διότι ἐὰν οἱ ἄλλοι παραβαίνωσι τὸν ἠθικὸν νόμον πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἦναι ἄδικοι καὶ σκληροὶ πρὸς ἡμᾶς, δὲν εἶναι τοῦτο λόγος, ἵνα καὶ ἡμεῖς παραβῶμεν αὐτὸν πρὸς αὐτούς. Πδχ. ἐάν τις συκοφαντῇ ἡμᾶς, δὲν δικαιούμεθα διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς νὰ συκοφαντῶμεν αὐτόν. Τῆς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀμνησικακίας ἄριστον παράδειγμα ἔχομεν αὐτὸν τὸν Κύριον ὅστις τὸν προδότην Ἰούδαν προσερχόμενον μετὰ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν ἵνα συλλάβῃ αὐτόν, δὲν ἀπεστράφη, οὐδ' ἐπετίμησε διὰ τὴν ἀχαριστίαν, ἀλλ' ἀπέτεινε πρὸς αὐτὸν τοὺς πλήρεις γαλήνης καὶ ἀνεξικακίας λόγους· «Ἑταῖρε, ἐφ' ᾧ πάρει;» φίλε, πρὸς τί ἦλθες; μὲ φίλημα μὲ προδίδεις; (Ματθ. κς', 50). Σταυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρούμενος δέ, δὲν ἔδειξεν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος δυσμενείας πρὸς τοὺς σταυρωτάς του, τοὐναντίον ἀνεξικάκως ἠὔχετο ὑπὲρ αὐτῶν λέγων· «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι, τί ποιοῦσι» (Λουκ. κγ', 34). Τοιαύτην ἀνεξικακίαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἔδειξαν καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Οὕτως ἀποθνήσκων ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, ἔλεγεν ὑπὲρ τῶν λιθοβολούντων αὐτόν· «Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην» δηλ. μὴ λάβῃς ὑπ' ὄψιν τὴν ἁμαρτίαν των ταύτην (Πράξ. ζ', 60). 3) Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη πρέπει νὰ ἦναι εἰλικρινής. Πρέπει δηλ. ἀπὸ καρδίας νὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸν πλησίον καὶ νὰ μὴ ἦναι φαρισαϊκὴ μόνον ἐπίδειξις αὐτῆς. Τὸ ἐλεεῖν πδχ. ἐπιδείξεως χάριν, οὐχὶ δὲ ἐξ οἴκτου ἀληθοῦς πρὸς τὸν πάσχοντα, δὲν εἶναι ἔνδειξις ἀληθοῦς ἀγάπης. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι ὅταν ποιῶμεν ἐλεημοσύνην, δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ (Ματθ. ϛ', 3), δηλ. δέον νὰ ἀγνοῶσιν αὐτὴν καὶ αὐτοὶ οἱ οἰκειότεροι ἡμῶν. 4) Πρέπει νὰ ἦναι ἐνεργός, νὰ δεικνύηται δηλ. δι' ἔργων καὶ νὰ μὴ περιορίζηται ἐν λόγοις. «Ὅς ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου, λέγει ὁ Ἰωάννης, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα καὶ κλείῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» (Α' Ἰωάνν. γ', 17). 5) Δικαία. Πᾶσα μεροληψία ἢ προσωποληψία εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθοῦς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης· οὐδέποτε πρέπει νὰ εὐεργετῇ τίς τινα, ἵνα ἀδικήσῃ ἄλλον· δὲν πρέπει δὲ νὰ παραλείπῃ τις τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῆς δικαιοσύνης χάριν τῶν καθηκόντων τῆς εὐεργεσίας Πρῶτον λ.χ. πρέπει νὰ μὴ ἀρνῶμαι νὰ πληρώσω τὰ χρέη μου, καὶ ἔπειτα νὰ θέλω νὰ ποιῶ γενναίας εὐποιΐας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6) Συνετή. Πρέπει δηλ. νὰ δεικνύωμεν ἀγάπην καὶ εὐεργετῶμεν ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν προσώπων καὶ τῆς χρείας αὐτῶν. Δὲν πρέπει νὰ παραμελῶμεν οἰκείους ἵνα εὐεργετῶμεν ἄλλους· δὲν πρέπει νὰ ἀφίνωμεν ἀβοηθήτους τοὺς μεγίστην χρείαν ἔχοντας ἵνα εὐεργετήσωμεν τοὺς ἧττον ἐνδεεῖς· δὲν πρέπει νὰ βοηθῶμεν τοιούτους, οἵτινες ἐκ τῆς βοηθείας ἡμῶν ἠδύναντο νὰ γίνωσιν ὀκνηροὶ καὶ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν ἀργίαν. 7) Καρτερική. Δέον δηλ. νὰ βοηθῶμεν τὸν πλησίον καὶ ὅταν, παρουσιαζομένης ἀνάγκης, ἀπαιτῆται νὰ ὑποστῶμεν θυσίας. Ὅταν ἐπίκηται ἀνάγκη, ὅταν διατρέχῃ κίνδυνον ἡ ζωὴ ἢ ἡ τιμὴ τοῦ ἄλλου, ὀφείλομεν νὰ διακινδυνεύσωμεν καὶ αὐτὴν ἡμῶν τὴν ζωήν. 8) Σταθερά. Δέον δηλ. νὰ μὴ ἦναι εὐμετάβλητος· δὲν πρέπει ὁτὲ μὲν νὰ δεικνυώμεθα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, ἄλλοτε δὲ ἄδικοι καὶ ἄσπλαγχνοι· ἡ ἀληθὴς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι διαρκὴς καὶ μένει πάντοτε ἡ αὐτή. Τέλος 9) ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον εἶναι καθαρά, δηλ. πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν αὐτὸν μόνον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην ἀξίαν οὐχὶ δὲ ἐκ συμφέροντος, ἢ πρὸς ἐπίδειξιν, ἢ δι' ἄλλον τοιοῦτον λόγον.

§ 35

Τίνα εἶναι τὰ τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ ἀντίθετα ;

Τὰ τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ ἀντίθετα εἶναι 1) ἡ ἀδιαφορία. Ἀδιάφοροι πρὸς τὸν πλησίον ἡμῶν εἴμεθα, ὅταν μήτε χαίρωμεν ἐπὶ τῇ εὐτυχίᾳ αὐτοῦ, μήτε λυπώμεθα ἐπὶ τῇ δυστυχίᾳ αὐτοῦ, μηδὲν ἐν γένει αὐτῷ συμβαῖνον ἐνδιαφέρῃ καὶ συγκινῇ ἡμᾶς. Ἡ ἀδιαφορία εἶναι προδήλως ἔνδειξις ἐλλείψεως ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. 2)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ χαιρεκακία. Αὕτη ὑπάρχει, ὅταν οὐ μόνον δὲν λυπώμεθα ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν ἐπ' αὐταῖς. 3) Ὁ φθόνος, δηλ. ἡ λύπη ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις τῶν ἄλλων. 4) Τὸ μῖσος. Τὸ μῖσος εἶναι ἡ χαιρεκακία καὶ ὁ φθόνος ἐπιτεταμένα. Ὁ μισῶν οὐ μόνον λυπεῖται ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις τῶν ἄλλων καὶ χαίρει βλέπων τὸν ἄλλον βλαπτόμενον, ἀλλὰ σπουδάζει καὶ αὐτὸς νὰ ἐπενέγκῃ τῷ μισουμένῳ πᾶσαν δυνατὴν βλάβην. 5) Ἡ τυφλὴ παράδοσις εἰς τὴν τρυφήν. Ὁ ζῶν ἐν τρυφῇ καὶ περὶ τὰς ἡδονάς του μόνον ἀσχολούμενος, δεικνύει, ὅτι οὐδόλως μέλει αὐτῷ περὶ τῶν πασχόντων καὶ ἐνδεῶν. Ὁ τρυφηλὸς βίος εἶναι ἀπόδειξις ἐγωϊσμοῦ, μὴ συμβιβαζομένου μετὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Τὴν εὐζωΐαν πᾶς ἄνθρωπος ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὁδηγούμενος, ζητεῖ καὶ δύναται νὰ ζητῇ· ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία ταύτης οὐδέποτε πρέπει ὑπερβαίνουσα τὸ μέτρον, νὰ καταντᾷ εἰς τὸν ἀκόρεστον καὶ τυφλὸν πόθον πρὸς τὴν τρυφήν. Οἱ πλούσιοι οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶσιν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ πτωχοὶ ἄνθρωποι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου στερούμενοι. 6) Ἡ πρός τινας τυφλὴ εὔνοια καὶ ἡ πρὸς ἄλλους ὑπερβολικὴ αὐστηρότης. Ἡ ἀληθὴς ἀγάπη, εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι πρέπει νὰ ᾖναι δικαία ἄνευ προσωποληψίας. Ὅταν λοιπὸν εὐεργετῇ τίς τινας πλουσίως, καὶ ἄλλους παραβλέπῃ πάσχοντας, ἐνῷ ἠδύνατο καὶ τούτους νὰ εὐεργετήσῃ, ἢ πρός τινας δεικνύηται ὑπεραυστηρός, ἐνῷ ἄλλοις προσφέρηται ἐπιεικέστατα, πῶς δύναται τοῦτο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀγάπην; 7) Ἡ ἀσυνέτως δεικνυομένη ἀγάπη. Τοιαύτη ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ὑπάρχει, ὅταν δὲν δεικνύηται αὕτη ἀναλόγως τῆς ἀξίας καὶ τῆς χρείας τῶν προσώπων, ὅταν παραμελῇ τις τοὺς εὐεργέτας

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του, ἵνα εὐεργετήσῃ ἄλλους, ἢ ὅταν βοηθῇ τὸν μικρὰν χρείαν ἔχοντα, παρορῶν τὸν ἐν μεγίστῃ ἀνάγκῃ εὑρισκόμενον.

§ 36.

Πῶς ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον;

Ἐκ τοῦ γενικοῦ καθήκοντος τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης πηγάζει τὸ καθῆκον νὰ σεβώμεθα πάντα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλησίον. Τὰ κυριώτατα δὲ ἀγαθὰ τοῦ πλησίον εἶναι ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία αὐτοῦ. Ὀφείλομεν λοιπὸν πρῶτον νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄνλογικὸν πρέπει νὰ ἦναι ἡμῖν σεβαστός. Τὴν ζωὴν αὐτοῦ προσβάλλοντες, ἀσεβοῦμεν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ δεικνύομεν ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεὸν, οὕτινος καταστρέφομεν τὸ κάλλιστον πλάσμα. Διὰ τοῦτο αὐστηρῶς ἀπαγορεύει ἡ Γραφὴ τὸν φόνον λέγουσα, «οὐ φονεύσεις» (Ἐξόδ. κ΄). Ὁ φόνος δύναται νὰ προσγίνῃ εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε διὰ τοῦ δόλου εἴτε διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς εἴτε διὰ ξένης. Εἰς πάντα ταῦτα τὰ εἴδη τοῦ φόνου ὑπάρχει εὐθύνη πάντοτε. Μόνος ὁ ἀκουσίως φονεύσας τινὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ φονεύς· διότι ὁ φόνος προϋποθέτει πάντοτε κακὴν πρόθεσιν. Ὁ ἐκ λάθους ἢ ἀκούσιος φόνος τότε μόνον εὐθύνει, ὅταν τὸ λάθος ἦτο ἀσύγγνωστον. Ὁ φόνος εἶναι ἐν τῶν μεγίστων ἐγκλημάτων, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι καταφρόνησις πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ ἀσέβεια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ αἴρει πᾶσαν δικαιοσύνην, ἐπάγει καὶ μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ φονευθέντος καὶ πολλάκις καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν κοινωνίαν, ὃ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταν ὁ φονευθεὶς ἦτο χρήσιμος ἀνήρ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πολιτεία αὐστηρῶς τιμωρεῖ τὸν φονέα, καὶ αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως ἕνεκα τοῦ τοιούτου κακουργήματος εἶναι μέγισται. Ὁ βαθμὸς τοῦ ἐγκλήματος πρέπει νὰ κρίνηται ἀναλόγως τῆς ἀξίας τοῦ φονευθέντος, τοῦ σκοποῦ τοῦ φόνου, τῶν ἀφορμῶν, τοῦ τρόπου τοῦ φόνου καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς συνειδήσεως, μεθ' ἧς ἐπράχθη (ὁ παρὰ παιδὸς, παρ' ᾧ ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ἀναπτυγμένη διαπραχθεὶς φόνος ἢ παρ' ἀνθρώπου ἐν τελείᾳ μέθῃ διατελοῦντος δὲν εὐθύνει πολὺ, οὐδόλως δ' ὁ παρὰ παράφρονος). Ἡ ἐκ τοῦ φόνου εὐθύνη ἐλαττοῦται, ὅταν τις ἐν ἀμύνῃ διατελῶν δηλ. ὑπερασπίζων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν προσβαλλομένην παρ' ἄλλου φονεύσῃ αὐτόν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ἐὰν ἐπέλθῃ θάνατος τοῦ προσβάλλοντος, αἴτιος τοῦ θανάτου εἶναι κυρίως αὐτὸς οὗτος. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως τῆς ἀμύνης ἡ ἠθικὴ τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ προσπαθήσῃ τις ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ φόνον ἀνθρώπου. Καὶ ἐν τῷ ὑπὲρ πατρίδος πολέμῳ ἡ ἐκ τῶν φόνων εὐθύνη ἐλαττοῦται, διότι καὶ ὁ πόλεμος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄμυνα τοῦ ὅλου ἔθνους κατὰ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν ἀπειλούντων τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ οἱ πόλεμοι καὶ αὐτοὶ οἱ δίκαιοι πρέπει νὰ θεωρῶνται ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα κακὰ καὶ πρέπει νὰ εὔχηταί τις νὰ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ κόσμου. Οἱ ἄδικοι πόλεμοι μάλιστα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς βαρύτατα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐγκλήματα. Εἰς τοὺς ἐνόχους βαρυτάτων κακουργημάτων, οἷον λῃστάς, πειρατάς, φονεῖς ἐκ προμελέτης δικαιοῦται κατὰ τὴν Γραφὴν ἡ πολιτεία ἀμυνομένη (Ῥωμ. ιγ', 6) νὰ ἐπιβάλλῃ θανατικὴν ποινὴν ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ θὰ ἦτο φιλάνθρωπον νὰ καταργηθῇ, ὅπου ἐκ τῆς καταργήσεως αὐτῆς δὲν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θὰ ἐβλάπτετο ἡ κοινωνία, ὅπου δηλ. θὰ ἦτο βέβαιον, ὅτι οἱ ἀσφαλῶς πεφυλακισμένοι κακοῦργοι θὰ μένωσι διὰ παντὸς ἀβλαβεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ ὅτι ἡ κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς δὲν θὰ ἐθράσυνε τοὺς κακούργους περισσότερον. Ἄλλως ἡ ἀπερίσκεπτος κατάργησις τῆς θανατικῆς ποινῆς δύναται μεγάλως νὰ βλάψῃ τὰς κοινωνίας καὶ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ὥστε νὰ κορυφωθῶσι τὰ ἐγκλήματα. Καὶ ὅπου μένει δὲ ἰσχύουσα ἡ θανατικὴ ποινή, ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἀπαιτεῖ, ἡ ἐκτέλεσις νὰ μὴ ἦναι ἀπάνθρωπος. Ὁ ἐν μονομαχίᾳ φόνος δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ, καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὴς φόνος, φέρων εὐθύνην, ὡς κακούγημα. Διότι ἐὰν μὲν ὁ φονεύσας ἦναι ὁ προσβληθείς, ἀδίκως φονεύει τὸν ἄλλον, πρῶτον διότι γίνεται αὐτὸς ὁ κατήγορος καὶ δικαστὴς τοῦ ἄλλου καὶ ἐκτελεστὴς τῆς ποινῆς, τὸ ὁποῖον ἀντίκειται εἰς πᾶσαν δικαιοσύνην· δεύτερον διότι αὐτοδικεῖ, ἐνῷ ὑπάρχουσι πολιτικὰ δικαστήρια, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ ἐγκαλέσῃ τὸν προσβαλόντα, ἡ αὐτοδικία δὲ γενικευομένη ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀναρχίαν· καὶ τρίτον διότι καὶ ἔνοχος ἂν ἦναι ἀληθῶς ὁ ἀντίπαλος, ἐπιβάλλεται κατ' αὐτοῦ ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, ἡ ὡρισμένη ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς τὰ βαρύτατα τῶν ἐγκλημάτων, ἐνῷ ἡ προσβολὴ ὑπῆρξεν ἴσως λίαν ἀσήμαντος. Ἐὰν δὲ ὁ φονεύσας ἦναι ὁ προσβαλών, τότε ἡ ἀδικία εἶναι προδηλοτάτη, διότι εἰς τὸ πρῶτον ἀδίκημα τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς, προστίθησι δεύτερον τὸ τοῦ φόνου. Ἐν γένει δὲ παρατηρητέον, ὅτι ἡ μονομαχία εἶναι παράλογος· διότι δι' αὐτῆς πολλάκις ζημιοῦται καὶ ἀπόλλυσι τὴν ζωὴν οὐχὶ ὁ ἀδικήσας, ἀλλ' ὁ ἀδικηθείς, καὶ διότι ἡ βλάβη τοῦ κατηγόρου δὲν ἐξαλείφει τὸ ἐκ τῆς κατηγορίας ὄνειδος. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἐκλίπῃ ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἀντιβαίνει καὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀγάπην ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἐπιβαλλομένην. Ἡ ἐκδίκησις εἶναι αἴσθημα μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἠθικήν, πρὸν τὸν ἀληθῆ χριστιανισμόν.

§ 37

Τί εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου καὶ πρῶτον τί εἶναι ἰδιοκτησία;

Καθὼς τὴν ζωήν, οὕτω ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου. Ὁ ἠθικὸς νόμος ἢ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο. Τί εἶναι ἰδιοκτησία; Ἰδιοκτησία εἶναι πᾶν ὅ,τι δικαίως ἐκτήσατό τις καὶ κατέχει πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξίν του ἀναγκαῖον. Δικαίωμα δὲ ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι ἡ ἐξουσία, ἣν ἔχει τις, νὰ κτᾶται, νὰ κατέχῃ καὶ νὰ μεταχειρίζηται τὴν ἰδιοκτησίαν του. Ὁ ἄνθρωπος πλασθεὶς λογικὸς καὶ ἐλεύθερος ἔχει καθῆκον, ἄρα καὶ δικαίωμα νὰ μεριμνήσῃ καὶ ἐξεύρῃ τὰ πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξίν του ἀναγκαῖα μέσα. Ἐπὶ τούτου τοῦ λόγου στηρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας. Ὀφείλει δὲ νὰ σέβηται τὸ ἴσον δικαίωμα τῶν ἄλλων. Τὴν ἰδιοκτησίαν κτώμεθα ἢ διὰ καταλήψεως πράγματός τινος εἰς οὐδένα ἄλλον ἀνήκοντος, ἢ δι' ἀμοιβαίων συμφωνιῶν, δι' ὧν πράγματα ἀνήκοντα εἴς τινα περιέρχονται εἰς τὴν κυριότητα ἄλλου, ἢ δι' ἐργασίας. 1ον Ἡ κατάληψις πράγματός τινος ἀδεσπότου εἶναι δικαία, ὅταν ἦναί τις βέβαιος, ὅτι δὲν ὑπάρχει κύριος τοῦ εὑρεθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἢ καταληφθέντος πράγματος. Καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλομεν, ἐὰν εὕρωμέν τι, νὰ ἀναζητήσωμεν πρῶτον τὸν κύριόν του, καὶ μόνον ἐὰν βεβαιωθῶμεν, ὅτι τοιοῦτος δὲν εὑρίσκεται, νὰ λάβωμεν εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁριστικὴν κατοχὴν τὸ εὑρεθὲν πρᾶγμα· ἄλλως κατακρατοῦντες ξένην ἰδιοκτησίαν, εἴμεθα κλέπται. 2ον Αἱ συμφωνίαι ἵνα ὦσιν ἔγκυροι πρέπει νὰ γίνωνται δι' ἀμοιβαίας ἐλευθέρας συγκαταθέσεως, ἄνευ δόλου τινός, περὶ πραγμάτων θεμιτῶν, καὶ περὶ τοιούτων, ἐφ' ὧν ὁ ποιῶν τὴν παραχώρησιν ἔχει πραγματικὴν κυριότητα· ἄλλως αἱ συμφωνίαι εἶναι ἄκυροι καὶ ἀνήθικοι. Δύνανται δὲ αἱ συμφωνίαι νὰ ἦναι ἢ ἀπόλυτοι ἢ ὑπὸ ὅρους. Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν αἱ συμφωνίαι, ὅταν δὲν πληρῶνται οἱ ὅροι, ἢ ὅταν ἐπέλθῃ νέα τις συμφωνία, διαλύουσα τὴν πρώτην, ἢ ὅταν τὸ ὑπὲρ οὗ ἡ συμφωνία μέρος παραιτῆται ἑκουσίως τοῦ δικαιώματός του, ἢ τέλος ὅταν ἡ ἐκτέλεσις τῶν συμπεφωνημένων ἦναι ἀδύνατος. 3ον Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ ἰσχύωσιν οἱ ἀκόλουθοι ἠθικοὶ κανόνες· ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἐξευτελιστική, διότι πρέπει νὰ διασώζῃ τις τὴν ἀξιοπρέπειάν του· δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀνήθικος, μηδὲ ἀνηθίκως νὰ γίνηται, διότι ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς πρέπει πᾶν συμφέρον νὰ θυσιάζηται· καὶ νὰ μὴ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις ἡμῶν, διότι ὁ σκοπὸς τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ συντήρησις ἡμῶν.

§ 38.

Πόσον σπουδαῖον καὶ ἱερὸν εἶναι τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου;

Τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου εἶναι σπουδαιότατον καὶ ἱερώτατον. Διότι ἄνευ τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ ἀδύνατος ἡ συντήρησις καὶ ἀνάπτυξίς του, ἐν γένει ἡ ἐκπλήρωσις ἐν τῷ κό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σμῳ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου στηρίζεται καὶ πᾶσα ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐημερία τῆς κοινωνίας· διότι ὅταν δὲν ἦναί τις ἀσφαλὴς περὶ τοῦ ὅτι θέλει κατέχει ὡς ἰδιοκτησίαν του πᾶν ὅ,τι νομίμως ἤθελεν ἀποκτήσει, τίς ἤθελεν ἐργάζεσθαι, πῶς δὲ τότε ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθῶσιν αἱ ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι, ἡ βιομηχανία, τὸ ἐμπόριον, ἡ γεωργία καὶ πᾶν ὅ,τι ἐν γένει συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξημερώσῃ, ἐξευγενίσῃ καὶ ἐξωραΐσῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον; Καὶ ἡ ἱστορία δὲ ἀποδεικνύει, ὅτι μόνον ὅπου τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας ἦτο σεβαστόν, ἤκμασεν ὁ πολιτισμός, ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι. Ἡ Γραφὴ ἀπαγορεύει τὴν προσβολὴν τῆς περιουσίας τοῦ ἄλλου ἢ τὴν κλοπὴν ῥητῶς διὰ τῆς ὀγδόης ἐντολῆς «Οὐ κλέψεις». Πρέπει λοιπὸν νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, καὶ δή, 1ον νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν αὐτὴν ἢ βλάπτωμεν ἢ διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τοῦ δόλου. 2ον νὰ ἀποδίδωμεν ἑκάστῳ ὅ,τι ἀνήκει αὐτῷ· 3ον νὰ προφυλάττωμεν τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, ὅταν δυνάμεθα, ἀπὸ πάσης βλάβης, καὶ 4ον νὰ ὑποστηρίζωμεν αὐτόν, δοθείσης περιστάσεως, ἐν τῇ κατοχῇ καὶ αὐξήσει τῆς ἰδιοκτησίας του.

§ 39.

Τίνα τὰ ἀντικείμενα τῷ καθήκοντι τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον;

Εἰς τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἀντίκεινται τὰ ἑξῆς. 1ον Ἡ κλοπὴ καὶ ἡ ἁρπαγὴ ἢ ληστεία. Κλοπὴ εἶναι ἡ ἀφαίρεσις πράγματός τινος παρὰ τὴν γνώμην καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ὅταν ἡ ἀφαί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρεσις γίνεται μετὰ βίας, λέγεται ἁρπαγὴ ἢ λῃστεία. Εἰς τὴν κλοπὴν ὠθοῦσι πρὸ πάντων ἡ ὀκνηρία, ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ πλεονεξία, σώζουσι δ' ἀπ' αὐτῆς ἡ φιλεργία, ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια. Ὁ ὀκνηρὸς καὶ ὁ ἄεργος, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἔχων ἀνάγκην τῶν πρὸς συντήρησιν, καταφεύγει εὐκόλως εἰς τὴν κλοπήν. Ὁμοίως ὁ δαπανηρὸν βίον διάγων καὶ ὁ πλεονέκτης εὐκόλως αἰσθάνονται τὸν πειρασμὸν τοῦ σφετερισμοῦ τῆς ξένης περιουσίας. Ὁ φίλεργος τοὐναντίον, ὁ ὀλιγαρκὴς καὶ ἀφιλοκερδὴς δυσκόλως παρασύρεται εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ποριζόμενος ἐντίμως τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἀρκούμενος εἰς ὅσα ἔχει καὶ ἀποστρεφόμενος πᾶν αἰσχρὸν κέρδος. 2ον Ὁ δι' ἀπάτης σφετερισμὸς καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐν γένει. Δι' ἀπάτης σφετερίζεταί τις τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα, ὅταν παρακινῇ πρὸχ. αὐτὸν ἵνα ἐπιχειρήσῃ τι, ἐξ οὗ αὐτὸς ἐλπίζει νὰ ὠφεληθῇ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ παραπειθομένου. Ἐν γένει δὲ πᾶσα παράνομος καὶ ἄδικος ἐπιδίωξις κέρδους, πᾶσα αἰσχροκέρδεια, ἀντίκειται εἰς τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου. Ἡ τοκογλυφία, τὸ νὰ λαμβάνῃ τις τόκους ὑπερμέτρους, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἐπειγούσης ἀνάγκης τοῦ πλησίον, εἶναι τοιαύτη τις αἰσχροκέρδεια. Ἐπίσης τοιαύτη αἰσχροκέρδεια εἶναι τὸ νὰ λαμβάνῃ τις πλειότερον κέρδος τῆς ἀληθοῦς ἀξίας τοῦ πράγματος, ὅπερ δίδει, μεταχειριζόμενος ψευδῆ μέτρα καὶ σταθμά. 3ον Τὸ μὴ ἀποτίνειν τὰ χρέη. Τὰ δανεισθέντα χρήματα ὀφείλομεν εὐσυνειδήτως νὰ ἀποδίδωμεν κατὰ τὴν συμπεφωνημένην προθεσμίαν, διότι ἄλλως κλέπτομεν ξένην περιουσίαν. 4ον Τὸ μὴ ἐργάζεσθαι καὶ ζῆν εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, ἐνῷ δύναται, καὶ ζητῶν νὰ τρέφηται παρὰ τῶν ἄλλων, ζημιοῖ ἀδίκως τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων, καὶ ἀφαιρεῖ τὰ αὐτῷ διδόμενα ἀπὸ τῶν ἀληθῶς ἐνδεῶν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐργάζωνται, εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ ἐλεημοσύνη. Λίαν δικαίως περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Παῦλος· «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β΄ Θεσσαλον. γ΄. 10). 5ον Τέλος ἀντίκειται τῷ καθήκοντι τοῦ σέβεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἡ λαθραία αὐτομισθαποδοσία. Τοιαύτην διαπράττει ὁ λαθραίως λαμβάνων, ὅ,τι ἐδικαιοῦτο μὲν νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ ἄλλου, δὲν λαμβάνει δέ. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο εἶδος κλοπῆς· διότι πᾶν ὅ,τι λαμβάνει τις ἀπὸ τοῦ ἄλλου παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐν ἀγνοίᾳ του εἶναι κλοπή. Ὅστις δὲ νομίζει, ὅτι ἀδικεῖται, δύναται καὶ ὀφείλει νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν νόμιμον ἀρχήν, καὶ δι' αὐτῆς νὰ λάβῃ ὅ,τι δικαιοῦται.

§ 40

Ἀρκεῖ νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἢ τί εἶναι εὐποιΐα καὶ εὐεργεσία;

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἀπαιτεῖ οὐ μόνον νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου ἢ βλάπτωμεν καὶ ἀδικῶμεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐεργετῶμεν καὶ εὐποιῶμεν αὐτόν. Εὐεργεσία εἶναι τὸ βοηθεῖν τοὺς πάσχοντας. Τότε ἡ ἀγάπη εἶναι πλήρης· ἡ ἀρετὴ τοῦ χριστιανοῦ δὲν πρέπει νὰ ἦναι μόνον ἀρνητική, ἀλλὰ καὶ θετική. Ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πολλάκις ὁ Κύριος συνιστᾷ τὸ καθῆκον τοῦτο τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίας. Ἡ παραβολὴ τοῦ Σαμαρείτου καὶ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἔχει (Λουκ. ι΄, 30—37). Ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ κρίσει κατὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Κυρίου δὲν θέλομεν ἐξετασθῇ περὶ τοῦ ἂν ἠδικήσαμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἂν εὐηργετήσαμεν τοὺς πάσχοντας (Ματθ. κε΄, 31). Καὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ αὐτὰ διδάσκουσι. «Θρη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος, λέγει ὁ Ἰάκωβος (β΄, 15) παρὰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὕτη ἐστὶν ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου» (Πρβλ. καὶ Α΄ Ἰωάν. γ΄. 17). Εὐκαιρίαι εἰς τὸ νὰ φανῶμεν εὐεργετικοὶ παρέχονται ἡμῖν καθ' ἑκάστην. Διότι πᾶσα δυστυχία τοῦ πλησίον ἡμῖν γνωστὴ γενομένη, εἶναι τοιαύτη εὐκαιρία πρὸς ἀγαθοεργίαν. Ἰδίως δὲ ὀφείλομεν νὰ συντρέχωμεν τοὺς πάσχοντας, ὅταν ἔκτακτα δυστυχήματα ἐπέρχωνται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἷον πυρκαϊαί, πλήμμυραι, ναυάγια, σεισμοί, λιμοί, ἐπιδημικαὶ νόσοι, ἐπιδρομαὶ λῃστῶν, πειρατῶν καὶ τὰ ὅμοια. Ὡς πρὸς τὴν εὐεργεσίαν πρέπει νὰ τηρῶνται οἱ ἑξῆς κανόνες. 1ον Μέτρον τῆς εὐποιΐας πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ἡ ἀνάγκη τοῦ πλησίον καὶ ἡ ἀξία τῶν εὐεργετουμένων προσώπων. Πρέπει νὰ βοηθῇ τις πρῶτον τοὺς ἔχοντας τὴν μεγαλειτέραν ἀνάγκην καὶ εἶτα τοὺς λοιποὺς, τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους πρῶτον καὶ εἶτα τοὺς ξένους, τοὺς ὠφελίμους εἰς τὴν κοινωνίαν ἢ ὅπως δήποτε εὐεργετήσαντας αὐτὴν καὶ εἶτα τοὺς λοιπούς. 2ον Ἡ εὐεργεσία πρέπει νὰ προβαίνῃ ἐν ἀνάγκῃ μέχρι μεγάλων θυσιῶν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡμῶν. Οὕτως ὅταν ὁ πλησίον εὑρίσκηται ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ καὶ διατρέχῃ προφανῶς ἢ κατὰ τὴν ζωήν του ἢ κατὰ τὴν τιμήν του τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ὀφείλομεν, πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἀπομακρύνοντες, νὰ σπεύδωμεν ἀνυπερθέτως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ μετὰ κινδύνου καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡμῶν. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην, διδάσκει ὁ Κύριος, οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ιε΄, 13). 3ον Ἡ εὐεργεσία πρέπει νὰ γίνηται μετὰ συνέσεως· διότι δὲν πρέπει νὰ βοηθῇ τις ἀναξίους. 4ον Τέλος παρῃτηροῦμεν, ὅτι μόνη ἐκείνη ἡ εὐεργεσία ἔχει ἀξίαν, ἥτις γίνεται ἐκ καθα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρᾶς ἀγάπης, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ πρὸς ἄλλον σκοπόν. Ὁ κανών, ὁ ὁποῖος ὡς πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἰσχύῃ, εἶναι τὸ «Μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου» (Ματθ. ϛ', 2).

§ 41

Πῶς ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν τιμὴν ἢ τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίον;

Πρὸς τῇ ζωῇ καὶ τῇ ἰδιοκτησίᾳ πολυτιμότατον ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶνοι ἡ τιμὴ ἢ τὸ καλὸν ὄνομα. Αἱ παροιμίαι λέγουσιν· «Αἱρετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλοῦτος πολύς» (κβ', 1) Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ ἄνευ τιμῆς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Ἄνευ δὲ αὐτῆς καὶ πᾶσα πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀδύνατος, διότι, ὁποιονδήποτε ἐπάγγελμα καὶ ἂν ἐπαγγέλληταί τις, ἤθελε πάθει ἀνεπανόρθωτον ζημίαν ἐν τῇ ἐξασκήσει αὐτοῦ, ἐὰν ἤθελεν ἀπολέσει τὴν ὑπόληψίν του. Τί εἶναι πδχ. ὁ δυσφημισμένος ἰατρὸς ἢ δικηγόρος, ἢ ἔμπορος; Διὰ ταῦτα ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς σπουδαιότατον καθῆκον νὰ σεβώμεθα τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίον οὐ μόνον μὴ προσβάλλοντες αὐτό, ἀλλὰ καὶ προφυλάττοντες καὶ ὑπερασπίζοντες κατὰ πάσης ἀδίκου προσβολῆς. Τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίον προσβάλλει τις ὅταν διαδίδῃ ὑπονοίας κακὰς περὶ αὐτοῦ, ἢ ἀδίκως κατηγορῇ αὐτὸν δημοσίᾳ καὶ ὑβρίζῃ, ἢ συκοφαντῇ αὐτὸν πλάττων ἀνυπάρκτους κατηγορίας, ἢ ἀδίκως περιφρονῇ ἐνώπιον ἄλλων. Ἡ τοιαύτη δὲ καταλαλιὰ κατὰ τοῦ πλησίον δύναται νὰ ἔχῃ ὡς αἰτίαν ἢ ἔχθραν ἢ τὸ συμφέρον ἢ ἁπλῆν κουφότητα καὶ κλίσιν πρὸς τὸ σπερμολογεῖν. Ἡ χειρίστη καταλαλιὰ εἶναι ἡ ἐξ ἔχθρας, ἔπειτα ἔρχεται ἡ ἐκ συμφέροντος καὶ τελευταία εἶ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναι ἡ ἐκ κουφότητος. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως δύνανται πάντοτε νὰ ἦναι μεγάλα καὶ ἐπιβλαβέστατα εἰς τὸν κατηγορούμενον, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν εἶδος καταλαλιᾶς. Ἡ Γραφὴ καταδικάζει τὴν προσβολὴν τῆς ὑπολήψεως τοῦ πλησίον διὰ τῆς ἐνάτης ἐντολῆς, ἥτις λέγει, «Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.» Ποτὲ λοιπὸν μὴ λέγε τι, τὸ ὁποῖον ἤθελε παραβλάψει τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου· τοὐναντίον λέγε πάντοτε προθύμως ὅ,τι δύναται νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος φαίνεται συνήθως ἐκ τοῦ ὅτι οὐδέποτε κατηγορεῖ τινα, καίπερ γνωρίζων καὶ ἀκούσας πολλὰ κατὰ ἄλλων· σιωπῶν δέ, δεικνύει ὅτι φείδεται τῆς ὑπολήψεως τῶν ἄλλων. Τοὐναντίον ὁ μοχθηρὸς καὶ φαῦλος ἄνθρωπος δεικνύεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ῥοπῆς εἰς τὸ κατηγορεῖν, ἥτις ἐλέγχει κακίαν ψυχῆς. Μόνον τῶν κακῶν ἐκείνων καὶ φαύλων, οἵτινες ἀσυστόλως καὶ ἀναιδῶς καταπατοῦσι καὶ περιυβρίζουσι καὶ θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους καὶ γίνονται διὰ τῶν πράξεών των ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, τὰς πράξεις δυνάμεθα νὰ ἐπιτιμῶμεν πρὸς σωφρονισμὸν αὐτῶν καὶ ἵνα καταστήσωμεν τὴν κοινωνίαν προσεκτικὴν πρὸς αὐτούς. «Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους,» λέγει καὶ ἡ Γραφή (Α΄ Θεσσ. ε΄, 14).

§ 42

Πῶς ὀφείλομεν νὰ συντελῶμεν εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ πλησίον, εἰς τὴν καθοδήγησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κακοῦ;

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἥτις ὑπαγορεύει ἡμῖν τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἐπιβάλλει ἡμῖν καὶ τὸ καθῆκον νὰ συντελῶμεν εἰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ νὰ ἐκπληροῖ ὁ πλησίον ἡμῶν καλῶς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, δηλ. τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ τελειοποίησιν. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται ν' ἀποπλανήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ κακὸν καὶ νὰ διαφθείρῃ αὐτὸν, νὰ πράττωμεν δὲ πᾶν ὅ,τι δύναται καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ νὰ φωτίσῃ καὶ τὴν καρδίαν του νὰ μορφώσῃ. Πρὸς τοῦτο ἐπιβάλλονται ἡμῖν τὰ ἑξῆς καθήκοντα. 1ον Νὰ μὴ διδάσκωμεν αὐτὸν ἐν γνώσει κακόντι ἢ ἐσφαλμένον, δι' οὗ ἠδύνατο καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ νὰ διαστραφῇ καὶ ἡ καρδία του νὰ διαφθαρῇ. 2ον Νὰ μὴ δίδωμεν αὐτῷ διὰ τοῦ βίου ἡμῶν αἰσχρὸν παράδειγμα· διότι καὶ διὰ τούτου φθείρονται οἱ ἄλλοι, πλειότερον μάλιστα ἢ διὰ τοῦ λόγου· διότι οἱ ἄνθρωποι πλειότερον ἀκολουθοῦσι τὰ παραδείγματα ἢ τοὺς λόγους. 3ον Νὰ μὴ συντελῶμεν διὰ τῆς συμπράξεως ἡμῶν εἰς τὸ νὰ ἀποπλανηθῇ ἢ πράξῃ τι κακόν. Διὰ τῆς συμπράξεως ἐνθαρρύνομεν τοὺς ἄλλους ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν κακῶν. Οὐ μόνον δὲ ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀποπλανῶμεν τὸν πλησίον εἰς τὸ κακὸν καθ' οἱονδήποτε τρόπον, ἀλλ' ἔχομεν καθῆκον καὶ διαφθαρέντος αὐτοῦ καὶ περιπεσόντος εἰς τὸ κακὸν νὰ ζητῶμεν, καθ' ὅσον ἡμῖν ἀπόκειται, τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡμῖν καὶ χάριν αὐτῶν τῶν ἀποπεπλανημένων ἢ κακῶν ἀνθρώπων, καὶ χάριν τῶν ἄλλων, διότι τὸ παράδειγμα αὐτῶν ὡς λύμη δύναται νὰ διαδοθῇ καὶ νὰ διαφθείρῃ ἐντελῶς τὴν κοινωνίαν. Εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶν συντελοῦμεν α') διδάσκοντες αὐτοὺς καὶ νουθετοῦντες. Ἡ νουθεσία πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πραότητος καὶ φειδοῦς. Διότι ὅταν μετ' ὀργῆς νουθετῇ τις καὶ ἄνευ φειδοῦς, δεικνύει, ὅτι δὲν κινεῖ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου καθαρὰ πρὸς τὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλησίον ἀγάπη, οὐδὲ ἔχει διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη νουθεσία δύναμιν· διότι μόνον τὰς ἀπὸ καλῆς διαθέσεως νουθεσίας δέχονται οἱ ἄνθρωποι. Σημειωτέον δε ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ νουθετῶμεν πάντας· διότι τοὺς ἀνωτέρους ἡμῶν ἐν γένει, τοὺς γονεῖς ἡμῶν, τοὺς διδασκάλους, τοὺς πρεσβυτέρους δὲν εἶναι ἡμῖν ἐπιτετραμμένον νὰ διδάσκωμεν τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Τοῦτο θὰ ἦτο παράλειψις τοῦ πρὸς αὐτοὺς ὀφειλομένου σεβασμοῦ. Οὐδὲ πάντοτε ὠφελεῖ τὸ νουθετεῖν. Τοῦ τοιούτου καθήκοντος εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι ἰδίως ὅταν ἦναι ἐλπὶς βεβαία, ὅτι ὁ ἀποπλανηθεὶς θέλει ἀφ' ἑαυτοῦ ἐπανέλθει εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ὅταν ἦναι ἡμῖν γνωστὸν, ὅτι οἱ οἰκεῖοι ἢ ἄλλοι ἐπιτετραμμένοι τὴν διόρθωσιν ταύτην ἔλαβον τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα μέτρα, καὶ ὅταν μετὰ βεβαιότητος οὐδεμία διόρθωσις ἐλπίζηται. 6') Διορθοῦμεν τοὺς ἄλλους διὰ τοῦ καλοῦ ἡμῶν παραδείγματος. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ὁδηγοῦνται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν ἄλλων ἢ ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἐν γένει τὸ παράδειγμα ἑλκύει. Ὅταν λοιπὸν οἱ κακοὶ βλέπωσιν ἡμᾶς καλὰ πράττοντας, κινοῦνται καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἀρετήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δύνανται νὰ πράττωσι τὸ ἀγαθὸν καθ' ἁπλῆν ἀπομίμησιν, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν δύναται νὰ ἐγερθῇ ἐν αὐτοῖς καὶ καθαρὰ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀγάπη. Εἰς τὸ δεικνύειν καλὸν παράδειγμα διὰ τοῦ βίου ἡμῶν προτρεπόμεθα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, λέγοντος. «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ.ε',16). Ἂς μὴ νομίσῃ δέ τις ὅτι πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ πράττῃ τι ἔκτακτον. Τὰ συνήθη ἡμῶν καθήκοντα εὐσυνειδήτως ἐκπληροῦντες, δίδομεν τοῖς πᾶσιν ἄριστον παράδειγμα. Δὲν πρέπει μάλιστα ἡ ἀγαθὴ πρᾶ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξις νὰ γίνηται ἐπίτηδες ἁπλῶς καὶ μόνον ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα· διότι τότε δὲν θὰ εἶχεν ἠθικὴν ἀξίαν, ὡς γινομένη πρὸς ἐπίδειξιν ἁπλῶς. Μόνον ὅταν κακή τις συνήθεια ἀπειλῇ νὰ ἐπικρατήσῃ ἔν τινι κοινωνίᾳ, δύναται νὰ γίνῃ ἐπιδεικτική τις διαμαρτύρησις κατ' αὐτῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ἡμῶν, ἐὰν πολλοὶ συμφωνήσωσιν εἰς τοῦτο. Εἰς τὸ χρησιμεύειν διὰ τοῦ ἑαυτῶν βίου ὡς καλὰ παραδείγματα ὑποχρεοῦνται πρὸ πάντων ἐκεῖνοι, οἵτινες εὑρισκόμενοι ἐν ὑψηλῇ κοινωνικῇ περιωπῇ παρατηροῦνται παρὰ πάντων καὶ θεωροῦνται ὡς ὁδηγοὶ τῆς κοινωνίας, οἷον οἱ κληρικοί, οἱ διδάσκαλοι, οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες, οἱ πλούσιοι καὶ ἐν γένει οἱ προέχοντες πολῖται.

§ 43.

Τί εἶναι τὸ καθῆκον τῆς πρὸς τὸν πλησίον εἰλικρινείας καὶ φιλαληθείας :

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ μὴ διαστρέφωμεν τὴν διάνοιαν τῶν ἄλλων ἀπαιτεῖ νὰ προσφερώμεθα πρὸς πάντας εἰλικρινῶς καὶ φιλαλήθως, ἀνυποκρίτως καὶ ἀδόλως μεταδίδοντες καὶ ἐκφράζοντες τοῖς ἄλλοις τὰς ἐσωτερικὰς ἡμῶν σκέψεις καὶ διαθέσεις. Ἡ ἄδολος διάθεσις, ὅταν μὲν δεικνύηται διὰ τῶν λόγων, λέγεται φιλαλήθεια, ὅταν δὲ διὰ πράξεων εἰλικρίνεια. Ἡ ἀνειλικρίνεια καὶ τὸ ψεῦδος δεικνύουσι περιφρόνησιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ κακίαν καὶ ἐχθρικὴν διάθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους, διότι ὁ μὴ σκοπῶν κακόν τι διὰ τὶ θὰ ψευσθῇ ἢ θὰ κρύψῃ τὸ διανόημά του; Διαφθείρουσι δὲ πρῶτον μὲν τὸν ψευδόμενον, διότι ἐθίζουσιν αὐτὸν ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του. ἔπειτα δὲ ζημιοῦσι τοὺς ἄλλους, οἵτινες πειθόμενοι δι' αὐτῶν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δύνανται νὰ προβῶσιν εἰς λόγους ἢ πράξεις, αἵτινες ἤθελον ἐπιφέρει βλάβην αὐτοῖς. Πρὸς τούτοις ἀφαιροῦσι καθόλου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμοιβαίαν πίστιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται πᾶσα σχέσις τῶν ἀνθρώπων μετ' ἀλλήλων. Ὁ Κύριος κατατρίνει ῥητῶς τὸ ψεῦδος, λέγων, «Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναὶ καὶ οὐ οὐ» (Ματθ. ε',37). Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ ὁ Πέτρος, ὅτι «οὐχ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. β' 22). Τὸ ψεῦδος ἀπαγορεύει καὶ ἡ ἐνάτη ἐντολή, λέγουσα «Οὐ ψευδομαρτυρήσεις.» Ποτὲ λοιπὸν δὲν πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ προσφέρηται ἀνειλικρινῶς ἢ ψεύδηται· ἀλλὰ καὶ αἱ πράξεις του καὶ οἱ λόγοι του πρέπει νὰ ἦναι ἄδολος ἔκφρασις τῶν διαθέσεων καὶ διανοημάτων αὐτοῦ. Ἡ προσποίησις καὶ ἡ ἀπάτη πρέπει νὰ ἦναι μακρὰν αὐτοῦ. Εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ φιλαλήθειαν ἀντίθετα εἶναι ἐκτὸς τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀνειλικρινείας καὶ ἡ κολακεία καὶ ἡ κρυψίνοια. Κολακεία εἶναι λόγος ἀπατηλὸς πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ πρὸς ὃν λαλεῖ τις. Ἡ κολακεία εἶναι κακή, διότι οὐ μόνον ἐξευτελίζει τὸν κόλακα εἰς τοιαῦτα ποταπὰ μέσα χάριν συμφέροντος καταφεύγοντα, ἀλλὰ ζημιοῖ καὶ τὸν κολακευόμενον ἀπατῶσα αὐτόν, ἐὰν ἦναι κοῦφος, καὶ πείθουσα αὐτόν, ὅτι ἔχει ἀξίαν, ἧς στερεῖται, καὶ ὅτι δὲν ἔχει ἐλαττώματα, ἅτινα πράγματι κέκτηται, καὶ καθιστῶσα αὐτὸν οὕτως ἀδιόρθωτον. Καὶ ἡ κρυψίνοια, τὸ ἀποκρύπτειν τὰ πάντα καὶ πάντοτε ἀπὸ τῶν ἄλλων, δεικνύει ἐχθρικὴν πρὸς τὸν πλησίον διάθεσιν. Τῆς κρυψινοίας ταύτης διάφορον εἶναι τὸ μὴ λέγειν τι ἢ τὸ κρύπτειν τι πρὸς ἀποφυγὴν ζημίας τοῦ πλησίον ἢ ἐν γένει μετ' ἀθώου σκοποῦ παιδιᾶς χάριν π δ χ.(*). Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀθώου τούτου ψεύδους μόνον ἐν

(*) Ὅτι ἔν τισι περιστάσεσιν ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόκρυψις τῆς ἀληθείας πρὸς ἀποφυγὴν ζημίας τοῦ πλησίον, περὶ τούτου συμφωνοῦσιν ἐκ τῶν ἀρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις, διότι ἄλλως συνειθίζει τις εἰς τὸ ψεύδεσθαι.

§ 44.

Τὶ εἶναι τὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας πηγάζοντα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι γάμος ;

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα καθήκοντα εἶναι καθήκοντα γενικὰ ἢ καθολικὰ παντὸς ἀνθρώπου πρὸς πάντα ἄνθρωπον· Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα εἰδικὰ λεγόμενα καθήκοντα, ἅτινα γεννῶνται ἐξ εἰδικῶν τινων σχέσεων, ἃς ἡμεῖς ἑκουσίως συνάπτομεν, καὶ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ πηγάζουσαι ἐκ τοῦ γάμου, τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ πρῶτον ποιοῦμεν λόγον περὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας γεννωμένων καθηκόντων. Γάμος εἶναι ἡ διὰ βίου ἕνωσις μετ' ἀλλήλων δύο προσώπων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν καὶ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῆς τεκνογονίας. Ὁ πρῶτος σκοπὸς δηλοῦται ἐν τῇ Γραφῇ διὰ τῶν λέξεων, «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον. Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν» (Γεν. β', 18), ὁ δὲ δεύτερος διὰ τῶν λέξεων, «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν»(Γεν.α',28).Μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ εἶναι δυνατὸς ὁ τέλειος γάμος, καὶ διότι μόνον μεταξὺ δύο προσώπων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δύναται νὰ συνδεθῇ στενότατος καὶ ἰσόβιος σύνδεσμος, καὶ διότι καταστρέφεται ἡ εἰρήνη καὶ ἁρμονία τοῦ οἰκιακοῦ βίου διὰ τῆς συνυπάρξεως πολλῶν γυναικῶν καὶ πολ-

χαίων ὁ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί, ἐκ δὲ τῶν ἁγίων πατέρων ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ὠριγένης καὶ ἄλλοι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λῶν κεχωρισμένων οἰκογενειῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἄνδρα, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν ταῖς μωαμεθανικαῖς οἰκογενείαις. Ἡ Γραφὴ μόνον τὴν μονογαμίαν θεωρεῖ ὡς τὸν νόμιμον καὶ κατὰ Θεὸν γάμον (Γεν. α'). Ἡ φύσις αὐτὴ τοῦ γάμου ἀπαιτεῖ ἐ λ ε υ θ έ ρ α ν σ υ γ κ α τ ά θ ε σ ι ν παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ τὸ ἰ σ ό β ι ο ν αὐτοῦ. Ὁ συναπτόμενος εἰς γάμου κοινωνίαν ἐννοεῖ καὶ σκοπεῖ βεβαίως νὰ συνδεθῇ ἰσοβίως μετὰ τοῦ ἄλλου προσώπου, οὐχὶ δὲ νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ πρόσκαιρόν τινα σύνδεσμον. Διὰ τοῦτο χ ω ρ ι σ μ ὸ ς γάμου δὲν πρέπει νὰ γίνηται εἰμὴ διὰ σ π ο υ δ α ι ο τ ά τ η ν α ἰ τ ί α ν, δι' ἣν ἡ συμβίωσις εἶναι πλέον ἀδύνατος. Τοιαύτη αἰτία εἶναι κυρίως ἡ ἀπιστία ἑνὸς μέρους. Ἄλλως «ὃ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω» (Ματθ. ιθ' 6, 9).

Σημ. 1. Ἐπειδὴ μόνον ἐν τῷ νομίμῳ γάμῳ ἐκτελεῖται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, διὰ τοῦτο πᾶσα σχέσις τοιαύτης φύσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐκτὸς τοῦ γάμου εἶναι παράνομος καὶ ἀνήθικος, ἀπαγορευομένη ὑπὸ τῆς Ζ' ἐντολῆς. Ἡ γυνὴ πρὸ πάντων καταστρέφεται ἐκ τοιούτων σχέσεων. Τιμιότης διὰ τοῦτο, σωφροσύνη καὶ σεμνότης πρέπει νὰ κοσμῶσι πάντα χριστιανόν, ἰδίως δὲ τὴν γυναῖκα. Ἡ σεμνότης δεικνύεται καὶ ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ καὶ ἐν τῷ γέλωτι καὶ ἐν τῷ βήματι καὶ ἐν ταῖς κινήσεσι τοῦ σώματος. Περὶ πάντα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται τὸ ἁπλοῦν, σεμνὸν καὶ κόσμιον.

Σημ. 2. Τοῦ καθήκοντος τοῦ συνάψαι γάμον ἀπαλλάσσεταί τις, ὅταν πάσχῃ, ὅταν δὲν ἔχῃ ἐπαρκῆ μέσα πρὸς συντήρησιν οἴκου ἢ ὅταν θέλῃ νὰ ἀφιερωθῇ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἀμερίστως εἰς ὑψηλόν τινα σκοπόν. Ὀφείλει ὅμως ὁ τοιοῦτος τελείαν ἁγνότητα νὰ τηρῇ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του.

§ 45.

Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων;

Ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ γάμου ἐπιβάλλει εἰς τοὺς συζύγους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τὰ μέλη ἐν γένει τῆς οἰκογενείας ὡρισμένα τινὰ καθήκοντα. Καὶ δὴ ἐν πρώτοις εἰς τοὺς συζύγους ἐπιβάλλονται τὰ ἑξῆς καθήκοντα· α΄) Ἀμοιβαία πίστις. Τὴν διάρρηξιν καὶ παράβασιν τῆς πίστεως ταύτης ἀπαγορεύει ῥητῶς ἡ ἑβδόμη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Καὶ ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἀμοιβαίας πίστεως εἶναι χαλάρωσις τοῦ δεσμοῦ, ὅστις πρέπει νὰ συνδέῃ τοὺς δύο συζύγους. Καθῆκον λοιπὸν ἱερώτατον ἔχουσιν οἱ σύζυγοι, οὐ μόνον πράγματι νὰ μὴ παραβαίνωσι τὴν πίστιν ταύτην, ἀλλὰ νὰ ἀποφεύγωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόνοιαν τῆς παραβάσεως αὐτῆς, β΄) Δεύτερον ἀμοιβαῖον καθῆκον εἶναι ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη. Ἄνευ αὐτῆς ὁ γάμος δὲν εἶναι ὅ,τι πρέπει νὰ ἦναι, ἕνωσις ἐγκάρδιος δύο προσώπων πρὸς ἰσόβιον ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Οἱ διχονοοῦντες σύζυγοι οὐ μόνον δὲν παρέχουσιν ἀλλήλοις ἀδελφικὴν βοήθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ὁ μὲν τῷ δὲ ἀφορμὴ δυσχερειῶν καὶ λύπης. Ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους στερεοῦται διὰ τῆς ἡπιότητος, φιλοφροσύνης, ὑπομονῆς, εἰλικρινείας καὶ χρηστότητος, διαλύεται δὲ τοὐναντίον διὰ τῆς σκαιότητος, ἰσχυρογνωμοσύνης, ὑποκρισίας καὶ κρυψινοίας. Ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη φαίνεται ἰδίως ἐν ταῖς δυστυχίαις. Ἡ ἐν τοιαύταις δειναῖς περιστάσεσιν ἀμοιβαία ἐγκατάλειψις εἶναι προδοσία ἱερωτάτου καθήκοντος. γ΄) Τρίτον ἀμοιβαῖον καθῆκον τῶν συζύγων εἶναι νὰ βοηθῶσιν ἀλλήλους ἐν ταῖς φροντίσι περὶ τῶν κοινῶν τοῦ οἴκου ἀναγκῶν καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ μορφώσει τῶν τέκνων.

Τοῦ ἀνδρὸς δὲ εἰδικώτερα καθήκοντα εἶναι 1) νὰ διευθύνῃ ὡς κεφαλὴ τοῦ οἴκου τοῦτον ὡς δεῖ, νὰ προασπίζῃ αὐτόν, προφυλάττων ἀπὸ παντὸς κινδύνου καὶ βλάβης τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ νὰ διατηρῇ αὐτὸν φι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λοπόνως φροντίζων διὰ τῆς ἐργασίας του νὰ παρέχῃ τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ προάγῃ ἐν γένει τὴν οἰκιακὴν εὐημερίαν. Πρὸς τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἐν τῷ οἴκῳ ἐπροικίσθη ὁ ἀνὴρ ὑπὸ τῆς φύσεως μετὰ μεγαλητέρας ἰσχύος. Ἀνήρ, ὅστις ἕνεκα ὀκνηρίας καὶ ἀχρειότητος δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίζῃ τὸν οἶκόν του ἢ δὲν διευθύνει αὐτόν, ἀλλὰ διευθύνεται ἢ τρέφεται παρὰ τῆς γυναικός του ἢ τῶν τέκνων του, ἀποβάλλει τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἀξίωμα, τὴν αὐτῷ ἐμπρέπουσαν θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Δεδικαιολογημένη εἶναι ἡ ἀνικανότης τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸ διευθύνειν, ὑπερασπίζειν καὶ συντηρεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον μόνον ὅταν προέλθῃ ἐκ νόσου ἢ ἄλλης τινὸς ἀπρόπτου καὶ ἀναποφεύκτου αἰτίας. 2) Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα πρέπει ὁ ἀνὴρ νὰ προσφέρηται ὡς πρὸς σύντροφον καὶ βοηθὸν τοῦ βίου του, οὐχὶ δὲ ὡς πρὸς δούλην. Δὲν πρέπει καταχρώμενος τῆς μεγαλειτέρας ἰσχύος καὶ ἐξουσίας του, διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ φόβου νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτῇ τὴν θέλησίν του, ἀλλὰ μετὰ πραότητος καὶ φιλοφροσύνης δέον νὰ σπουδάζῃ νὰ πείσῃ αὐτὴν ὡς φυσικὸν σύμβουλόν του. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ὑμῶν», λέγει ἡ Γραφὴ (Κολοσσ. γ΄, 19). Καὶ ἀλλαχοῦ· «Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες ταῖς ἰδίαις γυναιξὶ κατὰ γνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν» (Α΄ Πέτρ. γ΄, 7). Ἡ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς καταπίεσις καὶ περιφρόνησις τῆς γυναικὸς εἶναι ἔνδειξις βαρβαρότητος ἀντιβαινούσης εἰς τὰς περὶ γυναικὸς καὶ γάμου ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ ἐθνικοὶ (καὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νῦν) ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων θέτουσι τὴν γυναῖκα ἐν λίαν ταπεινῇ θέσει· παρ' αὐτοῖς εἶναι σχεδὸν ἡ πρώτη δούλη. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τοὐναντίον ἀνύψωσε τὴν γυναῖκα εἰς βοηθὸν καὶ σύντροφον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐθεώρησεν ὡς ὅμοιον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλάσμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἴσον κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν (Γαλ. γ', 28). Ἐντεῦθεν ἡ τιμὴ ἡ ἀποδιδομένη αὐτῇ παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς καὶ ἡ φροντὶς ἡ παρ' αὐτῶν λαμβανομένη περὶ τῆς μορφώσεως αὐτῆς. Μόνον παρὰ τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς εὑρίσκομεν διὰ τοῦτο παρθεναγωγεῖα ἄξια τοῦ ὀνόματος τούτου.

Τῆς δὲ γυναικὸς τὰ ἰδιαίτερα καθήκοντα εἶναι πρῶτον νὰ σέβηται τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν ὡς κεφαλὴν τοῦ οἴκου, μηδέποτε ἀποτόμως ἀντιλέγουσα ἢ ἰσχυρογνωμόνως ἐναντιουμένη αὐτῷ. Ἄλλως αἴρεται ἡ ἁρμονία ἡ μεταξὺ τῶν συζύγων. Εἰς τὴν γυναῖκα οὐ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα ἀνήκει νὰ συμμετέχῃ τῆς διευθύνσεως τῶν τοῦ οἴκου συμφερόντων. Ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ αὕτη πρέπει νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε νὰ μὴ προσβάλληται τὸ ἀνδρικὸν ἀξίωμα. Ὁ ἀνὴρ πάντοτε μένει ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας, εἰς ὃν ὀφείλεται ὑπακοή. Διὰ τοῦτο ἡ γυνὴ ὀφείλει πάντοτε ἐνδίδουσα καὶ μειλιχίως προσφερομένη νὰ παρέχῃ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς τὴν συνδρομήν της ἐν πᾶσι, χωρὶς νὰ φανῇ ποτε καὶ μακρόθεν, ὅτι θέλει νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ τὴν θέλησίν της. Δεύτερον ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, τὴν ἀγάπην ταύτην δεικνύουσα αὐτῷ φροντίζουσα νὰ μὴ παρέχῃ αὐτῷ μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν δυσαρεσκείας, τοὐναντίον δὲ καθιστῶσα τὸν βίον αὐτοῦ τερπνόν. Ἡ γυνὴ διὰ τῆς ἀγάπης ταύτης, πρὸς ἣν εἶναι ἐκ φύσεως μᾶλλον τοῦ ἀνδρὸς πεπλασμένη ὡς ὑπερέχουσα αὐτοῦ κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος ἢ τὴν εὐαισθησίαν τῆς καρδίας, δύναται (καὶ ὀφείλει νὰ πράττῃ τοῦτο) νὰ ἡδύνῃ τὰς δυσαρεσκείας αὐτοῦ, ἃς γεννῶσιν αὐτῷ αἱ καθημεριναὶ φροντίδες ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ οἴκου, γινομένη ἀληθὴς σύντροφος καὶ βοηθὸς τοῦ ἀνδρός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τρίτον ὀφείλει ἡ γυνή, καθὼς ὁ ἀνὴρ ἔχει ἰδίως τὴν φροντίδα τῶν ἔξω τῆς οἰκίας ὑποθέσεων, νὰ φροντίζῃ αὐτὴ περὶ τῶν ἔσω τῆς οἰκίας, πρὸ πάντων δὲ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Οὐδέποτε πρέπει ἡ γυνὴ νὰ λησμονῇ, ὅτι ὁ κύριος κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτῆς εἶναι ὁ οἶκός της καὶ ἡ σπουδαιοτάτη ἐνασχόλησις τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ μάλιστα ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων. Ἡ γυνὴ ἐκείνη παραγνωρίζει τὸν κύριον προορισμόν της, ἥτις παραμέλοῦσα τὰ τοῦ οἴκου ἀσχολεῖται εἰς πράγματα ξένα αὐτῆ, ἢ ἀναμιγνύεται εἰς τὰ τοῦ ἀνδρὸς καθήκοντα, ἢ εἶναι παραδεδομένη εἰς τὰς διασκεδάσεις της. (Εἰκόνα ἐναρέτου γυναικὸς ὅρα ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ Παροιμ. λ').

Σημ. Ἡ διαφορὰ τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς ὑποδεικνύει αὐτοῖς διάφορον προορισμὸν καὶ διάφορα ἔργα. Ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ εἶναι μὲν ἴσης ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἀλλ' ἡ φύσις ἔπλασεν αὐτοὺς πρὸς διάφορα ἔργα, τὸν ἄνδρα διὰ τὸν δημόσιον βίον καὶ δὰ τὰ ἐπιπονώτερα ἔργα, τὴν γυναῖκα διὰ τὸν οἶκον καὶ τὰ ἀπαλώτερα ἔργα. Ὁ ἀνὴρ προωρίσθη νὰ γίνῃ πολιτικὸς, στρατιώτης, ἐπιστήμων, ἔμπορος, τεχνίτης, γεωργός. Ἡ γυνὴ κυρίως σύζυγος καὶ μήτηρ. Διὰ τοῦτο εἰς ἐκεῖνον ἔδωκε ῥώμην, θάρρος, θεωρητικὸν νοῦν, πνεῦμα ἐπιχειρηματικὸν, εἰς δὲ τὴν γυναῖκα τρυφερότητα αἰσθημάτων, καρδίαν πλήρη φίλτρου καὶ στοργῆς, βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα, φιλανθρωπίαν. Ἡ γυνὴ παρεκτρέπεται τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς προορισμοῦ ζητοῦσα νὰ ἐπαγγέλληται ἔργα ἀνδρικά. Ἐὰν ἡ γυνὴ ἀναγκασθῇ νὰ ἐπαγγελθῇ βιοποριστικὸν ἔργον, πρέπει τοῦτο νὰ συμφωνῇ μὲ τὴν γυναικείαν ἰδιοφυΐαν καὶ νὰ μὴ ἐκθέτῃ αὐτὴν εἰς τὸν δημόσιον θορυβώδη βίον. Κατάλληλα γυναικεῖα ἔργα εἶναι τὰ τῆς ὑπηρετρίας, τροφοῦ, ῥαπτρίας, οἰκονόμου, παιδαγωγοῦ, διδασκαλίσσης, διδασκάλου τῆς ζωγραφικῆς καὶ μουσικῆς πρὸς κόρας. Τὸ ἔργον τῆς ἠθοποιοῦ ἢ ἀοιδοῦ δὲν εἶνσι μὲν καθ' ἑαυτὸ κακὸν, περικλείει ὅμως πολλοὺς κινδύνους διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικός. Ἡ γυναικεία ἀρετὴ σώζεται ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ, εἶναι ἄνθος χρῆζον τῆς σκιᾶς τοῦ οἴκου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 46

Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα καὶ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς;

Τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα καθῆκον εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτὰ καὶ ἡ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν φροντίς. Δώσαντες αὐτοῖς τὴν ὕπαρξιν, ὀφείλουσι νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἀληθῆ εὐεργεσίαν, καλῶς ἀνατρέφοντες αὐτά. «Ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου,» λέγει ἡ Γραφὴ (Ἐφεσ. ϛ΄, 4). Εἰς τὴν περὶ τῶν τέκνων φροντίδα ὁδηγούμεθα καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἡ στοργὴ πρὸς τὰ τέκνα εἶναι ἔμφυτος. Πρὸ πάντων ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ, ὅταν τὰ τέκνα ἔχωσι μεγίστην ἀνάγκην τῆς τῶν γονέων περιποιήσεως, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ μεριμνῶσι περὶ αὐτῶν. Ἡ δὲ ἀνατροφὴ δὲν πρέπει νὰ σκοπῇ μόνον τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ νὰ ἐκτείνηται καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας αὐτῶν. Ἰδίως ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς νὰ ἐμπνέωσιν ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας εἰς τὰ τέκνα τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἠθικὴν, τὸ σέβας πρὸς τὸν Θεὸν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν πόθον ἐν γένει πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν, εὐγενὲς, ὑψηλὸν καὶ γενναῖον. Ὅταν ἀπὸ τῆς μικρᾶς ταύτης ἡλικίας, ὅτε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι εὔπλαστος, ὁδηγηθῇ τις εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγαπήσῃ ταύτην, εὐκολώτερον ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ του θὰ βαδίσῃ τὴν ὁδὸν ταύτης. Ἡ μήτηρ πρὸ πάντων, παρ' ᾗ μένει ὁ παῖς τὸν πλειότερον χρόνον, ἔχει τὸ μέγιστον καὶ σπουδαιότατον μέρος ἐν τῇ ἀνατροφῇ ταύτῃ τῶν τέκνων. Τὰ δὲ τέκνα ὀφείλουσι πρῶτον νὰ σέβωνται τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γονεῖς των, μηδὲν λέγοντα ἢ πράττοντα, τὸ ὁποῖον ἤθελε δείξει ἔλλειψιν τοῦ σεβασμοῦ τούτου. Οἱ γονεῖς ἡμῶν εἶναι ἀνώτεροι ἡμῶν κατὰ τὰ φῶτα, κατὰ τὴν πεῖραν, κατὰ τὴν ἀξίαν ἐν γένει. Μὴ τιμῶντες αὐτοὺς, δεικνύομεν, ὅτι δὲν τιμῶμεν τὰ φῶτα, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀξίαν. «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου,» λέγει ἡ πέμπτη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς λαοῖς ἐθεωρήθη πάντοτε μεγίστη μὲν ἀρετὴ ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς εὐσέβεια, μέγιστον δὲ ἔγκλημα ἡ πρὸς αὐτοὺς ἀσέβεια!(*) Δεύτερον ὀφείλουσι τὰ τέκνα τοῖς ἑαυτῶν γονεῦσιν ὑπακοήν. Οἱ γονεῖς τρυφερῶς ἡμᾶς ἀγαπῶντες γνωρίζουσι κάλλιον ἡμῶν καὶ παντὸς ἄλλου τὸ ἀληθὲς ἡμῶν συμφέρον. Ἡ πεποίθησις αὕτη πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν τελείαν πρὸς αὐτοὺς ὑπακοήν. Καὶ ἡ Γραφὴ λέγει· «Τὰ τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ» (Κολασσ. γ',20). Τρίτον ὀφείλουσι τὰ τέκνα πρὸς τοὺς γονεῖς ἀγάπην. Ἡ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη ἐκείνων πρέπει νὰ ἐγείρῃ καὶ ἐν ἡμῖν ἀγάπην πρὸς ἐκείνους. Καὶ τίς ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τῶν γονέων ἡμῶν; Δεικνύομεν δὲ τὴν ἀγάπην ταύτην, ἐὰν μὴ πράττωμεν ὅ,τι ἤθελε δυσαρεστήσει αὐτοὺς, ἐκτελῶμεν δὲ ὅ,τι γνωρίζομεν, ὅτι ἤθελεν ἀρέσει αὐτοῖς. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς υἱικὴ ἀγάπη. Τέταρτον τέλος καθῆκον τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς αὐτούς. Οἱ γονεῖς εἶναι οἱ μέγιστοι ἡμῶν μετὰ Θεὸν εὐεργέται. Αἱ φροντίδες, οἱ κόποι καὶ μόχθοι, αἱ λύπαι καὶ πάντα ἐν γένει, ὅσα ὑποφέρουσιν, ἵνα ἀναθρέψωσιν ἡμᾶς ἐν τῇ παιδικῇ

(*) Κλέοβις καὶ Βίτων παρ' Ἡροδότῳ Παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις αὐστηρότατα ἐτιμωροῦντο οἱ μὴ ἐκτρέφοντες τοὺς γονεῖς των υἱοί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡλικίᾳ, δὲν δύνανται νὰ ἀριθμηθῶσιν. Αἱ εὐεργεσίαι των καθόλου εἶναι ἄπειροι. Τὰς εὐεργεσίας δὲ ταύτας οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῶμεν, πάντοτε δὲ ὀφείλομεν νὰ εὐγνωμονῶμεν αὐτοῖς δι' αὐτάς. Τὴν εὐγνωμοσύνην δὲ ταύτην ὀφείλομεν νὰ δεικνύωμεν τοῖς γονεῦσιν ἡμῶν πάντοτε μὲν, ἰδίως δὲ, ὅταν ἐκ τοῦ γήρατος πάσχωσιν ἢ ἔχωσι καθόλου ἀνάγκην ἡμῶν. Τὸ γηροκομεῖν τοὺς γονεῖς ἱερώτατον ἐνομίσθη πάντοτε καθῆκον παρὰ πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Σημ. (1) *Καὶ οἱ ἀδελφοὶ* ἔχουσι καθήκοντα πρὸς ἀλλήλους νὰ ἀγαπῶσιν ἀλλήλους, νὰ συγχωρῶσι τὰ σφάλματα ἀλλήλων καὶ νὰ ὑποστηρίζωσιν ἀλλήλους, ὡς τέκνα τῶν αὐτῶν γονέων καὶ τοῦ αὐτοῦ αἵματος, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὡς φέροντες τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ἀνατραφέντες καὶ ζήσαντες ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ. Οἱ ἀδελφοὶ ἰδίως πρέπει νὰ μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν καὶ ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ πατρὸς νὰ λαμβάνωσιν αὐτὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν των ἀντ' αὐτοῦ.

Σημ. (2) Σέβας καὶ τιμὴ ὀφείλεται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες, ὡς οἱ γονεῖς ἡμῶν φροντίζουσι περὶ τῆς μορφώσεως ἡμῶν, οἷοι εἶναι οἱ *διδάσκαλοι* καὶ οἱ *κηδεμόνες* ἡμῶν. καὶ πρὸς τοὺς *γέροντας* ἐν γένει, οἵτινες ὑπηρέτησαν τὴν κοινωνίαν καὶ ἀπέκτησαν πεῖραν καὶ σύνεσιν.

§ 47

Τίνα εἶναι τὰ μεταξὺ οἰκοδεσποτῶν καὶ ὑπηρετῶν καθήκοντα;

Εἰς τὴν οἰκίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ ὑπηρέται ἢ οἰκέται, οἵτινες ἐπὶ μισθῷ ἀναλαμβάνουσι νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν αὐτῷ. Ὅπως ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκοδεσποτῶν αὐτῶν ἰσχύωσι δικαιοσύνη καὶ φιλανθρωπία ἢ αἱ ὑπαγορεύσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς ἀγάπης, πρέπει νὰ ἐκπληρῶνται

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ ἑξῆς καθήκοντα. Οἱ οἰκοδεσπόται ὀφείλουσι 1) νὰ μισθοδοτῶσι τοὺς ὑπηρέτας ἀναλόγως τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐργασίας των. Θὰ ἦτο ἄδικον νὰ ἀπαιτῶμεν βαρυτάτας ἐργασίας ἀντὶ εὐτελεστάτης ἀντιμισθίας· 2) νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὰς συμφωνίας αὐτῶν. Ἐναντίον παντὸς δικαίου πράττει ἐκεῖνος, ὅστις στερεῖ τὸν ὑπηρέτην τοῦ μισθοῦ ἢ δίδει αὐτῷ ὀλιγώτερον τοῦ συμπεφωνημένου. «Ἰδού, λέγει ἡ Γραφή, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν κράζει, καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν» (Ἰακωβου ε', 4).3) νὰ μὴ ἐπιβάλλωσιν αὐτοῖς ἐργασίαν ἀντικειμένην εἰς τὴν ἠθικὴν ἢ ἐξευτελιστικὴν καὶ ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν. Ὄχι δὲ μόνον δὲν πρέπει νὰ θέτωσιν εἰς κίνδυνον τὴν ἠθικὴν αὐτῶν, ἀλλ' ὀφείλουσι καὶ νὰ προφυλάττωσιν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς τοιούτου κινδύνου, ὡς τόπον γονέων σχεδὸν ἐπέχοντες πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο πρέπει οἱ οἰκοδεσπόται νὰ ὁδηγῶσι τοὺς ἑαυτῶν ὑπηρέτας εἰς τὸ ἀγαθὸν, καὶ νὰ φροντίζωσιν, ὥστε οὗτοι νὰ ἐκπληρῶσι τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Ἐν γένει δὲ ποτὲ δὲν πρέπει οἱ οἰκοδεσπόται νὰ λησμονῶσιν, ὅτι οἱ ὑπηρέται εἶναι ἄνθρωποι, ἐν οἷς πρέπει νὰ σέβηταί τις τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν· 4') νὰ μὴ ἐπιβάλλωσι τοῖς ὑπηρέταις ἐργασίας, αἵτινες ἠδυναντο νὰ θέτωσιν εἰς κίνδυνον τὴν ὑγείαν ἢ τὴν ζωήν των. Τοῦτο θὰ ἦτο ἔλλειψις τῆς πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀνθρώπους ὀφειλομένης ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας·5) Ἐν γένει ὀφείλουσι νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ὑπηρέτας φιλοφρόνως, ὅπως ἁρμόζει νὰ προσφέρηταί τις πρὸς πάντα ἐν γένει ἄνθρωπον, μὴ λησμονοῦντες, ὅτι οἱ ὑπηρέται δὲν εἶναι ἀνδράποδα ἢ δοῦλοι, δηλ. κτήματα τῶν κυρίων αὐτῶν, ἀλλ'

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, ἑκουσίως ἐπὶ μισθῷ ἀναλαμβάνοντες ὑπηρεσίαν τινά. Ἡ δουλεία, ἥτις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατεδίκαζε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς κτηνώδη κατάστασιν, ἀρνουμένη αὐτῷ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, καὶ ἥτις καὶ σήμερον ἔτι διασώζεται παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς λαοῖς, προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, κατὰ μικρὸν ἐξέλιπε τελείως ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Τὸ εὐαγγέλιον κηρύξαν πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἀδελφοὺς καὶ τὴν πρὸς πάντας ἀγάπην ὕψιστον καθήκον, ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τῆς δουλείας. Ὁ Παῦλος λέγει ῥητῶς, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ «οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος» (*). Μόνον τοιαύτη, οἵα διὰ τῶν ἀνωτέρω ὁρίζεται, μεταχείρισις τῶν ὑπηρετῶν εἶναι δικαία καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν. «Οἱ κύριοι, λέγει ἡ Γραφή, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε» (Κολασσ. δ', 1). Οἱ δὲ ὑπηρέται ὀφείλουσι πρὸς τοὺς οἰκοδεσπότας πρῶτον σέβας, ὡς ὑπερέχοντας κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν. Δεύτερον πρόθυμον ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῶν· δὲν πρέπει δηλ. νὰ ὑπηρετῶσι χάριν τοῦ μισθοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης κινούμενοι πρὸς ἐκείνους, μεθ' ὧν συζῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ καὶ παρ' ὧν ἔχουσι τοσαῦτα εὐεργετήματα. Τρίτον χρηστότητα καὶ πίστιν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ. Δὲν πρέπει δηλ. μήτε νὰ λέγωσι μήτε νὰ πράττωσί τι, τὸ ὁποῖον νὰ δεικνύῃ δολιότητα πρὸς τοὺς οἰκοδεσπότας, νὰ μὴ κοινοποιῶσι τοῖς ἄλλοις τὰ ἰδιαίτερα τοῦ οἴκου, ὅσα εἶναι ἀνάγκη νὰ μένωσι μυστικά, καὶ μὴ νοσφίζωνται ἐκ τῶν τοῖς οἰκοδεσπόταις ἀνηκόντων πραγμάτων. Τοῖς ὑπηρέταις παραγγέλλει ἡ Γραφή· «Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, εὐαρέστους εἶναι, μὴ

(*) Πράβλ. καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Φιλήμονα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν» (Τίτ. 6', 9).

§ 48

Τίνα τὰ ἐκ τῆς πολιτείας γεννώμενα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι πολιτεία;

Καθὼς ἐκ τῆς οἰκογενείας οὕτω γεννῶνται καὶ ἐκ τῆς πολιτείας ἰδιαίτερά τινα καθήκοντα. Πολιτεία ἢ κράτος εἶναι ἡ ὑπὸ κοινοὺς νόμους ἕνωσις τῶν ἀνθρώπων ἡ σκοποῦσα α) τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ 6') τὴν διὰ κοινῆς συμπράξεως προαγωγὴν ἐν γένει τῶν κοινῶν πνευματικῶν τε καὶ ὑλικῶν συμφερόντων. Ἡ ἕνωσις αὕτη δὲν εἶναι αὐθαίρετος· εἰς αὐτὴν ὁδηγούμεθα ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος δηλ. ἐπλάσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ζῇ ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ. Αὕτη εἶναι ἡ φυσική του κατάστασις, οὐχὶ δὲ ἡ ἐν τῇ ἀγριότητι, ὅπως τινὲς ἐσφαλμένως ἐδόξασαν (*). Ἂν ἦτο ἡ ἀγρία ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἐν αὐτῇ θὰ ἐτελειοποιεῖτο οὗτος, ἐνῷ τοὐναντίον συμβαίνει· διότι ὁ ἐν τῇ πολιτείᾳ βίος τελειοποιεῖ καὶ ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον. Πρὸς ταύτην λοιπὸν προωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πλάστου ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἐξουσία κατὰ ταῦτα ἡ ἐν ὀνόματι τῶν νόμων ἐνεργοῦσα δὲν εἶναι αὐθαίρετός τις ἐπινόησις ἢ σφετερισμός, ἀλλὰ πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς πολιτείας. Οἱ νόμοι ἀπαιτοῦσι τὴν ἐξουσίαν. Οἱ νόμοι εἶναι οἱ συγκρατοῦντες τὴν πολιτείαν δεσμοί. Πρὸς ὁρισμὸν, τήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τούτων ἡ πολιτεία

(*) Ρουσώ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔχει ἀνάγκην ἀρχῶν ἢ ἐξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς, ἥτις ὁρίζει αὐτοὺς, τῆς δικαστικῆς, ἥτις κρίνει κατ' αὐτοὺς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, ἥτις ἐφαρμόζει αὐτούς. Κατὰ ταῦτα οἱ ἄρχοντες, οἱ ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἐκλεγόμενοι καὶ ὁριζόμενοι πρὸς διαχείρισιν τῶν ἐξουσιῶν ἢ ἀρχῶν τούτων, δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς νομοθέτας, εἰς δικαστὰς καὶ εἰς ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, ὧν προΐσταται ὁ βασιλεὺς ἐν ταῖς βασιλευομέναις πολιτείαις, εἷς πρόεδρος δὲ ἐν ταῖς δημοκρατουμέναις. Τὰ λοιπὰ μέλη τῆς πολιτείας εἶναι οἱ ἁπλοῖ πολῖται. Ἡ πολιτεία, εἰς ἣν ἐγεννήθησαν οἱ πατέρες καὶ προπάτορες ἡμῶν καλεῖται καὶ πατρίς.

§ 49

Τίνα τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων ἢ τῶν πολιτῶν;

Ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς ἀγάπης ἐπιβάλλει συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας εἰς τοὺς ἄρχοντας, δηλ. τοὺς νομοθέτας, δικαστὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, ὡρισμένα καθήκοντα. Τὰ καθήκοντα τῶν νομοθετῶν εἶναι 1) νὰ νομοθετῶσι νόμους δικαίους. Ὅταν οἱ νόμοι ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν ὠφέλειαν μιᾶς μόνον τάξεως ἀνθρώπων, ἢ ἐν γένει ἤθελον μόνον τοὺς μὲν ὠφελήσει, τοὺς δὲ τῶν πολιτῶν βλάψει, δὲν εἶναι ἀληθεῖς νόμοι. Διότι ὁ σκοπὸς τῶν νόμων ἔν τινι πολιτείᾳ εἶναι αὐτὸ δὴ τοῦτο, ἡ προάσπισις καὶ ἐξασφάλισις τῶν δικαιωμάτων πάντων τῶν πολιτῶν. 2) Νὰ μὴ νομοθετῶσι νόμους ἐναντίον τῆς ἠθικῆς. Ἀφοῦ ἡ πολιτεία σκοπεῖ τὴν προαγωγὴν καὶ τῶν πνευματικῶν τῶν ἀνθρώπων συμφερόντων, τὴν πνευ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, ἤθελεν ἀντιβαίνει εἰς τὸν προορισμόν της τοῦτον τὸ νὰ διευθύνηται κατὰ νόμους ἀνηθίκους. Οὐδέποτε διὰ τοῦτο ὁ νόμος πρέπει νὰ ἐπιβάλλῃ τι ἀνήθικον. Ὁ ἀνήθικος νόμος, ὁ διατάσσων τι ἐναντίον τῆς συνειδήσεως δὲν ὑποχρεοῖ μάλιστα οὐδένα· διότι ἀνώτερος πάντων τῶν νόμων εἶναι ὁ θεῖος, ὁ ἠθικὸς νόμος, ὁ διὰ τῆς συνειδήσεως μαρτυρούμενος. Ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀνωτέρα τῶν ἀνθρωπίνων νόμων. 3) Νὰ μὴ ὁρίζωσι ποινάς, εἰ μὴ μόνον δικαίας, καὶ τοιαύτας, αἵτινες νὰ τείνωσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν τιμωρουμένων. Διότι ἡ ποινὴ δὲν ἔχει ἁπλῶς καὶ μόνον σκοπὸν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν προσβληθεῖσαν δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν τιμωρουμένων. Ἄλλως τε ἐν τῷ ὁρισμῷ τῶν ποινῶν καὶ ἐν γένει ἐν τῇ μεταχειρίσει τῶν καταδίκων καὶ ὑποδίκων δὲν πρέπει νὰ παρορῶνται αἱ ὑπαγορεύσεις τῆς φιλανθρωπίας, ἥτις οὐδέποτε πρέπει ἐντελῶς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης νὰ χωρίζηται. Τὴν φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς συνιστᾷ ῥητῶς τὸ Εὐαγγέλιον (Ματθ. κε', 31—46). 4) Οἱ νόμοι, οὓς θέτουσι, πρέπει νὰ ἦναι σαφεῖς· διότι νόμοι ἀσαφεῖς, οἵτινες διὰ τοῦτο μένουσιν ἄγνωστοι, δὲν εὐθύνουσιν οὐδένα. Τῶν δὲ ἐκτελεστῶν τῶν νόμων καὶ δικαστῶν τὰ καθήκοντα εἶναι 1) Νὰ μελετῶσι καλῶς καὶ γινώσκωσι τοὺς νόμους, καθ' οὓς θὰ κρίνωσιν ἢ οὓς θὰ ἐφαρμόσωσι. 2) Νὰ μὴ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀτομικὰς τῶν δοξασίας, ἀλλὰ νὰ ἐφαρμόζωσι τὸν νόμον κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. 3) Ὅταν οἱ νόμοι ἦναι ἀσαφεῖς ἢ σιγῶσιν ἐντελῶς περί τινος ὡρισμένης περιστάσεως, τότε μόνον δύναται ἡ συνείδησις τῶν ἀρχόντων νὰ συμπληροῖ αὐτούς. 4) Πᾶσα με-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρολη ψία ἢ προσωπολη ψία εἶναι ἔγκλημα ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων.

Τῶν δὲ ἀρχομένων ἢ πολιτῶν πρῶτον καθῆκον εἶναι ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἰδίως πρὸς τὸν βασιλέα ἢ τὸν προϊστάμενον τῆς πολιτείας. Σεβόμενοι τοὺς ἄρχοντας σεβόμεθα τὸν νόμον ἢ τὴν δικαιοσύνην, ἣν οὗτοι διαχειρίζονται, καὶ τὴν πατρίδα, ἣν διοικοῦσι. «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε,» λέγει ῥητῶς ἡ Γραφὴ (Α΄ Πέτρ. β΄, 17). Δεύτερον καθῆκον τῶν πολιτῶν εἶναι νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ἐκπληροῦντες πάντα τὰ ὑπὸ τούτων αὐτοῖς ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα, καταβάλλοντες ἰδίως προθύμως τοὺς νομίμους φόρους, ἄνευ τῶν ὁποίων αἱ κοιναὶ ἀνάγκαι τῆς πολιτείας δὲν δύνανται νὰ πληρωθῶσιν. «Ἀπόδοτε, λέγει ὁ Παῦλος, πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος, τῷ τὸν φόβον τὸν φόβον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμήν» (Ῥωμ. ιγ΄, 7—8). Καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» (Ματθ. κβ΄, 1). Ἡ ἀρχὴ ἀπόλλυσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ ὑπακοὴν μόνον· 1ον Ὅταν ἀντιτίθηται αὐτὴ εἰς τοὺς νόμους· διότι ἡ βάσις τοῦ κύρους τῆς ἀρχῆς εἶναι ὁ νόμος. Τὸ ἔργον αὐτῆς εἶναι νὰ ἐκτελέσῃ τὸν νόμον. Ὅταν λοιπὸν δὲν διατάσσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου, τότε ἡ διαταγὴ αὐτῆς γίνεται μόνον ἐν ὀνόματι τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἄρχοντος θελήσεως ἢ τῆς αὐθαιρεσίας του. Τότε παύει νὰ διατάσσῃ ὡς ἀρχή. 2ον Ὅταν διατάσσῃ ἐν ὀνόματι νόμων ἀδίκων ἢ ἀνηθίκων, ἀντικειμένων εἰς τὸ φυσικὸν αἰώνιον δίκαιον ἢ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· διότι ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἵσταται ὁ θεῖος ἠθικὸς νόμος. Τότε ἰσχύει τὸ ἀξίωμα· «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε΄, 29).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κοινὸν δὲ καθῆκον ἀρχόντων τε καὶ ἀρχομένων εἶναι ἡ πρὸς τὴν πολιτείαν ἢ τὴν πατρίδα ἀγάπη ἢ φιλοπατρία. Πάντες δηλαδὴ ὀφείλουσι 1ον νὰ ἀποφεύγωσιν αὐτοὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προξενήσῃ ζημίαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν πρόοδον τῆς πατρίδος καὶ ἐν γένει εἰς τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας συμφέρον, μὴ λησμονοῦντες, ὅτι μόνον ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι δύναται νὰ εὑρεθῇ καὶ τὸ ἀτομικόν, τοὐναντίον δὲ, ὅταν τὰ κοινὰ κακῶς βαίνωσι καὶ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα ἑκάστου τῶν πολιτῶν πάσχουσι· 2ον ὀφείλουσιν οἱ πολῖται νὰ ἀγωνίζωνται κατὰ πάσης παρ' οἱουδήποτε ἐπιχειρουμένης πράξεως ἐπιζημίου εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τιμὴν καὶ πρόοδον καὶ ἐν γένει τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος, ὑπερασπίζοντες αὐτὴν κατὰ παντὸς ἐξωτερικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ καὶ δι' αὐτῆς τῆς θυσίας τοῦ αἵματός των· καὶ 3ον νὰ συντελῶσι τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς πατρίδος πράττοντες προθύμως πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ὑψώσῃ τὴν δόξαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς. Τοιαύτη φιλοπατρία ἐμεγάλυνε καὶ ἐδόξασε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις καὶ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἡ ἰδιοτέλεια τῶν πολιτῶν ἐπήνεγκε τοὐναντίον πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὴν παρακμὴν τῶν ἐθνῶν. Ὀφείλει μὲν ὁ χριστιανὸς ἀγάπην πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς συμπολίτας του κατὰ πρῶτον λόγον.

§ 50

Τίνα τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας γεννώμενα καθήκοντα;

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κράτος ἢ τὴν πολιτείαν· εἶναι μέλος καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔχει ὡς τοιοῦτος ἰδιαίτερά τινα καθήκοντα ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς ἀγάπης συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἕνωσις τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς σωτῆρά των καὶ ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, ἡ σκοποῦσα τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἢ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν αὐτῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡ ἐκκλησία, ὅπως καὶ ἡ πολιτεία, ἔχει ἀνάγκην ἀρχῶν, ὅπως διευθύνωσιν αὐτὴν καὶ ἐφαρμόζωσι τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς σκοπόν. Οὗτοι εἶναι οἱ λειτουργοὶ ἢ κληρικοί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ καλοῦνται πιστοὶ ἢ λαϊκοί. Ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τῆς ἐκκλησίας (*) πηγάζουσιν ἀναγκαίως τὰ ἑξῆς καθήκοντα.

Τὸ καθῆκον τῶν κληρικῶν εἶναι νὰ ἐκπληρῶσιν εὐσυνειδήτως καὶ προθύμως τὰ ἔργα τῆς λειτουργίας των, 1ον διδάσκοντες τὸν λαὸν τὰς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου, 2ον ἐκτελοῦντες τὰς ὡρισμένας τελετὰς τῆς λατρείας, καὶ 3ον διοικοῦντες τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς νόμους αὐτῆς. Ὅπως δὲ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἐπιτύχῃ, ὀφείλουσι πρῶ-

(*) ΣΗΜ. Ἡ πολιτεία συμφώνως πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν αὐτῆς, ὅστις εἶναι νὰ προασπίζῃ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καὶ κωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῶν βλάβην, δικαιοῦται νὰ ποιῇ χρῆσιν τῆς βίας. Ἡ ἐκκλησία τοὐναντίον ἡ σκοπὸν ἐπιδιώκουσα τὸ διδάσκειν καὶ φωτίζειν τὸν λαόν, οὐδέποτε δύναται νὰ ποιῇ χρῆσιν τῆς βίας, μόνον ὅπλον ἔχουσα τὸν λόγον καὶ τὴν πειθώ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τον νὰ ἦναι κάτοχοι τῆς ἀναγκαίας παιδείας. Τὸ ἔργον τοῦ κληρικοῦ εἶναι κυρίως ἔργον διδασκάλου τοῦ λαοῦ. Πῶς λοιπὸν δύνανται νὰ διδάξωσιν οἱ κληρικοί, ἐὰν δὲν ἦναι αὐτοὶ δεδιδαγμένοι; Ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ ῥητῶς ἵνα ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἦναι «διδακτικός» (Α' Τιμοθ. γ', 3), καὶ «ἀντέχηται τοῦ κατὰ διδαχὴν λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν» (Τίτ. α', 7). Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου εἶναι λοιπὸν κατὰ τὴν Γραφὴν κυριώτατον ἔργον τοῦ λειτουργοῦ. Πῶς δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο, ἀμαθὴς ὤν; Διὰ τοῦτο καὶ ἐκκλησία καὶ πολιτεία πρέπει νὰ λαμβάνωσι πρόνοιαν περὶ ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ κλήρου. Ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ μὴ ἐνδιαφέρῃται ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν πολιτῶν δὲν εἶναί τι ξένον αὐτῇ (πρβ. § 48). Δεύτερον ὀφείλει ὁ κληρικὸς νὰ παρέχῃ τὸν βίον του τύπον καὶ ὑπογραμμὸν εὐσεβείας καὶ ἠθικῆς. Πρέπει κατὰ τὸν αὐτὸν Παῦλον νὰ ἦναι «ἀνέγκλητος καὶ ἀνεπίληπτος» (αὐτόθι) καὶ τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ (Τιμοθ. δ', 12). Ἄλλως τίνα δύναμιν θὰ ἔχωσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ, ὅταν διδάσκῃ μέν, μὴ πράττῃ δέ; Τὸ προσὸν μάλιστα τοῦτο τῆς ἀρετῆς εἶναι τῷ κληρικῷ σπουδαιότερον τοῦ πρώτου. Εἶναι πολλῷ προτιμότερος ὁ ἀμαθὴς μὲν ἀλλὰ χρηστὸς κληρικός, τοῦ σοφοῦ μὲν ἀλλὰ φαύλου. Ὁ τελευταῖος ἕνεκα τῆς διαφθορᾶς αὐτοῦ εἶναι ὅλως ἄχρηστος εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ. Τῶν δὲ λαϊκῶν καθήκοντα εἶναι νὰ σέβωνται τοὺς νόμους καὶ κανόνας τοὺς διευθύνοντας τὴν ἐκκλησίαν (Φιλιππ. β', 12, Β'. Θεσσαλ. γ', 14), διότι ἄνευ τοῦ σεβασμοῦ τούτου ἀπειλεῖται αὐτὴ ἡ συντήρησις τῆς ἐκκλησίας, νὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀκροῶνται προθύμως τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ νὰ μετέχωσι τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, πρὸς δὲ νὰ τιμῶσι τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας. Κοινὰ δὲ ἀμφοτέρων καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν καθήκοντα εἶναι νὰ δεικνύωσι 1) πίστιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οὐδέποτε ἐπιτρέπεται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς χάριν συμφέροντος νὰ ἐγκαταλίπῃ τις τὴν ἐκκλησίαν (Ἑβρ. ι', 23 Ἐφεσ. δ', 14). Ἡ ἀποστασία ἐθεωρήθη πάντοτε ἔγκλημα κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀγνωμοσύνη πρὸς αὐτὴν τὴν θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς ἐκθρέψασαν τὸν ἀποστατοῦντα. 2) Ζῆλον ὑπὲρ τῆς τιμῆς, διασώσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῆς ἐκκλησίας. Ὅταν βλέπων τις προσβαλλομένην ἢ κινδυνεύουσαν τὴν ἐκκλησίαν ἀδιαφορῇ ἢ οὐδόλως μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐξαπλώσεως της, δὲν ἔχει πρὸς αὐτὴν ἀληθῆ ἀγάπην. 3) Τρίτον καθῆκον πάντων τῶν χριστιανῶν εἶναι νὰ σπουδάζωσι τὸ κατ' αὐτοὺς πρὸς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας, πρὸς ἐπιτυχεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς σκοποῦ. Διὰ τοῦτο πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ὑψώσῃ τὴν ἐκκλησίαν, ὀφείλει πᾶς ἀληθὴς χριστιανὸς νὰ ἀσπάζηται προθύμως καὶ ἐνισχύῃ, ἐργαζόμενος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ δαπανῶν προθύμως ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς, ἰδίως ὑπὲρ τῆς ἱδρύσεως καὶ διατηρήσεως εὐπρεπῶν ναῶν καὶ τῆς καλῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γ'.

Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτόν.

§ 31.

Τί εἶναι ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πῶς διαιροῦμεν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα;

Ἡ θεία εἰκὼν ἢ ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία, ἣν τιμῶμεν ἐν τῷ πλησίον καὶ δι' ἣν ὀφείλομεν ἀγάπην πρὸς αὐτὸν, ἐνυπάρχει καὶ ἐν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν ἀγάπην καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Ἡ εὐαγγελικὴ ἐντολὴ ἡ ἐπιβάλλουσα ἡμῖν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον προϋποθέτει τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ταύτην λαμβάνει ὡς μέτρον ἐκείνης, λέγουσα· »Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.» Ἔχομεν λοιπὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα. Ἀλλ' ἵνα ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη ἦναι ἀληθὴς καὶ ὀρθή, δέοννὰ ἦναι ἔλλογος καὶ δικαία. Εἶναι ἔλλογος, ὅταν ἀγαπῶμεν ἐν ἡμῖν ὅ,τι εἶναι ἄξιον ἀγάπης, καὶ ἀναλόγως τῆς ἀξίας του. Τὸ πνεῦμα λ. χ. πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν πλειότερον τοῦ σώματος. Ἐλλόγως ἀγαπᾷ ἑαυτὸν ὁ μετριόφρων, δηλ. ὁ μὴ ὑπερτιμῶν τὰ ἑαυτοῦ προτερήματα καὶ ὁμολογῶν τὰς ἐλλείψεις του, ἄλογος τοὐναντίον εἶναι ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη τοῦ ἀλαζόνος καὶ ὑπερηφάνου, τοῦ ὑπερτιμῶντος τὰ προτερήματά του καὶ μὴ ὁμολογοῦντος τὰς ἐλλείψεις του. Ἡ ἀλαζονεία εἶναι κουφότης. Διὰ τοῦτο παρέβαλον τὸν ἀλαζόνα πρὸς στάχυν κενὸν ὄρθιον ἱστάμενον, τὸν δὲ μετριόφρονα πρὸς στάχυν μεστὸν κλίνοντα πρὸς τὴν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γῆν. Ἡ μετριοφροσύνη εἶναι μεγάλη ἀρετή, δὲν πρέπει ὅμως νὰ καναντᾷ μέχρις ἐξευτελισμοῦ ἡμῶν αὐτῶν· διότι πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ διασώζῃ πάντοτε τὴν ἀξιοπρέπειάν του, μὴ δεχόμενός ποτε μήτε νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὸν οἱ ἄλλοι ὡς δοῦλον, μήτε αὐτὸς νὰ καταφεύγῃ εἰς ποταπὰ μέσα χάριν τῶν συμφερόντων του, εἰς κολακείας, εἰς ἐπαιτείας, εἰς δάκρυα. Ὁ τοιοῦτος δὲν εἶναι μετριόφρων, ἀλλ' εὐτελὴς χαρακτήρ. Δικαία δὲ εἶναι ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη, ὅταν μὴ προσκρούῃ εἰς τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκοντα ἡμῶν, ὅταν μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ὀφειλομένην ἀγάπην ἡμῶν. Ὅταν ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη ἦναι ἄλογος, ἄμετρος καὶ ἄδικος, τότε καταντᾷ εἰς τὴν φιλαυτίαν ἢ τὸν ἐγωϊσμόν. Τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθήκοντα δυνάμεθα κατὰ τὰ πολυτιμότατα ἀγαθὰ παντὸς ἀνθρώπου τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν νὰ διαιρέσωμεν εἰς καθήκοντα ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν, εἰς καθήκοντα ὡς πρὸς τὴν τιμὴν ἡμῶν, καὶ εἰς καθήκοντα ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἡμῶν.

§ 52

Ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν;

Τὸ καθῆκον ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν εἶναι ἡ διατήρησις αὐτῆς. Ὀφείλομεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτὴν νὰ ἀποφεύγωμεν, νὰ μεταχειριζώμεθα δὲ πᾶν μέσον νόμιμον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς. Τὸ καθῆκον τοῦτο περιέχεται ἐν τῇ ἐντολῇ «Οὐ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φονεύσεις.» Καθὼς δὲν δικαιούμεθα νὰ φονεύσωμεν ἄλλον τινά, οὕτως οὐδὲν δικαίωμα ἔχομεν εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωμεν καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Καθὼς ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τοὺς ἄλλους ὡς πλάσματα καὶ εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τιμῶμεν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνθρωπίνην ἀξίαν, τοιουτοτρόπως ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὸ θεῖον πλάσμα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν καὶ ἐν ἡμῖν. Εἰς τὸ καθῆκον τοῦτο ἀντιβαίνει πᾶσα παράμελησις τῆς ζωῆς ἡμῶν, πρὸ πάντων δὲ ἡ αὐτοκτονία ἢ αὐτοχειρία. Ἡ αὐτοκτονία εἶναι ἡ ἐξ ἀπελπισίας καὶ ἀηδίας τοῦ βίου αὐτοπροαίρετος κατάλυσις τῆς ἰδίας ζωῆς ἐπὶ σκοπῷ ἀπαλλαγῆς τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπιβαλλομένων βαρῶν καὶ καθηκόντων. Ὁ αὐτοκτονῶν δεικνύει ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀχαριστίαν· ἀσέβειαν μέν, διότι ἐνῷ ὁ Θεὸς ἠθέλησε τὴν ὕπαρξίν του, αὐτὸς, εἰς τὴν θείαν ταύτην θέλησιν ἀντιτασσόμενος, ἀφαιρεῖ αὐτήν· ἀχαριστίαν δέ, διότι καταστρέφει μέγιστον ἀγαθόν, ὅπερ ὁ πλάστης ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ. Πρὸς δὲ τοὺς οἰκείους του καὶ τὴν πατρίδα του, οἵτινες παρ' αὐτοῦ προσεδόκων δικαίως ἀγαθὰ, ἀδιαφορίαν. Πόσον ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐθεώρησε πάντοτε φοβερὸν ἔγκλημα τὴν αὐτοκτονίαν, δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι στερεῖ τοὺς αὐτόχειρας πάσης ἐπικηδείου τιμῆς. Τὰ ἄγοντα πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν συνήθως εἶναι 1) ἀκόλαστος βίος καὶ ἄσωτος. Αὐτοκτονοῦσι συνήθως ἄνθρωποι, οἵτινες παραδοθέντες τυφλῶς καὶ κτηνωδῶς εἰς ἀπολαύσεις παντὸς εἴδους, καταστρέφουσι καὶ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν περιουσίαν των, καὶ ἐπὶ τέλους αἰσθάνονται ἢ ἀπελπισίαν, διότι ἀπώλεσαν τὰ μέσα, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὸν πρότερον βίον των, ἢ ψυχικὴν ἀδημονίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τυπτόμενοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἢ ἀηδίαν καὶ κόρον τοῦ βίου. Ἡ σωφροσύνη, ἡ ἐγκράτεια καὶ ὁ ἐν τῇ ἀρετῇ ἐν γένει βίος σώζουσιν ἀπὸ τοῦ ἐγκλήματος τούτου, καθιστῶντα τὸν βίον ἡμῶν φαιδρόν. 2) Ἀχαλίνωτα πάθη φθόνου, ὀργῆς, ζηλοτυπίας. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συνειθίζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ κρατῶμεν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ὁρμῶν ἡμῶν. 3) Δειλία πρὸς τὰ δυστυχήματα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀσκῇ ἑαυτὸν ἐν στερήσεσι καὶ νὰ σπουδάζῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν γενναιοψυχίαν ἐκείνην, ἥτις θαρραλέως προσβλέπει πρὸς πᾶν δυστύχημα. Γενναιοψυχίαν ἐν τοῖς δυστυχήμασιν ἐμπνέει ἰδίως ἡ εὐσέβεια· διότι ὁ εὐσεβὴς πεποιθώς, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ προνοεῖ περὶ ἡμῶν καὶ διευθύνει τὰ πάντα, καὶ οὐδὲν ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ δύναται νὰ γίνῃ, δέχεται ἀγογγύστως τὰ δυστυχήματα ὡς πατρικὰς τιμωρίας καὶ ὑπομένει ἐλπίζων σωτηρίαν. Μόνον πρέπει νὰ κρίνηται ἐπιεικῶς ἡ αὐτοκτονία, ὅταν προέρχηται ἐκ διαταράξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Ἄλλως χαρακτηρίζεται δικαίως αὕτη ὡς ἔσχατον ἔγκλημα. Ἀλλ' ἂν εἶναι ἔγκλημα ἡ ἐξ ἀηδίας καὶ ἀπελπισίας ἀφαίρεσις τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ καθῆκον τὸ διατηρεῖν τὴν ζωήν, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ περιστάσεις ἐν τῷ βίῳ, καθ' ἃς καθῆκον εἶναι τὸ θυσιάζειν τὴν ζωήν. Τοιαῦται περιστάσεις εἶναι· 1ον Ὅταν κινδυνεύῃ διὰ τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ ἀρετὴ ἡμῶν. Ἐὰν βιαζόμενος νὰ πράξω ἀθέμιτόν τινα πρᾶξιν, ἀπειλῶμαι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωήν, ὀφείλω, ἐὰν σέβωμαι τὴν ἀρετὴν ἢ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὸ θεῖον θέλημα, νὰ προτιμήσω τὸν θάνατον. Οὕτως ἀπέθνησκον οἱ μάρτυρες, ἵνα μὴ θυσιάσωσι τοῖς εἰδώλοις καὶ μὴ ἀρνηθῶσι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. 2ον Ὅταν ἡ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πατρὶς ἢ ἡ ἐκκλησία κινδυνεύωσι καὶ ἦναι ἀνάγκη διὰ τῆς θυσίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἡμῶν νὰ ὑπερασπίσωμεν αὐτάς. Τὸ θνήσκειν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος δικαίως θεωρεῖται ἐνδοξότατος θάνατος, διότι δὲν ὑπάρχουσι τῷ ἀνθρώπῳ πολυτιμότερα κτήματα τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. 3ον. Ὁ τανήζωὴ καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἄλλων, ἰδίως τῶν οἰκείων, κινδυνεύη. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ἥτις δέον νὰ ἐμφορῇ τὸν ἀληθῆ χριστιανόν. «Μείζονα ταύτης ἀγάπην, λέγει ἡ Γραφή, οὐδεὶς ἔχει ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάνν. ιε', 13).

§ 53

Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος ἡμῶν;

Δὲν ἀρκεῖ νὰ διατηρῶμεν τὴν ζωήν, ἀλλ' ὀφείλομεν καὶ νὰ ἀναπτύσσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν τάς τε σωματικὰς καὶ πνευματικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Ἡ κατ' ἀμφότερα τελειοποίησις εἶναι καθῆκον ἡμῶν. Περὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς τοῦ σώματος ὀφείλομεν νὰ φροντίζωμεν, διότι μόνον ἀκμάζον καὶ εὖ ἔχον, δύναται τοῦτο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κατάλληλον ὄργανον τῆς ψυχῆς, καὶ διότι νοσοῦντος τοῦ σώματος νοσεῖ ἀναγκαίως καὶ ἐξασθενεῖ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον· Ὑγιὴς νοῦς ἐν ὑγιεῖ σώματι (mens sana in corpore sano). Ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας καὶ ἰσχύος τοῦ σώματος κατορθοῦται, ἐὰν ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτὴν καὶ πράττωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ὠφελήσῃ αὐτήν. Τὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βλάπτοντα τὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν εἶνε ἡ ὀλιγωρία πρὸς τὴν ὑγείαν, ἡ μαλθακότης, ἥτις ἐξασθενοῦσα τὸ σῶμα καθιστᾷ αὐτὸ εὐπρόσβλητον εἰς τὰς νόσους, τὰ σφοδρὰ πάθη, τὰ ὁποῖα εὐκόλως συγκινοῦσι καὶ διαταράττουσι τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν, ἡ ἀκολασία, ἥτις ἐξαντλεῖ τὰς δυνάμεις, ἡ πολυφαγία, ἡ πολυποσία, ἡ ὑπερβολικὴ ἐργασία ἢ ἡ ἀργία καὶ ὀκνηρία καὶ ἡ ἀκαθαρσία ἡ δεικνύουσα συνήθως καὶ ψυχῆς ἀκαθαρσίαν καὶ εὐτέλειαν. Τὰ δὲ κρατύνοντα τὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν εἶναι ἡ προσοχὴ περὶ τὴν ὑγείαν, ἡ σκληραγωγία καὶ ἐν γένει ἡ ἄσκησις τοῦ σώματος, ἡ ἐπιτυγχανομένη μάλιστα διὰ τῆς γυμναστικῆς, ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ σωφροσύνη, ἡ ὀλιγοφαγία καὶ ὀλιγοποσία, ἡ φιλεργία καὶ φιλοπονία, ἡ μετὰ μέτρου καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις ἡμῶν ἀνάλογος ἐργασία καὶ καθαριότης, ἡ ἐλέγχουσα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ψυχῆς καθαρότητα καὶ εὐγένειαν. Ἡ ἄσκησις καὶ ἐνίσχυσις τοῦ σώματος εἶναι μὲν πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἄνδρας ἀναγκαία, ἵνα ἀντέχωσιν εἰς τὰς βαρείας αὐτῶν ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες δὲν δύνανται νὰ στερῶνται αὐτῆς, διότι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ δύνωνται νὰ ἀντέχωσιν εἰς τοὺς κόπους τῶν οἰκιακῶν καθηκόντων αὐτῶν, καὶ διότι μόνον ὑπὸ ὑγιῶν μητέρων γεννῶνται ῥωμαλέα καὶ εὖ ἔχοντα τέκνα. Διὰ ταῦτα πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν σωμάτων αὐτῶν πρέπει νὰ ἐπιμελῶνται καὶ αἱ γυναῖκες τῆς γυμναστικῆς, πρέπει μόνον ἡ γυμναστικὴ χάριν αὐτῶν νὰ ἦνε ἀνάλογος πρὸς τὴν ἰδιοφυΐαν τῶν γυναικῶν. Ἐὰν μεθ' ὅλα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα ἤθελε πάθῃ ἡ ὑγεία ἡμῶν, ὀφείλομεν νὰ μεταχειρισθῶμεν πάντα τὰ μέτρα τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης πρὸς ἀνάρρωσιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

§ 54.

Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν;

Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ εὐγενέστερον μέρος τοῦ ἀνθρώπου, τὸ θεῖον καὶ αἰώνιον, καθ' ὃ καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ λέγεται. Διὰ τοῦτο ἡ περὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ φροντὶς πρέπει νὰ θεωρῆται πολὺ σπουδαιοτέρα τῆς περὶ τοῦ σώματος. Τὴν ἄπειρον ἀξίαν τῆς ψυχῆς ἐκφράζει ὁ Κύριος, λέγων· «Τί ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;» (Ματθ. ιϛ', 26). Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ πνεύματι διακρίνομεν νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὰ δύο ταῦτα. Ἡ τοῦ νοὸς λέγεται θεωρητικὴ ἀνάπτυξις, ἡ τῆς καρδίας πρακτική. Ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ νοῦ πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τις πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ ἢ ἀμβλύνῃ αὐτόν, νὰ ζητῇ δὲ ὅ,τι δύναται νὰ φωτίσῃ καὶ ὀξύνῃ αὐτόν. Πρὸς φωτισμὸν τοῦ νοὸς συντείνει τὰ μέγιστα ἡ παιδεία, ἧς σπουδαιότατον μέρος εἶναι ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐκπαίδευσις. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν πρὸς τὴν παιδείαν, ἡ φιλομάθεια εἶναι καθῆκον ἡμῶν. Μετὰ τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ πρέπει νὰ συνδέηται καὶ συμβαδίζῃ πάντοτε καὶ ἡ μόρφωσις καὶ διάπλασις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως. Διότι πεφωτισμένος νοῦς ἄνευ χρηστῆς καρδίας καὶ θελήσεως εἶναι ἀνωφελής, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιβλαβής. Τὴν καρδίαν πρέπει νὰ πληρῶσι ναὶ σθήματα εὐγενῆ καὶ γενναῖα, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἔρως πρὸς τὸ ἀληθές, πρὸς τὸ καλόν, πρὸς τὸ ἀγαθόν. Τότε ἔχει τις διαμεμορφωμένην καρδίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ θέλησιν. Εἰς τὴν μόρφωσιν ταύτην τῆς θελήσεως συντελεῖ τὰ μέγιστα ἡ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας καλὴ ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις ἡ στηριζομένη ἐπὶ ὑγιῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν βάσεων. Τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐμπνέει καὶ ἡ καλλιτεχνία, πρὸ πάντων ἡ μουσική· διότι τὸ καλὸν εἶναι συγγενὲς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ προσεγγίζει ἡμᾶς πρὸς τοῦτο. Τὸ ἐν τῇ φύσει καλὸν, ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπεικονίζει ἡμῖν τὰς θείας τελειότητας, εἶναι ἀπαύγασμα τοῦ θείου κάλλους. Ὁ ἀγαπῶν τὸ καλὸν ὑψοῦται διὰ τοῦτο πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐμπνέεται ὑπὸ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἢ τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἄλλως δὲ ὠφελεῖ ἡ ἐνασχόλησις εἰς τὴν καλλιτεχνίαν. Τὸ καλὸν εἶναι ἁρμονία καὶ συμμετρία· διὰ τοῦτο ἡ εἰς αὐτὸ ἐνασχόλησις εἰσάγει καὶ εἰς τὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις ἡμῶν τὴν ἁρμονίαν καὶ συμμετρίαν, διώκουσα τὴν ἀκοσμίαν καὶ ἀσχημοσύνην, καὶ οὕτως ἐξευγενίζει ἡμᾶς.

§ 55

Πῶς ὀφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς τιμῆς ἢ τοῦ καλοῦ ἡμῶν ὀνόματος;

Πρὸς τῇ ζωῇ πολύτιμον κτῆμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ἡ τιμὴ, ἢ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀγαθὴ τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψις. «Φρόντισον, λέγει ἡ Γραφὴ, περὶ ὀνόματος· αὐτὸ γάρ σοι διαμένει ἢ χίλιοι μεγάλοι θησαυροὶ χρυσίου» (Σειρὰχ μα΄, 12). Καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ ἄνευ τῆς τιμῆς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν· ἐκ τῆς τιμῆς δὲ ἐξαρτᾶται καὶ πᾶσα ἡ ἐνέργεια καὶ πρόοδος ἡμῶν ἐν τῷ βίῳ· διότι τί δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, ὅταν παρὰ πάντων περιφρονώμεθα καὶ θεωρώμεθα ὕποπτοι;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἔχομεν λοιπὸν καθῆκον νὰ φροντίζωμεν περὶ αὐτῆς, ἢ νὰ ὦμεν φιλότιμοι. Τῆς παρὰ τῶν ἄλλων τιμῆς ἀπολαύομεν οὐχὶ ἐπιζητοῦντες τοὺς ἐπαίνους αὐτῶν, ἀλλὰ πράττοντες ἄξια τιμῆς, ὄντες εὐσεβεῖς πρὸς τὸν Θεὸν, πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους δίκαιοι καὶ φιλάνθρωποι, ἐν γένει ἐνάρετοι. Ἡ τιμὴ ἀκολουθεῖ ἀναγκαίως τὰς ἀγαθὰς πράξεις ὅπως ἡ σκιὰ τὰ σώματα. Ὀφείλομεν δὲ τὴν τιμὴν ἡμῶν προσβαλλομένην νὰ ὑπερασπίζωμεν· ἡ ὑπεράσπισις ὅμως αὕτη πρέπει νὰ γίνηται μετὰ τῆς προσηκούσης μετριοπαθείας, φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης. Μόνον διὰ τῆς μετριοφροσύνης καὶ μετριοπαθείας δυνάμεθα νὰ κερδήσωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων, ἐνῷ ἡ μεγαλαυχία καὶ ἀλαζονεία, ἥτις εἶναι κουφότης, καταστρέφει αὐτήν. Ἄνευ τῆς μετριοφροσύνης καὶ μετριοπαθείας ἡ φιλοτιμία μεταβάλλεται εἰς φιλοδοξίαν. Φιλοδοξία εἶναι τὸ ζητεῖν τὴν παρ' ἄλλων τιμὴν διὰ παντὸς μέσου καὶ δι' ἀδίκων πολλάκις καὶ ἀνηθίκων ἢ ἐξευτελιστικῶν πράξεων, διὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τῆς κολακείας, τῆς συκοφαντίας, τῆς καταθλίψεως τῶν ἄλλων. Τύπος φιλοδοξίας ἦσαν οἱ Φαρισαῖοι, οἵτινες, καθὼς λέγει ἡ Γραφή, ἐφίλουν τὴν πρωτοκλισίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ νὰ καλῶνται ῥαββί, ῥαββί (Ματθ. ιγ', 6).

§ 56

Πῶς ὀφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα χάριν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ νὰ διαχειριζώμεθα τὴν περιουσίαν ἡμῶν;

Πρὸς τὸ ζῆν καὶ ἀναπτύσσεσθαι ἔχομεν ἀνάγκην πολλῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέσων. Ἔχομεν διὰ τοῦτο καθῆκον νὰ ἐργαζώμεθα πρὸς ἀπόκτησιν τῶν μέσων τούτων καὶ διατήρησιν αὐτῶν. Ἡ χρῆσις τῶν δυνάμεων ἡμῶν πρὸς πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων εἶναι ἡ ἐργασία. Ἵνα ἡ ἐργασία εἶναι ἠθικῶς ἐπιτετραμμένη πρέπει πρῶτον νὰ μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν ἢ νὰ μὴ ἦναι ἐξευτελιστική. Πᾶσα ἐργασία, ἥτις ἤθελεν ἐξευτελίζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἤθελε καταβιβάζει αὐτὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν κτηνῶν, εἶναι ἀποδοκιμαστέα. Δεύτερον ἡ ἐργασία πρέπει νὰ μὴ ἦναι ἠθικῶς ἐπιβλαβής, ἢ νὰ μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν ἠθικήν, διότι σκοπὸς τῆς ζωῆς, ὑπὲρ ἧς γίνεται ἡ ἐργασία, εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἡμῶν τελειοποίησις. Ἐργαζόμενοι λοιπὸν ἐπὶ ἠθικῇ ἡμῶν βλάβῃ ἐργαζόμεθα ἀσκόπως. Ἔπειτα τὸ κακὸν ὀφείλομεν νὰ μισῶμεν καὶ ἀποφεύγωμεν καὶ ἐὰν ἤθελε προσφέρει ἡμῖν ὑλικὰς ὠφελείας. Τὸ καθῆκον ὑπαγορεύει ἡμῖν τοῦτο. Τρίτον ἡ ἐργασία οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀνήθικος, ἀλλ' οὐδὲ ἀνηθίκως καὶ ἄνευ τιμιότητος νὰ γίνηται. Σπουδάζοντες καὶ μοχθοῦντες ἵνα πορισθῶμεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, καὶ ἠθικὸν καθ' ἑαυτὸ ἔργον ἐὰν ἐπαγγελλώμεθα, ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τοῦτο ὡς τίμιοι ἄνθρωποι, μηδένα ἀδικοῦντες. Ἡ κλοπὴ καὶ πᾶσα βλάβη τοῦ πλησίον πρέπει νὰ ἦναι μακρὰν τοῦ χριστιανοῦ. «Ὁ κλέπτης μηκέτι κλεπτέτω, λέγει ἡ Γραφή, μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχῃ μεταδοῦναι τοῖς χρείαν ἔχουσιν» (Ἐφεσ. δ', 28). Τέταρτον ἡ ἐργασία πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογος τῶν δυνάμεων ἡμῶν, ἵνα μὴ καταπονῇ ἡμᾶς καὶ φθείρῃ τὴν ἡμετέραν ὑγείαν. Διότι τοιαύτη ἐργασία ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς καὶ ἡ πλήρωσις τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς. Ἡ ἀρ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γία εἶναι ἁμάρτημα, διότι ἀντιβαίνει εἰς τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχομεν, τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς τελειοποιήσεως αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς εἶπεν ὁ Παῦλος· «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσσαλ. γ', 10). Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἡ ἀργία ἄγει εἰς πᾶν εἶδος ἐγκλημάτων. Ὁ ἀργὸς εὐκόλως κλέπτει ἵνα ζήσῃ, δύναται δὲ νὰ ψευσθῇ, νὰ φονεύσῃ καὶ ἄλλα νὰ διαπράξῃ ἐγκλήματα, ἵνα κρύψῃ τὴν κλοπήν. Ἡ ἀργία, ἔλεγον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι μήτηρ πάσης κακίας. Ἐν δὲ τῇ διαχειρίσει τῆς περιουσίας ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν δύο κακά, τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν ἀσωτείαν, ἅτινα εἶναι ἀδικήματα καθ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων ἡμῶν, ἀσπαζόμενοι τὴν οἰκονομίαν, δαπανῶντες δηλαδὴ ἀναλόγως τῶν δυνάμεων ἡμῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς ἡμῶν θέσεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

§ 57.

Πῶς δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ ἠθική;

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ἀφοῦ ἐθέσαμεν ἐν τῷ Α΄ μέρει τῷ Γενικῷ, τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἀνεύρομεν δὲ ὡς ἠθικὸν νόμον, καθ' ὃν ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ κανονίζῃ τὰς πράξεις του τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἀγάπην, καὶ ὡμιλήσαμεν περὶ καθήκοντος, δικαιώματος, συνειδήσεως, ἐλευθέρας θελήσεως καὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, ἐξεθέσαμεν ἔπειτα ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, τῷ Εἰδικῷ τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ πρὸς τὸν Θεὸν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς ἑαυτόν, τὰ πηγάζοντα ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου νόμου. Ἐν τῷ νόμῳ ἐκείνῳ στηρίζεται κατὰ ταῦτα καὶ συγκεφαλαιοῦται ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ ἠθική. Ἀγάπα τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, ἰδοὺ ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ ἠθική, ἰδοὺ τὸ πῶς ὀφείλεις ὡς χριστιανὸς νὰ ζῇς, ἰδοὺ ὁ κανών, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰ ἤθη σου! Εἴθε νὰ πράττῃς τοῦτο!

ΤΕΛΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Τί εἶναι χριστιανικὴ ἠθική; § 2. Τίς ἡ ἀξία τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς; § 3. Πῶς διαιροῦμεν τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν;

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

§ 4. Τίς ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον; § 5. Τίς ὁ ἠθικὸς νόμος ὁ ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης ἐκπηγάζων; § 6. Πῶς δεικνύεται, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ; § 7. Μετὰ ποίας διαθέσεως πρέπει νὰ ἐκπληρῶται ὁ ἠθικὸς νόμος; § 8. Τί εἶναι καθῆκον καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ καθήκοντα; § 9. Πῶς διακρίνονται τὰ καθήκοντα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ἀξίαν; § 10. Τί εἶναι δικαίωμα καὶ πῶς διαιροῦνται τὰ δικαιώματα; § 11. Τί δίκαιον καὶ τί ἄδικον, τί δικαιοσύνη καὶ τί ἀδικία, τί ἐ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πιείκεια καὶ τί αὐστηρότης; § 12. Τίς εἶναι ἡ ἀμοιβαία σχέσις τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων; § 13. Τί εἶναι συνείδησις; § 14. Τί εἶναι ἡ ἐλευθέρα θέλησις; § 15. Ἡ ἁμαρτία ἐξήλειψε τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ; § 16. Τί εἶναι καταλογισμὸς τῶν πράξεων; § 17. Τί εἶναι ἀρετή; § 18. Εἶναι δυνατὴ τῷ ἀνθρώπῳ ἡ τελεία ἀρετή; § 19. Τί εἶναι κακία καὶ τίνα τὰ κρατύνοντα αὐτήν;

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ.

Α΄.

Καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν.

§ 20. Τί εἶναι εὐσέβεια καὶ τί λατρεία; § 21. Τί εἶναι πίστις πρὸς τὸν Θεόν; § 22. Τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς πίστεως; § 23. Ὁποία εἶναι ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν Θεὸν πίστις; § 24. Τίς εἶναι ὁ ἀληθὴς ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλος; § 25. Τίνα εἶναι τὰ ἐναντία τῇ πίστει; § 26. Τί εἶναι ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη; § 27. Ποία ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἀληθής; § 28 Τίνα εἶναι τὰ ἐναντία τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ; § 29. Τί εἶναι ἐλπὶς πρὸς τὸν Θεὸν; § 30. Τί εἶναι προσευχὴ ἢ λατρεία; § 31. Τί εἶναι κοινὴ προσευχὴ καὶ τί ἑορταί; § 32. Πῶς πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τί εἶναι ὅρκος;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Β'.

Καθήκοντα πρὸς τὸν πλησίον.

§ 33. Τί εἶναι τὸ γενικὸν πρὸς τὸν πλησίον καθῆκον ἢ τί εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον; § 34. Τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη; § 35. Τίνα εἶναι τὰ ἀντίθετα τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ; § 36. Πῶς ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον; § 37. Τί εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ πλησίον, καὶ πρῶτον τί εἶνε ἰδιοκτησία; § 38. Πόσον σπουδαῖον καὶ ἱερὸν εἶναι τὸ καθῆκον τοῦ σέβεσθαι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου; § 39. Τίνα τὰ ἀντικείμενα τῷ καθηκοντι τούτῳ; § 40. Ἀρκεῖ νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ πλησίον, ἢ τί εἶναι εὐποιΐα καὶ εὐεργεσία; § 41. Πῶς ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα τὴν ὑπόληψιν ἢ τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ πλησίον; § 42 Πῶς ὀφείλομεν νὰ συντελῶμεν εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ πλησίον; § 43. Τί εἶναι τὸ καθῆκον τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους φιλαληθείας καὶ εἰλικρινείας ; § 44. Τίνα εἶναι τὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας πηγάζοντα καθήκοντα καὶ τί εἶναι γάμος; § 45. Τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων; § 46. Τίνα τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα καὶ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς; § 47. Τίνα εἶναι τὰ πρὸς ἀλλήλους τῶν οἰκοδεσποτῶν καὶ ὑπηρετῶν καθήκοντα; § 48. Τίνα τὰ ἐκ τῆς πολιτείας γεννώμενα καθήκοντα καὶ πρῶτον τί εἶναι πολιτεία; § 49 Τίνα τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἢ πολιτῶν; § 50. Τίνα τὰ ἐκ τῆς ἐκκλησίας γεννώμενα καθήκοντα ;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γ'.

Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτόν.

§ 51. Τί εἶναι ἀγάπη πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πῶς διαιροῦμεν τὰ καθήκοντα ταῦτα; § 52. Ποῖον εἶναι τὸ καθῆκον ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν; § 53. Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος ἡμῶν; § 54. Τί ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν; § 55. Πῶς ὀφείλομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς τιμῆς ἢ τοῦ καλοῦ ἡμῶν ὀνόματος; § 56. Πῶς ὀφείλομεν νὰ ἐργαζώμεθα χάριν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

§ 57. Πῶς δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ ἠθική;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
007000082382

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

, ονόματος; § [illegible] ΙΣ
, τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαία
ΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΠΙΛΟΓΙΔΟΥ

§ 57. Πῶς δύναται νὰ συγκεφαλ
στιανικὴ ἠθική;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
007000082382

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής